

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie



Diplomová práce

Eliška Polívková

Postavení a perspektiva starých lidí v české společnosti

Status and Perspective of Old People in the Czech Society

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Jana Duffková, CSc.

Na tomto místě bych ráda poděkovala především PhDr. Janě Duffkové, CSc. za vedení diplomové práce a podnětné připomínky, a Mgr. Lence Veselé za pomoc s výzkumnou částí. Děkuji také žďárským seniorům za ochotu účastnit se výzkumné studie. Mé poděkování patří i všem ostatním, kteří mají zásluhu na tom, že jsem práci dovedla až do svého konce, především členům rodiny, kteří mi pomáhali skloubit rodičovské a studijní povinnosti.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Ledči nad Sázavou dne 10. července 2012

.....

Eliška Polívková

Abstrakt:

Tento text se zaměřuje na postavení a perspektivu starých lidí v české společnosti. Autorka se nejdříve snaží představit stáří jako životní etapu z pohledu biologického, psychologického i sociálního a poukázat také na demografické souvislosti této problematiky. Dále se zaměřuje na staré lidi z pohledu jejich společenské role a také možností společenského uplatnění. K závěru textu představuje výsledky kvalitativní studie, která vnáší do problematiky pohled samotných seniorů. Cílem práce je mimo jiné přispět k vyvrácení některých mýtů o stáří a starých lidech, především mýtu o stáří jako období odpočinku a období „bez role“.

Klíčová slova:

Staří lidé, stáří, sociologie stáří, postavení seniorů, perspektiva seniorů.

Abstrakt:

This text is focused on status and perspectives of elderly people the in the Czech society. First, author tries to introduce old age as a stage of life from the biological, psychological and social points of view and also point to demographic context of this issue. Further she focuses on older people from the point of view of their social role and possibilities of their social realization. In conclusion of the text author introduces results of qualitative study which brings seniors' point of view on the issue. The aim of this thesis is to contribute to disprove some myths about old age and older people, especially the myth about old age as a period of relaxation and a period "without any role".

Keywords:

Older people, old age, sociology of old age, status of elderly people, perspectives of elderly people.

Obsah

Úvod	8
1. Co je stáří a kdo je starý?	10
1.1 Biologické stárnutí	11
1.2 Psychologické stárnutí	12
1.3 Konstrukt sociálního stárnutí	15
2. Proč se zajímat o staré lidi? Aneb demografický kontext	17
3. Postavení starých lidí v naší společnosti	23
3.1 Mýty a stereotypy spojované se stářím a starými lidmi	24
3.2 Ageismus	26
3.2.1 Zdroje ageismu	27
3.3 Stárnutí populace – hrozba pro mezigenerační solidaritu	29
3.4 Postoje ke stáří	31
3.5 Mediální obraz seniorů	33
4. Perspektiva starých lidí ve společnosti	40
4.1 Role seniora	41
4.2 Příprava na stáří	43
4.3 Druhý životní program	45
4.4 Kvalita života ve stáří a koncept aktivního stáří	46
4.5 Organizované činnosti adresované seniorům	49
4.6 Koncept věkové integrace	51
4.7 Smysluplnost ve stáří	54
5. Postavení a perspektiva starých lidí – pohled ve světle kvalitativní studie	60
5.1 Výzkumné otázky	60
5.2 Metodologie	61
5.3 Výzkumný vzorek	63

5.4 Analýza dat.....	63
5.5 Omezení a zobecnitelnost závěrů studie	64
5.6 Postavení starých lidí ve světle kvalitativní studie	65
5.6.1 Aspekty postavení seniorů ve společnosti.....	67
5.6.1.1 Vztah mladé generace (nebo společnosti obecně) ke starým lidem.....	67
5.6.1.2 Finanční situace seniorů	68
5.6.1.3 Mediální obraz stáří	69
5.6.1.4 Kult mládí	69
5.6.1.5 Postavení starších lidí na trhu práce.....	69
5.7 Perspektiva starých lidí jejich pohledem	70
5.7.1 Omezení spojená s vyšším věkem	71
5.7.2 Možnosti spojené s vyšším věkem.....	73
5.7.3 Smysl přikládáný stáří jako životní etapě.....	74
5.7.3.1 „Žít pro druhé a podporovat je“	74
5.7.3.2 „Vyrovnání se s minulostí a se svým životem“	75
5.7.3.3 „Splnit si ještě nějaké sny“	75
5.7.3.4 „Stáří bez zvláštního smyslu“	76
5.7.4 Koncept aktivního stáří	76
5.7.5 Činnosti, kterým se senioři věnují.....	77
Závěr	80
Literatura	82
PŘÍLOHY	88

Úvod

Rok 2012 byl vyhlášen jako Evropský rok aktivního stárnutí a solidarity. Cílem je upozornit širokou veřejnost na to, že senioři jsou skupinou, která může být pro celou společnost cenným přínosem. Je to také výzva pro politické i jiné společenské subjekty k tomu, aby se snažily vytvářet příležitosti pro aktivní stárnutí a mezigenerační solidaritu. Je tedy zřejmé, že takové příležitosti buď ještě neexistují, nebo je jich nedostatek.

V této práci chci poukázat na to, že na stáří je někdy stále ještě nahlíženo jako na období odpočinku a bez perspektivy. I přes mnohé snahy jsou proto senioři objektem diskriminujících postojů, které plně neuznávají jejich společenskou hodnotu.

Pro pochopení situace starých lidí obecně je nutné zabývat se problematikou stáří v její komplexnosti. Proto jsem do této práce nejdříve zařadila kapitolu *Co je stáří a kdo je starý a Proč zkoumat staré lidi? Aneb demografický kontext*. První kapitola se snaží stručně vyložit stáří a stárnutí člověka z pohledu biologického, psychologického a z pohledu stáří jako sociálního konstruktů. Druhá kapitola poukazuje na aktuální trend stárnutí populace a také na některé vize a problémy, které jsou s tímto jevem spojeny a očekávány.

V dalších částech textu se zabývám problematikou postavení a perspektivy starých lidí v naší společnosti, což je i stěžejní téma kvalitativní studie, kterou jsem uskutečnila pro účely diplomové práce. Nejdříve chci seznámit čtenáře s teoretickým základem, který se opírá o názory odborníků a výsledky některých již dříve provedených výzkumů. Kapitola *Postavení seniorů v naší společnosti* poukazuje na to, že senioři, kteří jsou pro svůj věk nebo zdravotní či jiná omezení vytlačeni z trhu práce, jsou považováni za nepracující masu a často se stávají oběťmi ageistických postojů a také mýtů a předsudků s vážnými důsledky nejen pro ně samotné, ale také pro celou společnost, protože mimo jiné závažným způsobem ohrožují mezigenerační solidaritu. Kapitola *Perspektiva seniorů v naší společnosti* poukazuje na to, že stále existuje představa o stáří jako období zaslouženého odpočinku, která ale staví staré lidi do pozice masy méněcenných jedinců. Rolí seniora je tak vlastně „nemít roli“. Naštěstí v poslední době se nejen v politických prohlášeních hojně objevují sousloví jako „aktivní stáří“ nebo „kvalita života ve stáří“ a objevuje se nepřeberné množství programů a aktivit pro seniory, které slouží nejen k podpoře jejich relaxace, ale jejich cílem je také využít

potenciálu seniorů ke společenskému prospěchu a podporovat jejich socializaci. V pozadí takových programů stojí například koncept věkové integrace, který se staví kriticky ke zjednodušenému členění života jedince na tři etapy (vzdělávání – práce – odpočinek), ale sociální aktivity spojené se vzděláváním, prací a odpočinkem koncipuje jako aktivity celoživotní.

V dalších částech textu chci čtenáře seznámit s výsledky žďárské studie, při které jsem se zaměřila na postavení a perspektivu seniorů na Žďársku z jejich vlastního pohledu. Do terénu jsem vstupovala s obecnými otázkami, které zněly asi takto: Jaké je v české společnosti postavení seniorů podle nich samotných? Jaká je perspektiva českých seniorů? Jak by oni sami chtěli prožít a prožívají své stáří? Daří se tyto představy naplňovat?

Cílem této práce je také nejen přispět k poznání toho, jak lidé nahlíží na své stáří v kontextu svého společenského postavení, ale také přispět k odhalení nesmyslnosti přetrvávajících mýtů, stereotypů a ageistických postojů.

1. Co je stáří a kdo je starý?

V té knížce, kterou čtu, pan profesor Vondráček píše, že hezké stáří není zadarmo, že je to žeň našeho života, naše odměna (nebo trest) za to, jak jsme žili a jak dobře (nebo špatně) jsme vychovali vlastní děti a nepřímo celou mladou generaci. Život starého člověka přirovnává ke galerii, ve které si člověk prohlíží a přehlíží vše, co prožil. Byl-li život dobrý, jsou i obrazy uchované v jeho paměti – tedy té galerii – pěkné a hezké. Žil-li člověk mizerně, ploše, zbytečně, bez hlubšího zájmu o cokoli, ani ta „galerie života“ pak není hezká. Tak nějak to píše a tak nějak to opravdu je. Dobrá nálada je prý také nakažlivá. Budu-li já na své blízké příjemnější, budou v lepším rozmaru i oni. Místo abychom si jako štafetu předávali starosti a vzteky, můžeme si předávat dobrou náladu a pochopení. S tím mohu začít hned...

Jiřina Šiklová, Deník staré paní, s. 51

Stáří je poslední ontogenetickou vývojovou etapou. V podstatě se dá říci, že stárnutí je proces, který provází jedince od narození až do smrti. Já však budu v této práci pojímat stárnutí jako přechodové období mezi dospělostí a stářím. Stárnutí je proces disociovaný, dezintegrováný a asynchronní, neboť změny, které souvisejí se stářím, nastupují postupně, u každého jedince v různou dobu a také pokračují rozdílnou rychlostí. Každý jedinec prostě stárne podle vlastního programu [Pacovský 1990]. Vzhledem k tomuto individuálnímu charakteru je těžké určit, kdy vlastně proces stárnutí začíná a je „nesnadné nalézt uspokojivou definici okamžiku, ve kterém končí střední věk a začíná stáří“ [Stuart-Hamilton 1999, s. 18]. Stárnutí se zásadním významem dotýká stránky biologické, psychologické i sociální. Smyslem této kapitoly je poukázat na stáří z těchto tří výše zmíněných pohledů a zdůvodnit, který z nich byl směřodátný při řešení metodologické otázky „koho zkoumat“ v kvalitativní studii.¹

¹V textu používám pojmy „stáří“ a „stárnutí“ – stáří vyjadřuje spíše určitý stav, kdežto stárnutí proces.

1.1 Biologické stárnutí

Věda, která se zabývá „všestranným studiem jevů stárnutí nastávajících v buňkách, tkáních, orgánech či organizmech, případně skupinám jedinců v průběhu času od dospělosti až do smrti organismu“, čili *biologickým stárnutím*, se nazývá gerontologie [Hartl, Hartlová 2000, s. 178,179] V souvislosti s biologickým stárnutím se v gerontologii používá pojem *biologický věk*, který však nemusí přímo souviset s tím chronologickým (kalendářním), což nám přesnou definici toho, kdo je starý, spíše komplikuje, než usnadňuje. Biologický věk souvisí s biologickými změnami v organismu, které u každého jedince mohou nastat v rozdílnou dobu nebo také nenastat nikdy, a nelze ho přesně měřit. Jak organismus stárne, dochází k mnoha změnám v orgánech, tkáních i jednotlivých buňkách. Jedna z teorií příčin stárnutí tvrdí, že k těmto změnám dochází v důsledku opotřebení.² Navíc zestárlé tělo je mnohem náchylnější k různým chorobám, a tak je mezi lidmi nemocnými rakovinou, srdečním onemocněním nebo mrtvicí mnohem vyšší podíl starých lidí [Hayflick 1997]. Ve stáří je obvyklé, že se vyskytuje několik nemocí najednou, a jsou „typické tím, že jsou atypické.“ [Pacovský 1990, s. 67] A akutní onemocnění trvá ve stáří déle, než je obvyklé například u mladého jedince. Sestavit přesný seznam příznaků biologického stáří je téměř nemožné. Pacovský [1990, s. 73-88] se pokouší o určitý přehled syndromů, které jsou obvykle s biologickým stářím spojovány:

- senilita (soubor nespecifických příznaků somatické i psychosociální povahy)
- amentní stavy (syndrom kvalitativní poruchy vědomí, například porucha orientace a paměti, může se projevovat bludy a iluzemi)
- demence (dlouhodobé snížení mentálních schopností, které je důsledkem organických změn mozku; demence může mít mnoho podob, nejznámější z nich je Alzheimerova choroba)
- deprese („protahovaný a zesílený afekt smutku“, který bývá doprovázen také sníženou schopností koncentrace, poruchami spánku, neklidem, úzkostí)
- poruchy spánku

²Pro přehled teorií o příčinách stárnutí viz např. Austad, S. N. 1999. *Proč stárneme*. Praha, Mladá fronta nebo Hayflick, L. 1997. *Jak a proč stárneme*. Praha, knižní klub.

- závratě (nelibé pocity pohybu, které jsou spojeny se ztrátou orientace v prostoru, důsledkem může být pád)
- pokles krevního tlaku, který je způsoben špatnou adaptací krevního oběhu
- syndromy z porušené termoregulace (hrozí přehřátí i podchlazení; mnoho starých lidí si stěžuje na studené končetiny v důsledku jejich špatného prokrvování)
- poruchy smyslů (zhoršení zraku, sluchu, čichu i chuti)
- poruchy dentice (ztráta zubů například v důsledku paradontózy)
- poruchy výživy (obezita i podvýživa)
- poruchy vodního a elektrolytového hospodářství a acidobazické rovnováhy (především dehydratace, která může být důsledkem nedostatečného dodávání tekutin, neboť starý člověk nemusí vůbec pociťovat žízeň)
- inkontinence moči a stolice a některé poruchy metabolismu (vedoucí například k zácpě)
- imobilizační syndrom (ten je často způsoben dlouhodobým pobytem na lůžku)
- proleženiny a otlaky (vznikají mechanickým tlakem cizího tělesa, například zubní protézy)

Ke společností vytvořenému obrazu starého člověka by patřila adjektiva jako nemocný, nemohoucí, někdy také nepracující, překážející, neužitečný [Sýkorová 2007, s. 67]. Pro člověka, který prožil život ve společnosti, která klade důraz na výkonnost a efektivitu, může být složité se na roli starého člověka adaptovat. Nakolik se však musí biologické zdraví člověka zhoršit, abychom ho již mohli označit za starého? A není tato otázka vlastně nesmyslná? Jak tedy poznat, kdo už je starý a kdo ještě ne?

1.2 Psychologické stárnutí

Při stárnutí dochází nejen k biologickým, ale i psychologickým změnám. Při stárnutí se nemění struktura osobnosti člověka, ale osobnostní rysy se zintenzivňují nebo naopak ztrácejí na intenzitě. Dochází ke zhoršení některých psychických kvalit (zhoršení paměti, zpomalení v psychomotorickém ohledu, ochuzení fantazie, nechuť řešit aktuální události, snížení vynalézavosti apod.), avšak nelze tvrdit, že všechny změny směřují vždy jen k

horšímu. Starý člověk může být například trpělivější, chápavější, opatrnější a obezřetnější ve svém jednání [Pacovský 1990]. Není pravda, že starý člověk se nemůže ničemu přiučit – schopnost učení a paměti se neztrácí, jenom získává jinou charakteristiku [Dörner, Plog1999]. Stárnutí může přinést „nárůst obecných vědomostí, ale za cenu delší doby, po kterou je třeba věci promýšlet [...] Stáří s sebou nese větší moudrost, ale menší důvtip nebo bystrost.“ [Stuart-Hamilton 1999, s. 47]

Změny, které přináší stáří, nemusí být jednoduché přijmout. Názorně to vyjadřuje filozof Jean Améry v existencialistické eseji *O stárnutí*:

"V každé životní situaci je vztah stárnoucího člověka, ženy i muže, k vlastnímu tělu dvojznačný, neboť pro něj není stárnutí ani zdaleka 'normálním stavem': norma je záležitostí objektivního náhledu, a tak platí stejně pro stárnutí jako pro smrt, která je pro druhého jen faktem, jinak ničím. Pěťasedmdesátiletá dáma v dobré fyzické kondici navštíví kvůli bolestivému revmatismu příslušného specialistu, jemuž zlostně a rozčileně pořád dokola vykládá, že přece nikdy dřív revma neměla, a ať ji laskavě okamžitě téhle nepříjemnosti zbaví. Lékař zažertuje: Inu, milostivá, kdypak byste chtěla vlastně mít revma, když ne teď? Dáma vtipu neporozumí: vůbec nechce mít revma, v žádné své životní etapě, stejně jako nechce být stará ani nechce zemřít, vždyť stáří a smrt jsou události, které postihují druhé. Je v naprostém pořádku, když stárne a umírá soused, ale sebe z běhu života a smrti vyjímáme." [Améry 2008, s. 54]

Obavy ze stáří a jeho životních podmínek mohou být vyvolány předsudky, které vůči stárnutí panují. Mnoho mladých lidí žije v předsudku, že „staří lidé jsou chudí, potřebují pomoc, že jsou zranitelní a smutní, že už se nevyvíjejí, že se nudí a vlastně čekají na smrt, dokonce po ní tajně touží.“ [Dörner, Plog 1999, s. 249] Staří lidé často čelí mnoha trápením, jako je pocit nechtěnosti, pocit finanční nejistoty, pocit zbytečnosti a nechtěnosti, osamělost, nuda a bezcílnost, náhlé změny, složitost požadavků nebo strach ze smrti.

Pacovský [1990] uvádí pět modelů reakce na stáří:

1. Konstruktivnost. Smíření se se stárnutím a stářím, přizpůsobení se situaci. Takový člověk se zaměřuje na budoucnost, má své plány a cíle.

2.Závislost. Člověk je pasivní a závislý. Nemá uspokojení v psychických a fyzických aktivitách, ani nemá zájem o navazování nových vztahů.

3.Obranný postoj. Člověk si nechce přiznat, že stárne. Odmítá závislost na druhých a neustále potřebuje svému okolí dokazovat, že pomoc od druhých nepotřebuje.

4.Nepřátelství. Člověk je nepřátelský vůči mladým lidem, neboť jim závidí jejich svěžest. To přináší stálou nevrlost a mrzutost. Takoví lidé měli již dříve sklon svádět všechno na druhé a nyní nedokážou konstruktivně reagovat na problémy, které přicházejí se stářím.

5.Seбененáivist. Starý člověk je pasivní, depresivní a pesimistický. Nemá rád sebe ani svůj předcházející život, cítí se osamělý a zbytečný. Nepěstuje koníčky, ani styky s druhými lidmi. Má už života dost.

Obtížnost situace, se kterou se musí starý člověk vypořádat, lze demonstrovat také například statistickým faktem, že ve stáří je počet dokonaných sebevražd 5krát až 10krát vyšší než ve středním věku. Je to proto, že staří lidé mnohem častěji než lidé v jiné životní etapě sebevraždu opravdu dokonají. Obvykle jde o bilanční sebevraždu, která souvisí se ztrátou smyslu života a vychází z rozumové úvahy. Dotyčný si skutečně přeje zemřít a pečlivě si promýšlí, jakým způsobem toho dosáhne [Vágnerová 1999].

Zastánci vývojové psychologie jsou přesvědčeni, že stáří stejně jako každá vývojová etapa lidského života má svůj význam a je důležité, aby starý člověk naplnil svůj vývojový úkol. Erikson [1999] považuje za vývojový úkol stáří **integraci ega** – uvědomění si, že všechny cíle, o které jedinec usiloval, již byly naplněny. Vědomí, že žil tak, jak žít měl. Kdo dosáhl této osobní integrity, je připraven bránit hodnotu svého životního stylu. Naproti tomu nedostatek nebo ztráta této integrity přináší obavy ze smrti a zoufalství z toho, že nyní už není čas začít znovu a lépe, což přináší deprese a úzkost.³

Peck [1968 podle Stuart-Hamilton 1999] rozšiřuje úkoly stáří na tři:

³Erikson [1999] poukazuje na to, že staří lidé mají méně energie a menší schopnost adaptace (což je uvolňuje z mnoha úkolů, například péče o druhé), ale to neznamená, že by byli nepotřební nebo že by nutně museli prožívat pocit stagnace. Starý člověk musí překonat psychosociální krizi – integrita versus zoufalství. Buď se mu to nepodaří a nechá se stravovat úzkostí, nebo se od ní osvobodí a dosáhne integrity (pocitu koheze a celistvosti). Jedinec by měl nutně retrospektivně účtovat se svým životem a smířit se s ním, neboť již je málo času začít život nový.

1.Diferenciace ega versus Ipění na pracovním zařazení. Mnoho lidí se hodnotí podle pracovního zařazení. V důchodu je tedy nutné najít něco, co je činí jedinečnými a za co si jich mohou druzí i oni sami vážit.

2.Transcendence těla versus zabývání se tělem. Znamená schopnost překonávat zdravotní potíže a nalézt radost v aktivitách, které nejsou příliš závislé na fyzickém zdraví.

3.Transcendence ega versus zabývání se egem. Vyrovnání se se smrtí, například tím, že se jedinec zaměří na druhé, především ty, kteří po něm zůstanou.

Psychické změny jsou tedy důležitým rámcem stáří člověka, které ho na jednu stranu omezují a na druhou stranu přinášejí něco nového. Někteří mohou stáří chápat jako „zlatou dobu babičkovství a dědečkovství“, kdy si starý člověk naplňuje svoji potřebu otevřené budoucnosti a je to také prostor k dialogu mezi generacemi. A možná se na svět dívá díky svému věku a nabytým zkušenostem jinak než dřív [Říčan 2004].

1.3 Konstrukt sociálního stárnutí

V sociálním kontextu je stáří obvykle spojováno s odchodem do důchodu. Věková hranice odchodu do důchodu se tak stává jakousi pomyslnou sociálně stanovenou hranicí, odkdy je člověk považován za starého. Zaměstnání má v dnešní době důležitou roli pro udržení sebeúcty, a tak senior v penzi může zažívat obdobné problémy, které jsou spojeny s nezaměstnaností (podle Giddense 1999, s. 308):

- *Peníze.* Vyměřený důchod nemusí odpovídat potřebám osoby, která ho požívá, a odchod do důchodu bývá často spojen s poklesem životní úrovně, na kterou je daný člověk zvyklý.
- *Míra aktivity.* Kdo odejde do důchodu, často ztrácí šanci uplatnit své schopnosti a znalosti, které nabyl během celého ekonomicky aktivního života.
- *Změna.* Práce umožňuje člověku trávit čas v jiném než domácím prostředí. Člověk, který odejde do důchodu, možnost této změny ztrácí, pokud si nenajde prostředí jiného druhu.

- *Strukturovaný čas.* Pracující člověk má obvykle režim dne zorganizovaný podle pracovní doby, která dává celému dni určitý řád. Pro důchodce může být obrovským problémem nuda.
- *Sociální kontakty.* Lidé si často přátele i příležitosti podílet se na společných činnostech nacházejí právě ve svém zaměstnání. Po odchodu do důchodu, zvláště v případech, kdy starý člověk není zvyklý udržovat úzký kontakt s rodinou nebo nejbližším okolím, může zažívat pocity osamocení a izolace.
- *Sociální identita.* Sociální identita bývá často odvozována z pozice na trhu práce a odchod do důchodu může být u některých jedinců spojen s pocitem méněcennosti a neužitečnosti, zvláště pokud si nenajde ve stáří individuálně nebo společensky prospěšné aktivity, kterými by mohl smysluplně zaplnit čas, který předtím trávil v zaměstnání.

Na tomto místě chci znovu zdůraznit, že stáří má aspekty biologické, psychologické i sociální. Považovat za začátek stáří moment, kdy odchází jedinec do důchodu, je značně problematické a takové pojetí značně omezené. Améry v již zmiňované eseji říká, že sociální stáří je status starého člověka, který je mu vtisknut společností, pohledem druhých. A „obecně lze ovšem toto stáří určit jen těžko, záleží na historickém období, společenských strukturách, na zvláštním poli vztahů, do nichž je daný člověk vpjat.“ [Améry 2008, s. 80] Na druhou stranu pokud bychom měli při sociologických výzkumech nahlížet na stáří jako na komplex biologických, psychologických a sociálních příčin a následků, bylo by velice nesnadné, ne-li nemožné odpovědět na metodologickou otázku „koho zkoumat“. Pro metodologické účely tedy za staré lidi budu v kvalitativní studii považovat ty, kteří pobírají starobní důchod i přesto, že si uvědomují omezení, které toto vymezení znamená.

2. Proč se zajímat o staré lidi? Aneb demografický kontext

Jsme vlastně první generace, která v tak hojném počtu zestárá, a tak bychom měli kvůli sobě a kvůli těm, co přijdou po nás, objevit nový životní styl starých a pro staré. Vždyť říkat, že to, co je staré, je ošklivé, je jenom zvyk, je to jen jiný pohled na věc, jiné měřítko krásy. Šperk, hodnotný obraz, váza, zůstanou krásné, i když jsou staré. Kýč a barvotisk jsou ošklivé, už když jsou nové, a zůstanou takové, i kdybychom je našli v Tutanchamonově hrobě. A s lidmi je to také tak. Z mladého tupce a náfučky jednou bude starý tupec a starý náfučka. Mládí samo o sobě není hodnota, ale jen příslib hodnoty, a stejně ani stárání není zápor... Na jarní zeleni se nám líbí její svěžest, naděje růstu, vědomí, že přinese i plody, tedy užitek. Líbí se nám pro budoucnost, již v sobě skrývá a nese. Starý list je však krásný sám o sobě a další funkci už nemá...

Jiřina Šiklová, Deník staré paní, s. 112,113

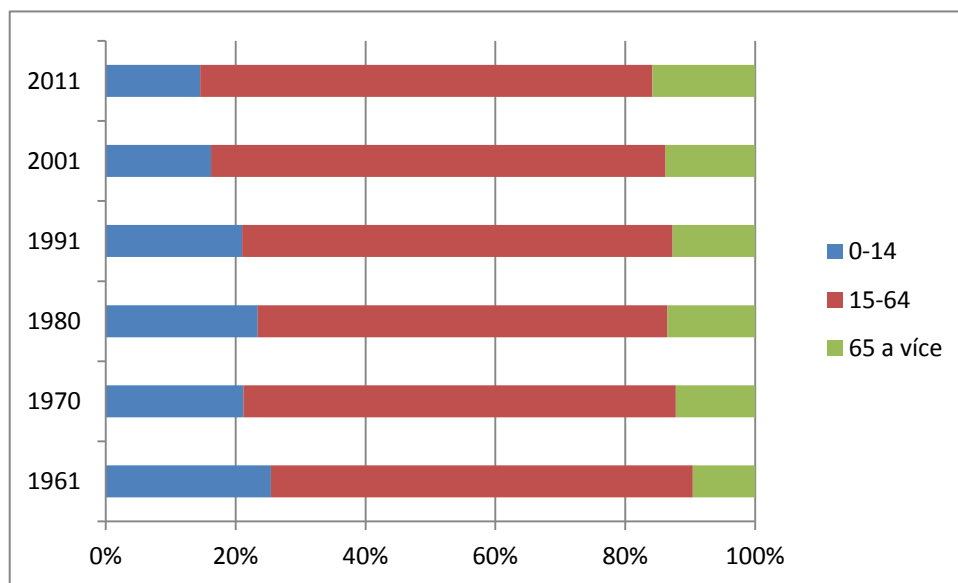
O stárnutí populace se v odborných kruzích velice intenzivně mluví od 90. let dvacátého století, neboť tehdy se začaly projevovat jeho důsledky – především ekonomické a sociální. Ve skutečnosti to není žádný nový jev, protože populace stárá vlastně celé minulé století (kromě let 1975-1985). Avšak jak se zdá, v poslední době tento jev značně zrychlil, takže ho těžko můžeme považovat jen za náhodný výkyv [Koschin 2005, s. 245]. Zabývají se jím demografové, sociologové, sociální pracovníci, politici. Pravidelně se o něm mluví i v médiích, která předkládají často až katastrofické vize.

Demografické stárnutí je jev spojený s nárůstem podílu osob seniorského věku a posunem věkové struktury populace do vyššího věku. [Rychtaříková 2011] Na níže zobrazeném grafu můžeme vidět, jak se struktura obyvatelstva u nás od roku 1961 do roku 2011 posunula ve prospěch osob nad 65 let. Zatímco v roce 1961 jich bylo 9,6 %, o 50 let později jich je podle výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 již 15,8 %, což za uplynulých 50 let znamená nárůst o 6,2 %.⁴ Naproti tomu ve věkové skupině 0-14 se objevily protichůdné tendence. Tam došlo naopak k poklesu téměř o 11 %. U věkové skupiny 15-64

⁴K 1. lednu 2012 měla Evropská Unie přibližně 501,1 milionů obyvatel, z toho přibližně 87,1 milionů starších 65 let, což činí asi 17,4 % z celkové populace EU. Co se týká jednotlivých členských zemí, v podílu starých lidí je na prvním místě Německo a hned za ním se umístila Itálie [EUROSTAT 2012].

let⁵ došlo během půl století k nárůstu o skoro 5 %. (viz graf 1) Jak si ale ukážeme dále, v budoucnu se předpokládá spíše snižování jejich podílu v populaci, a to ve prospěch osob nad 65 let.

Graf 1. Obyvatelstvo podle věku v letech 1961-2011 (v %)



Zdroj: ČSÚ, předběžné výsledky ze SLDB 2011.

Téměř pravidelně bývají vypracovávány prognózy o vývoji populace z demografického hlediska. Prognózy očekávaného počtu obyvatel a také jeho věkového složení se obvykle vypracovávají ve třech variantách – nízké, střední a vysoké. Do nízké varianty se promítá předpoklad o nejnižším zvyšování porodnosti, nejnižším migračním zisku a nejméně výrazném zlepšení úmrtnostních poměrů. Pro vysokou variantu je to naopak. Střední varianta bývá považována za nejpravděpodobnější, nízká a vysoká varianta prognózy o vývoji populace bývají považovány za hranice, za které by populační vývoj neměl jít (pokud nenastane nějaká závažná, nepředvídatelná situace, například katastrofického rázu).

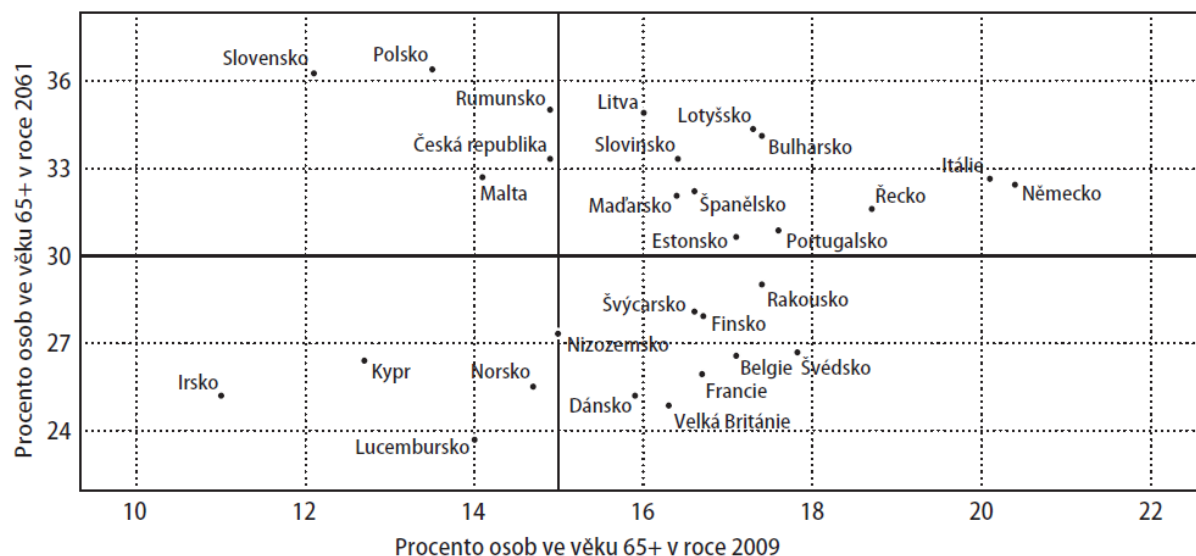
Podle prognóz z počátku dvacátého prvního století, jejichž autoři prezentují prognózy až do roku 2050 a 2065, se předpokládá, že počet obyvatel České republiky se bude

⁵Obyvatelstvo ve věku 15-64 bývá obvykle označováno jako ekonomicky aktivní populace.

přirozenou měnou snižovat (čili že počet zemřelých bude převažovat nad živě narozenými, ale částečně to bude vyrovnáno vlivem migrace. S úbytkem obyvatelstva se však počítá ve všech variantách prognózy (nízké, střední i vysoké). Počet obyvatel podle nízké projekce by měl být v roce 2050 asi 8,07 milionů; podle střední projekce by to mělo být 9,44 milionů; podle vysoké projekce by to mělo být přibližně 10,83 milionů [Kretschmerová, Šimek 2005, s. 91-99]. Nás však především zajímá, jak to bude s věkovou skladbou populace. Střední varianta počítá s tím, že osob nad 65 let bude asi jedna třetina z celé populace (a to bude asi 2,5 krát více než děti). Průměrný věk populace by mohl být asi 48 – 50 let, což je asi o 10 více než v roce 2005, kdy byla prognóza publikována. V roce 2050 bude pravděpodobně na jednoho ekonomicky produktivního jedince připadat jeden ekonomicky závislý [tamtéž]. Podle autorů Burcina a Kučery [2004, s. 100-111] se po celé období jimi prezentované prognózy, tedy do roku 2065, předpokládá, že počty zemřelých budou vyšší než počty narozených (v tomto případě taktéž podle všech variant). Očekává se, že do roku 2030 naroste (podle nejpravděpodobnější varianty prognózy) počet seniorů asi o jeden milion (v porovnání s počtem seniorů v době publikování článku). Bude jich tedy asi 2,5 milionu. V roce 2050 jejich počet pravděpodobně překročí třímilionovou hranici, což znamená, že jejich podíl bude v populaci téměř třetinový. Na této úrovni by se měl jejich podíl udržet až do konce prognózovaného období, čili do roku 2065. Tato starší populace se stane jedinou, která poroste [tamtéž].

Rychtaříková [2011, s. 97-108], která vychází zatím z nejnovějších poznatků, poukazuje na to, že v současnosti tvoří obyvatelstvo starší 80 let asi 3,6 % celkové populace České republiky; obyvatelstvo starší 85 let asi 1,4 % celkové populace České republiky. V roce 2065 by měli podle střední projekce, kterou vypracoval Český statistický úřad, asi 15,3 % celkové populace tvořit jedinci starší 80 let; asi 9,6 % z celkové populace by měli tvořit jedinci starší 85 let. Ekonomicky aktivních (obyvatelstvo ve věku 20 – 64 let) je v současnosti v populaci asi 65 %, což je celkem příznivé. Ale prognózy říkají, že v roce 2050 budou nejspíše početně převažovat právě ekonomicky neaktivní (tj. obyvatelstvo ve věkových kategoriích 0-19 let a 65+), přičemž seniorů bude více než dětí. Česká republika tak (soudě podle věku obyvatelstva) bude patřit mezi nejstarší země Evropské Unie. (viz graf 2)

Graf 2. Změna podílu seniorů v Evropě v roce 2009/2061



Zdroj: EUROSTAT, podle [Rychtaříková 2011, s. 100]

V souvislosti se skutečnostmi a prezentovanými prognózami vzniká otázka, jaké dopady bude mít stárnutí populace na společnost a celý společenský systém. Už teď se poukazuje na to, že sociální zajištění vzrůstajícího počtu seniorů bude pro sociální stát se současným důchodovým systémem finančně neúnosné. V souvislosti s tím vzniká otázka, jak se taková populace, kde klesá podíl těch, kteří jsou ekonomicky aktivní, dokáže uživit. Koschin [2005] poukazuje na to, že problémem všech prognóz je to, že se tam pracuje s počty obyvatel a jejich věkem: co jedinec, to „kus“ určitého věku. Například indexy závislosti pracují s lidmi jenom jako příslušníky určitých věkových kategorií (ekonomicky nezávislí = jedinci ve věku 20 – 64; ekonomicky závislí = jedinci ve věku 0 – 19 a 65+). A nezhledňuje se to, že na jedince je nutné pohlížet jako na lidský kapitál - s jeho znalostmi, dovednostmi, schopnostmi a vlastnostmi, které usnadňují vytváření osobního, sociálního a ekonomického blaha [OECD, podle Koschin 2005, s. 248]. Koschin dochází k závěru, že ekonomika stárnoucí populace nemusí živořit, i když podíl ekonomicky produktivních bude

ubývat a podíl ekonomicky postproduktivních (důchodců) bude přibývat. Pokud totiž nepracujeme jen s faktickými počty osob, ale bereme v úvahu jejich lidský kapitál (a to, že lidé se mohou učit celý život) a také jiné faktory, jako třeba budoucí růst ekonomické aktivity starších osob nebo migrace, která může být zdrojem nárůstu ekonomicky aktivních osob, pak budoucí vize nemusí být nijak katastrofická [tamtéž]. S podobnými argumenty přichází i například britský ekonom Phill Mullan v knize *The Imaginary Time Bomb: why an ageing population is not a social problem* [2000, podle Rabušic, Vidovičová 2003], který poukazuje také na omezenost indexu závislosti a na to, že nelze přesně vědět, co bude v budoucnosti, stejně jako například nikdo nečekal, že přijde poválečný baby-boom. Fenomén stárnutí populace považuje za obětního beránka ideologických her o roli sociálního státu.

Ačkoliv tedy přijmeme myšlenku, že stárnutí populace nemusí znamenat pro současnou společnost katastrofu, nejspíš bude nutné se na nadcházející situaci připravit a přijmout některá opatření nejen v oblasti důchodového systému. Stárnutí populace je jev, který bude vyžadovat změny také na trhu práce, ve vzdělávacím systému, medicíně, sociálních službách, zákonných opatřeních týkajících se migrace nebo propopulačních opatřeních. Musíme se postupně přeorientovat na dlouhověkovou společnost. Je nutné odstraňovat překážky, které by starším osobám bránily v účasti na trhu práce a které by bránily využít potenciál všech věkových skupin pracovníků. Nová situace vyžaduje orientaci na celoživotní vzdělávání. V medicíně je nutné rozvíjet obory jako geriatric, gerontologie, zaměřit se na prevenci. Sociální služby se musí připravit na poskytování kvalitní péče vysokého počtu starších lidí. Důležitým zdrojem zvyšování počtu jinak přirozenou měnou ubývajících obyvatelstva České republiky může být migrace. A v neposlední řadě je důležité, aby se zde rodily děti a rodiny s dětmi zde měly příznivé podmínky [Špidla 2011, s. 152, 153].

Bude také potřeba přehodnotit postoj společnosti jako celku ke skupině starých lidí a také redefinovat úlohu a společenskou funkci seniorů. Neboť pojetí třífázového životního běhu podle vzorce vzdělání (fáze před vstupem na trh práce) – práce (fáze aktivity na trhu práce) – odpočinek (fáze po odchodu z trhu práce) již bude neúnosné.

Kalvach [2006] shrnuje negativní konsekvence spojené se stárnutím populace takto:

- demografická panika
- gerontofobie

- různé formy ageismu
- nedostatečná kapacita služeb pro seniory v souvislosti s jejich absolutním přibýváním
- zastarávání struktury zdravotnických a sociálních služeb, které neodpovídají civilizačně vyspělejšími nárokům a potřebám soudobých seniorů
- chybění konsensu o základních prvcích života ve stáří
- příliš zjednodušené vnímání fenoménu populačního stárnutí s nadměrnou ekonomizací – hlavně se řeší ekonomické důsledky výdajů na stárnutí, podceňuje se ekonomický přínos seniorů a zcela se opomíjí osobnostní mimo ekonomický přínos atd.

Některým z těchto bodů se chci věnovat v následujících částech textu a propojit je s hlavním tématem práce, a to postavením a perspektivou seniorů v naší společnosti.

3. Postavení starých lidí v naší společnosti

Pak mi Irena říkala, že nám zvýší důchody a o kolik dostaneme přidáno a kolik ty penze společnost stojí. Mluvila takovým tónem, jako by byla ministr financí a ještě nám na to vyrovnání inflace dávala z vlastní kapsy. Naštvalo mě to, důchod přece není žádný milodar, který nám dávají mladší generace, ale část daní, které jsme celý život platili. Důchod je část naší mzdy, kterou jsme si nevybrali, ale vlastně jsme ji ponechali státu. Společnost naše peníze používala, investovala, měla z nich úrok a nyní, ve stáří, nám je jako důchod po částkách vrací. Kdybych někomu půjčila peníze s tím, aby mi je ve stáří, až nebudu moci pracovat, postupně dával zpátky, bude nám oběma jasné, že to není žádný dar, ale jen splátka dluhu, za niž není třeba projevovat žádný vděk. No, a protože v moderní společnosti se hodnota peněz často mění, tak nám, důchodcům, musí občas důchody zvýšit a vyrovnat je tak s platy, jež dostávají ti zaměstnaní. Mzdy se přece také zvyšují. Kdyby to důchodcům i ostatním lidem ekonomové takhle vysvětlili, budeme mít my starí větší sebevědomí a mladší se na nás budou dívat s větší úctou...

Jiřina Šiklová, Deník staré paní, s. 97

Erich Fromm ve své známé knize *Mít nebo být* analyzuje dva základní mody existence: *vlastnění* (modus mít) a *bytí* (modus být). *Bytí* se týká prožívání člověka a je v podstatě nepopsatelné. Nezbytnými podmínkami jsou zde především nezávislost, svoboda a přítomnost kritického rozumu. Kdežto *vlastnění* se zaměřuje na věci, spotřebu, neustálou obměnu hmotných statků jen pro pocit, že něco vlastním, aniž bych to potřeboval, opravdu používal a prožíval. Fromm upozorňuje na to, že v naší společnosti „většina lidí považuje modus vlastnění za nejpřirozenější, ba dokonce za jediný přijatelný způsob života.“ [Fromm 2001, s. 44] Dá se říci, že takový moderní člověk jen těžko chápe ducha společností, které se nezaměřují na majetek a chtivost, neboť „společnost, ve které žijeme, zasvětila svůj život získávání majetku a vytváření zisku.“ [tamtéž] Pro moderního konzumenta „*jsem*“ znamená především „*co mám a co konzumuji*“. A charakteru vlastnictví nabývají i vztahy mezi lidmi. V dnešním pojetí jsou lidé, kteří se ženou za penězi, majetkem nebo slávou, považováni za normální a dobře přizpůsobivé [Fromm 2001]. Konzumentství vyžaduje také produkci. Kdo neprodukuje, může být považován za příživníka, na kterého musí pracovat druzí. Takové postoje se projevují v postoji ke starým lidem, kteří jsou buď vytlačeni z trhu práce, nebo již

nejsou schopni dále na trhu práce participovat. Takovým postojům se říká ageistické a bude se jim věnovat následující část textu. Dále se chci věnovat mýtům a stereotypům o starých lidech, které jsou ve společnosti reprodukovány, a poukázat na to, že důležitým zdrojem této reprodukce jsou i masová média. Zmíním se i o problematice diskriminace vůči seniorům a pokusím se na výsledcích některých výzkumů doložit, že tento jev se objevuje i v české společnosti.

3.1 Mýty a stereotypy spojované se stářím a starými lidmi

Podle Jandourkova Sociologického slovníku je mýtus „vyprávění o událostech, které nemají historický základ [...] Způsob poznání skutečnosti odlišný od vědeckého poznání, který je vyjádřen symbolicko-narativním způsobem, kompenzuje lidskou zkušenost [...]“ [Jandourek 2001, s. 165] Vysvětlení pojmu stereotyp⁶ v tomto slovníku najít nelze, ale je zde vysvětlen význam pojmu předsudek, což je druh stereotypu. Předsudek je „emocionálně silně zabarvený úsudek o druhých osobách, skupinách nebo nějakých záležitostech [...] Předsudek se často zakládá na neúplných nebo nepravdivých informacích [...]“ [tamtéž, s. 198] Pokud tedy naše myšlení ovládají mýty, předsudky a stereotypy, znamená to, že i ke konkrétnímu jedinci přistupujeme s předem vytvořenými představami o celé skupině, k níž daný jedinec náleží. Tyto představy mohou vyplývat z toho, že o dané skupině existují neúplné informace nebo tyto informace nemusejí být všeobecně známé.

„Stereotypy odlidšťují a podporují jednorozměrné myšlení o jiných.“ [Tošnerová 2002, s. 15] Pět nejobecnějších mýtů o starých lidech, které jsou v české společnosti rozšířené, tvrdí, že staří lidé jsou všichni stejní, staří mužů a žen je stejné, staří nemají společnosti čím přispět, staří je křehké, a proto potřebuje péči, staří je pro společnost ekonomickou zátěží [Lorman 2006]. Všechna tato tvrzení se dají logicky nebo fakticky vyvrátit.

⁶ S pojmem stereotyp v kontextu problematiky starých lidí pracuje například Nelson [2002]. Za kořeny stereotypů považuje impuls zařadit objekty, události a lidi do nějaké významové kategorie, o které jsou již vytvořeny názory a předpoklady. Stereotypy jsou často vnímány jako jednoznačná antipatie k nějaké sociální skupině a jsou považovány za jednodimenzionální. Zmiňovaný autor však poukazuje na to, že stereotypy obsahují dohromady negativní i pozitivní přesvědčení v různých dimenzích. Základními dimenzemi jsou podle něho kompetence a vřelost, přičemž staří lidé spadají do kategorie nekompetentní a vřelí, společně s postiženými a duševně zaostalými lidmi. Staří lidé jsou předmětem paternalistických výplodů předsudků – jsou litováni, ale nerespektováni.

Staří lidé jsou všichni stejní. Ve skutečnosti jsou senioři velice heterogenní skupinou lidí, kteří se vypořádávají s různými problémy, žijí v rozličných životních podmínkách, mají za sebou rozličné životní zkušenosti, věnují se rozmanitým zájmům, každý z nich má také jedinečnou osobnost.⁷ Uvědomme si, že mezi staré lidi se obecně řadí jak šedesátník, tak například jedinec, který se svým věkem blíží stovce. Mezi těmito dvěma jedinci je věkový rozdíl stejný jako mezi batoletem a osobou středního věku. To, že jsou staří lidé všichni stejní, je naprostý mýtus.

Stáří mužů a žen je stejné. Při sociologických výzkumech, kdy se zkoumají různé jevy, se obvykle výzkumník zajímá, zda nedochází k diferenciaci jevu podle pohlaví. Často je totiž pohlaví významným faktorem ovlivňujícím chování či postoje jedinců. A pokud tomu tak je u různých věkových skupin, proč by měli být senioři výjimkou?⁸

Staří nemají společnosti čím přispět. Tento mýtus vychází nejspíš z představy, že senioři jsou ekonomicky neaktivní, tudíž společensky neužiteční. Ve skutečnosti mnozí senioři vyhledávají i po odchodu do důchodu pracovní příležitosti, a v některých případech to není z vlastních čistě ekonomických zájmů, ale chápou tuto práci jako práci pro druhé. Ti senioři, kteří nejsou ekonomicky aktivní, mohou společnosti prospívat v mimoekonomické oblasti, ať se jedná o dobrovolnictví, charitativní činnost, aktivitu v rámci místní komunity nebo podpora v rámci vlastní rodiny, která může mít například charakter ekonomický, emocionální a podobně.

Stáří je křehké a proto potřebuje péči. Ve skutečnosti je na tom většina seniorů zdravotně tak, že se mohou zabývat běžnými činnostmi a nejsou nijak závažným způsobem omezeni v aktivitách každodenního života [Tošnerová 2002, s. 7] To, že jsou fyzicky soběstační a relativně nezávislí na péči od druhých, je pro ně dokonce zdrojem spokojenosti a někteří této soběstačnosti připisují tu nejvyšší hodnotu, někdy i smysl života. Obvykle bez problému přijímají každodenní pomoc od partnera nebo nárazovou pomoc od dětí, ale jen těžce se smiřují s tím, že by pomoc dětí potřebovaly permanentně, hlavně co se týká běžných každodenních činností nebo osobní hygieny. Mohou mít potom pocit, že jsou svým dětem na

⁷ Svou roli mohou hrát také jeho předchozí zkušenosti atd. Shoda ve věku rozhodně nemůže překrýt všechny ostatní rozdíly.

⁸ Podrobněji viz např. Svobodová, K. 2005. *Lidé ve stáří z pohledu genderu*. Diplomová práce. Praha, katedra sociologie FF UK.

obtíž. Ale zdá se, že čím je člověk starší (resp. potřebnější), tím snazší je tuto pomoc akceptovat. Na druhou stranu existují i případy, kdy se senioři nechávají rádi opečovávat nebo si vyhrazují právo na tuto péči, což lze chápat jako dobrovolnou závislost. Takoví senioři ale v žádném případě netvoří pravidlo [Sýkorová 2004, s. 98-100]. Výzkum zaměřený na strategie zachování autonomie u starých lidí ukazuje, že pro seniory je důležité moci samostatně řídit a organizovat vlastní aktivity, také mít vlastní názory a prosazovat je [tamtéž].

Stáří je pro společnost ekonomickou zátěží. Stejně jako zatím ekonomicky neaktivní mládí, a také plno nezaměstnaných středního věku a handicapovaných a zdravotně postižených jedinců. Je pravda, že ekonomické nároky sociálního státu na vyplácení penzí jsou vysoké. Na druhou stranu je nutné si uvědomit, jaký mohou mít staří lidé mimoekonomický přínos pro společnost a také to, že drtivá většina z nich celý život pracovala a přispívali na penzi těm, kteří ji pobírali v době jejich ekonomické aktivity.

A podobně by se dalo pokračovat i v případě nějakých jiných mýtů a stereotypů, které neoprávněně generalizují vlastnosti některých jedinců na celou skupinu starých lidí a přispívají k šíření ageistických postojů ve společnosti. Mýty o stáří mají vliv na utváření všeobecného pojetí i sebepojetí stáří [Haškovcová 2010, s. 47]. Sýkorová [2007] dochází na základě empirických dat k závěru, že stereotypy a mýty o starých lidech přejímají taktéž senioři samotní. Avšak nevztahují je sami na sebe, ale na ostatní staré lidi. Tuto strategii autorka rozpoznala také u jedinců střední generace (dětí zkoumaných osob seniorského věku), u kterých se toto stereotypní myšlení projevilo také, ale vyjímali z něho své rodiče.

3.2 Ageismus

Pojem ageismus poprvé použil Robert N. Butler v roce 1968, a později ho definoval takto: „Ageismus můžeme chápat jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří, podobně jako se rasismus a sexismus vztahují k barvě pleti a pohlaví. [...] [Na individuální i institucionální úrovni zahrnuje, EP] stereotypy a mýty, otevřené opovržení a averze nebo jednoduše vyhýbání se kontaktu, diskriminační praktiky v

bydlení, v zaměstnání a službách všeho druhu, přídomky, kreslené seriály a vtipy. Někdy se ageismus stává účelnou metodou, jakou společnost propaguje pohledy na starší osoby, s cílem setřást vlastní zodpovědnosti vůči nim.“ [Butler 1975, s. 12 cit. podle Vidovičová 2008, s. 111] Obvykle tedy se tím míní věková diskriminace vůči starším osobám (i když věková diskriminace se může v určitých situacích týkat různých věkových skupin), a ta nás také v tomto textu bude zajímat. Sama Vidovičová navrhuje tuto definici: „Ageismus je ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestovaná skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité kohortě/generaci.“ [Vidovičová 2008, s. 113] Zároveň upozorňuje na to, že definicí ageismu je samozřejmě více a že někteří autoři navrhují spíše mluvit o *věkově diferenciačním chování* než o diskriminaci, která s sebou nese silnou negativní konotaci. Neboť odlišný přístup k osobám různého věku může určitou skupinu jak zvýhodňovat, tak znevýhodňovat [tamtéž].

3.2.1 Zdroje ageismu

Traxler [1980, podle Tošnerová 2002, s. 12] rozlišuje 4 zdroje ageismu. Za prvé je to **strach ze smrti**, neboť žijeme ve společnosti, kde smrt je tabu. Dříve se lidé během svého život se smrtí běžně setkávali. Staří lidé (nebo *relativně* staří lidé, neboť lidé se tak vysokého věku, který my v dnešní době chápeme jako *stáří*, prakticky nedožívali) běžně umírali doma, ve své posteli, v rodinném kruhu. Rodiče se často museli vyrovnávat se smrtí svých dětí, neboť šance, že se dítě dožije dospělosti, byla mnohonásobně nižší než dnes. Zatímco dnes se ze smrti stalo tabu, neboť mnoho lidí umírá za zdi nemocnice, v izolaci od ostatních. Se smrtí se sice hojně setkáváme v televizi a ve filmech, avšak obvykle jde o smrt rychlou, nepřirozenou, hrdinskou. Společnost i každý jednatel v ní se musí nějakým způsobem vyrovnat s tím, že stáří a smrt existuje. Naše společnost se s tím, jak se zdá, vypořádala tak, že dělá všechno pro to, aby to popřela [Šmausová 2004, s. 23]. Za druhé, **kult mládí a zdůrazňování fyzické krásy**. Za třetí zdroj ageismu považuje Traxler to, že **produktivita se v dnešní společnosti spojuje s ekonomickým potenciálem**. Staří lidé, kteří odešli do

důchodu a jsou příjemci pravidelné renty, kterou jim společnost vyplácí, jsou považováni za neproduktivní, závislou masu, která je společnosti z ekonomického hlediska spíše na obtíž. Za čtvrté, **způsob, jak je zjišťován skutečný stav společnosti vedoucí k ageismu**. To znamená, že stáří bylo studováno především v ústavech dlouhodobé péče a přehlíželo se, že většina seniorů žije mimo tyto instituce.

V jiném pojetí se zdroje ageismu dělí do tří skupin. První skupina má povahu **individuální (subjektivně-psychologickou)**. Sem by patřil i Traxlerův strach ze smrti, strach konkrétního jedince z úpadku ve stáří, v extrémní podobě gerontofobie. Druhou skupinou jsou **kulturní** zdroje ageismu. Ageistické postoje zde vycházejí z hodnotových systémů dané kultury, jejího jazyka, také mediální kultury, humoru, umění nebo literatury. A do třetí skupiny zdrojů ageismu patří zdroje **sociální** povahy. Sem patří například ageismus jako důsledek demografické paniky, generačního konfliktu, věkové segregace (tu lze chápat jako „reálné či symbolické oddělení věkových skupin ve společnosti“ [Vidovičová 2008]), historické změny statusu stáří (v určitých dobách může být například stáří prezentováno jako nepřírozená součást lidského života, jako něco nenormálního) apod. [Palmore 1999 podle Vidovičová 2008]. Důsledkem ageismu je to, že starší generace jako zásadní lidský zdroj je ve společnosti znehodnocena [Tošnerová 2002, s. 16].

Zde se chci zastavit u pojmu demografická panika a trochu blíže se mu věnovat. O demografickém stárnutí a demografických trendech v naší společnosti jsem psala blíže v předešlé kapitole. Uvedla jsem také, že někteří autoři (například Koschin) nepovažují trend vedoucí ke stárnutí populace za nepřekonatelný problém pro další fungování společenského systému, pokud se na něj společnost připraví. Naproti tomu ti, kteří šíří demografickou paniku, vycházejí z předpokladu, že „blahobyt národa, ať už je vyjádřený a měřený pokrokem, technologiemi, kulturou či bohatstvím, je přímo závislý na věkovém složení populace.“ [Bytheway 1995, s. 53, podle Vidovičová 2008, s. 27] Demografická panika je charakterizována tendencí nadhodnocovat podíl seniorů ve společnosti, obavami z budoucnosti, které se odvozují právě od stárnutí populace, podporou demografických trendů, které by byly protichůdné ke stárnutí populace (žádoucí je méně starých lidí v populaci) a také tendencemi k negativnímu a stereotypnímu vnímání starých lidí a jejich diskriminace [Sedláková 2008, s. 196].

3.3 Stárnutí populace – hrozba pro mezigenerační solidaritu

Podle některých autorů je stárnutí populace závažným problémem ne z důvodu, že by se kvůli změně demografické skladby obyvatelstva narušilo fungování ekonomického a sociálního systému. Ale kvůli šířícím se ageistickým postojům a demografické panice je to spíše hrozba pro existenci mezigenerační solidarity.⁹ Pojem solidarita můžeme chápat jako „vztah mezi navzájem rovnými, kteří navzájem kooperují, neboť je spojuje společný zájem. [...] Výrazným prvkem je silný emotivní náboj. [...] Princip solidarity podporuje rovnost a vzájemnou pomoc mezi zúčastněnými.“ [Velký sociologický slovník 1996] Společnost, kde funguje mezi jejími členy solidarita, drží pohromadě a všechny její části zapadají do celku, přispívají k vzájemnému prospěchu a také na něm participují. V současnosti je však soudržnost (v našem kontextu mezigenerační soudržnost) oslabována, což se projevuje nechtím angažovat se ve věcech veřejných či krizí organizované sociální solidarity [Šafr, Bayer, Sedláčková 2008, s. 253]. „Z hlediska ekonomického je stárnutí populace poměrně vážným rizikem. Zdravý tržní systém by potřeboval, aby lidé umírali pokud možno v okamžiku, kdy přestanou být ekonomicky aktivní [...] Stárnutí populace nabývá ovšem sociálně hrozné dimenze v jiném ohledu. Stává se totiž jedním z výrazných zdrojů desolidarizace, která přímo zevnitř podkopává veškeré fungování sociálního státu a ohrožuje také hladký chod systémů pojištění, na kterých je sociální stát založen [...] V řadě zemí [...] platí dnešní mladí lidé na penzijní zajištění nejvíce v celé historii. Zároveň v těchto zemích pobírají dnešní penzisté nejvyšší důchody všech dob, i když sami kdysi přispívali na důchody výrazně méně, než kolik platí dnešní mladí. Mladí plátcí jejich důchodů přitom vědí, že většina z nich bude ve stáří pobírat výrazně menší důchod, než je obvyklé dnes. To je jednou z příčin desolidarizace ze strany mladých.“ [Keller 2004, s. 39-41] Jak ukazuje i citát z *Deníku staré paní* [Šiklová 2003] uvedený v úvodu této kapitoly, ekonomicky aktivní generace může

⁹Vincent a kol. [2006] upozorňuje na 2 trendy, které ovlivňují vztahy mezi jedincem a ostatními založené na věku. Prvním trendem je možnost obejít a změnit svůj životní scénář, který byl dříve dopředu pevně danou biografií (neboť životní běh byl jasněji daný a určitému věku byly přisuzovány určité kvality). Tento trend měl indikovat to, že staří a mladí se sobě vzájemně přibližují. Starší lidé jsou povzbuzováni k tomu, aby se oblékali a vypadali mladě, cvičili, měli sex, užívali si dovolené, socializovali se stejným způsobem, jako to dělá generace jejich dětí. Druhým trendem je však pokračující existence ageismu, takže rozpory mezi generacemi zůstávají.

mít pocit, že má povinnost žít čím dál větší masu *důchodců*, kteří společnost nepřiměřeně ekonomicky zatěžují, a přesto si neustále stěžují na nízké důchody.

Situace je značně problematická a někteří autoři mluví o mezigeneračních bojích o zdroje. Neboť podporu od státu očekávají jednak mladí lidé zakládající rodiny (neboť děti jsou budoucností národa), střední generace (zasluhuje si podporu, neboť je důležitou ekonomickou silou, ale je na ni vyvíjen silný tlak, protože často musí pečovat nejen o děti, ale i o stárnoucí rodiče) i senioři (neboť celý život pracovali a nyní mají nárok na pomoc od společnosti) [Rabušic, Vidovičová 2003, s. 8].

Streeck [2009] naznačuje, že by mohlo dojít ke generačnímu konfliktu, který by se podobal třídnímu konfliktu, neboť by šlo o konflikt mezi skupinami s rozdílným postavením na trhu. Svoje úvahy rozvíjí tak, že hlavním komunikačním prostředkem v tomto konfliktu by bylo volební právo, neboť lidé v důchodu jsou již nyní výraznou volební silou. A čím více seniorů ve společnosti bude, tím obtížnější bude „zachovat představu starých lidí jako pasivních příjemců sociálních dávek [...] Rozhodující samozřejmě bude, zda politika a veřejnost poskytnou takové nové uspořádání práv a povinností starých i mladých lidí, které umožní další rozvoj konsenzu sociálního státu a morální nutnosti odstranění stařecké chudoby.“ [Streeck 2009, s. 200]

Je důležité si uvědomit, že každý člověk je odkázán na druhé lidi, neboť bez nich by nemohl přežít. Společnost musí ve svých členech udržovat přesvědčení, že každý, ať mladý či starý, v ní má své místo. Každý jednou zestárne, a neúcta ke stáří vlastně znamená neúctu vůči každému z nás i vůči nám samým [Šmausová 2004, s. 24]. Problémem je tedy především to, že senioři v naší společnosti jako by neměli svoji funkci. Přetrvává zde totiž zjednodušené rozlišení aktivit na učení v mládí, práce ve středním věku, odpočinek a volný čas ve stáří. Trendy ve společnosti se tomuto zastaralému členění brání, ale společnost se ještě nestačila přizpůsobit. Zdá se, že senioři nemají kromě prarodičovství žádnou jinou funkci. Odchodem do důchodu ztrácí jedinec svůj dosavadní status v sociální struktuře, což je pro něho těžká újma. Tu jim však nezpůsobuje samo stáří, ale společnost, neboť nenabízí důstojnou interpretaci penzijního věku [tamtéž, s. 22]. Podobně to vnímá i Kliment [2004], když upozorňuje na to, že současná společnost nedokáže seniora, který měl dříve své pevné místo uprostřed své rodiny, uspokojivě zapojit do svého přirozeného fungování. Nedává mu

v podstatě žádnou smysluplnou roli. Autor to spojuje s tím, že rodině jsou odnímány její tradiční funkce, jako je péče o její členy (zestárlé rodiče, děti). Tato péče je dnes považována za překážku v profesním růstu dospělých, kteří jsou v ekonomicky produktivním věku [Kliment 2004, s. 238, 239]. A ve společnosti, kde se prestiž jedince odvíjí od jeho profesního postavení, seniorům chybí „pevné sociální zakotvení, ono vymezení smyslu vlastní existence.“ [tamtéž, s. 241]¹⁰

3.4 Postoje ke stáří

Podle pravidelného výzkumu v rámci projektu Naše společnost, který provádí Centrum pro výzkum veřejného mínění si většina obyvatel myslí, že česká společnost je ke starým lidem tolerantní (15 % volilo odpověď „velmi tolerantní“, 50 % „spíše tolerantní“). Obecně se dá říci, že česká společnost se považuje za tolerantní k většině vybraných skupin¹¹ [CVVM, Tolerance... 2012].

Podle dat pořízených na reprezentativním vzorku české populace při výzkumu v rámci projektu „Population Policy Acceptance II“ (PPA II) z roku 2001 se česká veřejnost staví k procesu stárnutí populace s obavami. Čtvrtina respondentů tento trend označila jako „velmi špatný proces“. Obavy ze stárnutí populace má skoro polovina české populace (45 %), nejvíce se to týkalo střední generace a také těch, kteří se v rodině ani mezi přáteli se staršími lidmi příliš nestýkají. Tato situace je nejspíše odrazem mediálního diskurzu, který u nás převládá, a který stárnutí populace prezentuje jako závažný problém nebo ho spojuje se společenskou krizí [Rabušic, Vidovičová 2003, s. 13]. Respondentům byly také předloženy výroky týkající se jejich postoje k seniorům. Podle toho, jak odpovídali, by se dalo tvrdit, že obecně lidé v české společnosti k seniorům přistupují pozitivně, přiznávají závažnost problémům starých lidí a přiznávají seniorům jejich práva. Nejmenší tolerance vůči starým lidem byla zaznamenána u nejmladší generace (18-34 let). Zdá se, že právě mladší lidé mají

¹⁰Na druhou stranu existují teorie o tzv. práci mizející, které hovoří o poklesu významu práce a nárůstu činností ve volném čase – člověk už se neprezentuje jako prodáváč (práce), ale jako houbař, rybář atd. (volný čas).

¹¹Vybranými skupinami byli: lidé závislí na drogách, lidé závislí na alkoholu, lidé s kriminální minulostí, psychicky nemocní lidé, lidé jiné barvy pleti, lidé s homosexuální orientací, cizinci žijící v ČR, kuřáci, bohatí lidé, lidé jiného náboženského přesvědčení, chudí lidé, tělesně handicapovaní lidé, staří lidé, lidé jiného politického přesvědčení, mladí lidé.

obecně silnější tendenci smýšlet o seniorech jako o neproduktivních a ekonomicky nákladných.¹² (viz tabulka 1)

Tabulka 1. Názory na staré lidi

Názory na staré lidi	18-34 let	35-54 let	55 let a starší
Jsou bariérou hospodářského rozvoje	8	5	7
Jsou břemenem pro společnost	8	5	8
Jsou neproduktivní a vyžadují ekonomické zdroje	17	11	13
Zaručují udržení tradičních hodnot	61	70	85
Jsou pro společnost užiteční pro své bohaté zkušenosti	69	84	93
Společnost by měla brát v úvahu problémy starých lidí	86	91	94
Společnost by měla brát v úvahu práva starých lidí	88	89	99

Zdroj: [Rabušic, Vidovičová 2003, s. 14; OECD 2006, s. 56]

I přesto, že postoj české společnosti k seniorům je celkem pozitivní, nemůžeme tvrdit, že by se zde ageistické postoje nevyskytovaly. Jak vidíme z výše uvedené tabulky, názory, že staří lidé jsou ekonomickým břemenem a že jsou neproduktivní, existují, i když nejsou v převaze. Výzkum mimo jiné ukázal, že k tomu, aby měl člověk ke starým lidem pozitivnější vztah, nestačí jen to, že se se starými lidmi častěji setkává (například v rodině nebo mezi známými). Podstatné je zde spíše než frekvence kontaktů to, zda mezi jedincem a starým člověkem existuje úzký, osobní vztah. Pokud má jedinec blízký osobní vztah ke starým lidem

¹² Avšak nejen věk se prokázal být významným faktorem, který ovlivňuje postoje respondenta ke starším lidem. Více viz [Rabušic, Vidovičová 2003].

ze svého okolí, je pravděpodobné, že to významným způsobem ovlivní i jeho vztah ke starým lidem obecně [tamtéž, s. 44].

Podle orientačního průzkumu mezi členy Svazu důchodců ČR (na vzorku 1000 respondentů) se s věkovou diskriminací setkalo jen 5 % dotazovaných, 4 % dotazovaných uvedlo, že o tomto jevu slyšeli od známých, 3 % o tomto jevu četlo. Ve světle tohoto průzkumu se zdá situace starých lidí v České republice velice příznivá, ale dá se předpokládat, že ve skutečnosti není situace tak optimistická. Spíše to lze vysvětlit tak, že „řada starších občanů nepociťuje některé diskriminační prvky za negativní jev, ale spíše za samozřejmost v chování společnosti.“ [Pernes, Solich 2006, s. 45] Podobně i Vidovičová dochází k tomu, že věková diskriminace u nás existuje, ale data ukazují, že lidé o ní spíše slyší od ostatních, než že by ji sami zažívali. A z empirických výzkumů (například Ageismus 2003, Ageismus 2007) vyplývá, že věkové diskriminace v české společnosti přibývá a je stále více rozpoznávána jako závažný sociální problém [Vidovičová 2008, s. 144-199].

3.5 Mediální obraz seniorů

V minulosti trvalo často mnoho dnů, než se dostala důležitá zpráva od odesílatele z jednoho konce panství k příjemci na druhém konci panství. Posel musel urazit pěšky nebo na koni dlouhou namáhavou cestu a někdy se zprávou možná ani do cíle nedorazil. Vynález knihtisku v patnáctém století byl bezesporu významným mezníkem, avšak oproti současným technologiím měl výrazná omezení. Médium tištěného slova vyžaduje, aby byl čtenář vzdělaný (přinejmenším musel umět číst) a také měl schopnost koncentrace, abstraktní představivosti a reflexe. Tištěný text se také musel nejdříve napsat, vytisknout a distribuovat, než se dostal k samotnému čtenáři [Becher 2003, s. 24,25]. „Dvacáté století tento pořádek doslova převrátilo na hlavu.“ [tamtéž] Významně se totiž proměnila povaha sociální interakce mezi lidmi a také způsoby, jimiž lidé komunikují. Již není problém sdělit informaci i obrovskému počtu lidí, a to během několika vteřin. A od konzumenta obsahů médií se již nevyžaduje ta zmíněná vzdělanost, koncentrace a reflexe, ale „nervozita, těkání a povrchnost.“ [tamtéž, s. 27]

Jedním z nejvýznamnějších teoretiků masových médií byl Marshall McLuhan. Sám nezažil masový nástup počítačů ani internetu, takže jeho myšlenky měly spíše charakter vize. Ale na příkladu televize chtěl ukázat, že elektronická média nás osvobozují, neboť díky nim se smysly vrací do rovnováhy, kterou lidstvo ztratilo s nástupem abecedy a knihtisku¹³ [McLuhan 2000].

V současné době jsou naopak masová média spíše předmětem kritiky, a to nejen ze strany sociologů. V těchto kritikách se mluví například o tom, že média jsou silným prostředkem, jímž lze snadno manipulovat masou lidí, a také že podněcují a šíří předsudky, paranoii, pohrdání politikou a politiky a podněcují šíření odporu k vzdělanosti a inteligenci [Stasiňski 2003, s. 19] S výraznou kritikou médií se můžeme setkat například u Vericka [2009, cit. podle Remišová 2010, s. 38], který říká: „Ten, kdo chce ovládat svět, potřebuje média. Ten, kdo kontroluje média, kontroluje široké vrstvy obyvatelstva, a tím i voličské hlasy.“

Remišová [2010], která se zabývá podrobně problematikou etiky v médiích, upozorňuje na konkrétní metody, které jsou běžně v mnoha médiích praktikovány. Média se snaží předkládanými zprávami co nejvíce zaujmout, nejlépe šokovat, neboť takové zprávy se prodávají nejlépe. První praktikou, kterou Remišová zmiňuje, je vědomé zkreslování údajů. To demonstruje na příkladu, kdy novinář informuje o počtu obětí nějaké tragické nehody. Ačkoliv je známo, že obětí bylo 16, novinář, který chce celou situaci zdramatizovat, uvede, že obětí bylo okolo dvaceti. Pokud chce naopak zprávu z nějakých důvodů zmírnit, do zprávy napíše, že jich bylo přes deset. Druhou praktikou je zjednodušování zprávy. Cílem zjednodušování zprávy je to, aby její konzument nepřikládal dané situaci zvláštní význam a aby si neuvědomil její závažnost. Někdy může být zjednodušením informací celé zpravodajství, a to tehdy, když „se nevěnuje význačným společenským událostem, ale marginálním problémům, když namísto vážných témat nastoluje témata zábavního charakteru, když se orientuje na kriminální události dne, obrázky ze života zvířat anebo opakuje katastrofické snímky z povodní, havárií nebo jiných nešťastných událostí.“ [tamtéž, s. 216] Třetí praktikou, kterou Remišová uvádí, je neoprávněné zevšeobecnování. To znamená, že určitá vlastnost jednoho nebo několika členů skupiny se zevšeobecní a připíše všem. Často se v takových zprávách objevují slova jako „všichni, každý, nikdo, vždy, navždy, nikdy.“ [tamtéž, s. 217] A patří sem například i titulky typu „Nejhůř se mají důchodci, náklady

¹³McLuhan za médium považuje všechno, co nějakým způsobem rozšiřuje lidské smysly.

jim rostou nejrychleji“ nebo „Boj o levné máslo v Plzni: Důchodci vzali útokem supermarket!“ Neoprávněné zevšeobecňování je vlastně reprodukcí stereotypů a přispívá k vytváření mýtů o určitých sociálních skupinách. Poslední praktikou, kterou autorka zmiňuje, je vytržení z kontextu. Jde o postup, kdy určitý výrok nebo myšlenka, který byl součástí nějaké úvahy nebo textu, je najednou přenesen do jiného kontextu, a tím se význam takového výroku zásadně změní. Autor výroku je pak cíleně před publikem určitým způsobem prezentován – negativně, pozitivně, směšně, podle toho, jaký je záměr autora článku či zprávy [tamtéž, s. 215-218].

Média mají moc ovlivňovat lidi v jejich pohledu na svět, neboť pro mnoho z nich představují sdílení „kulturního prostředí“, a tak jsou pro ně právě v kulturní oblasti zdrojem představ o společnosti a jejích hodnotách, a také významným zdrojem naplnění jejich volného času [Jiráček 2007, s. 21]. Média lze považovat za celospolečenský fenomén, který zásadně ovlivňuje kvalitu života lidí, a to ať už si to uvědomují, nebo ne. Zkusme nyní spojit problematiku médií a starých lidí, a zaměřme se na mediální obraz seniorů. Média jsou klíčoví činitelé, kteří se podílejí na sociální konstrukci reality a na socializaci. Jedincům pomáhají orientovat se ve světě, ve kterém žijeme. Jejich negativní funkce ale spočívá v tom, že přispívají i k nálepkování a vylučování a jsou také významnými šířiteli těchto vyloučení [Sedláková 2008, s. 197]. Celý proces začíná tím, že se pro určité sociální skupiny začnou používat hanlivá pojmenování, určité informace o nich se zdůrazní a jiné naopak potlačí tak, aby to odpovídalo určitým (předem) vytvořeným představám. Součástí tohoto procesu může být také záměrné přehlížení – o někom se nemluví, čili jako by neexistoval [Pickering 2001, podle Sedláková 2008]. To, že se ale o někom mluví, ještě neznamená, že se o něm mluví korektně a s pochopením. Důležitý je právě obsah, který nám média předkládají [Sedláková 2008, s. 199].

Tošnerová [2002] na základě průzkumu provedeného v devadesátých letech ve Spojených Státech poukazuje na to, že ačkoliv podíl starých lidí v populaci přibývá, stávají se v mediálním světě mizející sociální skupinou. Jako kdyby se i tady odráželo to, že ve společnosti převládá názor, že jak lidé stárnou, ztrácejí důležitost a hodnotu. Staří lidé se jen zřídka ukazují v reklamě nebo na titulních listech časopisů [Tošnerová 2002, s. 9,10].

U nás se prezentací seniorů v českých médiích se zabývala například Vidovičová a Sedláková [Vidovičová 2008]. Kladly si otázku, jak současná média přistupují k tématu stáří a jak ho prezentují. Provedly hloubkovou analýzu vybraných novin a relací, konkrétně šlo o ČT1, Novu, Primu, MF Dnes, Právo, Lidové noviny, Hospodářské noviny a Blesk. Zajímaly se o publikované články nebo zpravodajské relace publikované a vysílané během roku 2004, které byly zaměřené na věk a stáří. V tištěných médiích šlo převážně o články s ekonomickou tematikou (34 %) a potom o články s kriminálním kontextem (28 %). Kdežto u televizních vysílání převažovaly příspěvky s kriminální tematikou (38 %), potom ekonomickou (27 %), dále šlo o relace informující o tragédiích (12 %). Témata jako zdravotnictví, kultura nebo sociální politika se vyskytly jen ojediněle. Autorky docházejí mimo jiné k těmto závěrům: Co se týká zpráv o seniorech, často se kombinuje zpravodajský a zábavný styl, a to jednak volbou bulvárních témat, volbou bulvárních titulků a také bulvárního jazyka. V těchto sděleních se projevují stereotypy spojené se stářím jako obdobím „bez programu, bez zdraví, bez peněz, bez sexu.“ [tamtéž] Aktivní senior je v těchto sděleních prezentován jako rarita. Autorky docházejí k závěru, že bulvární a seriózní média se v těchto praktikách v podstatě neliší. Dá se tedy říci, že média se podílejí na reprodukci stereotypů o stáří. Přímé ageistické postoje se (až na výjimky) v analyzovaných materiálech neobjevují. Ale i přesto se zde setkáváme s prezentací seniorů jako „stařenek“ a „dědečků“, kteří jsou naivními oběťmi současného světa. Z mediálních sdělení také často vyplývá, že „senioři jsou nemocní, nemohoucí, nesoběstační a dětinští a je potřeba je hlídat. Ve zprávách tak zaznívá tzv. elderspeak ve spojení s patronizingem, tedy opatrovnickou pozicí, jež je potřeba vzhledem k seniorům zaujmout, podobně jako k dětem, protože jsou stejně závislí.“ [Sedláková 2008, s. 202]

Autorky výše zmiňované obsahové analýzy se zaměřily také na obrazová sdělení. Taktéž zvolily metodu obsahové analýzy. Předmětem analýzy bylo 949 fotografií seniorů otištěných vždy ve dvou vydáních 40 náhodně vybraných periodik, která jsou zaměřena na odlišné cílové skupiny čtenářů. Takové fotografie se téměř vůbec nevyskytují v lifestyleových magazínech, některých ženských časopisech a periodicích určených mládeži. Na analyzovaných fotografiích seniorů byly zachyceny především známé osobnosti ze showbusinessu, politiky či z řad odborníků. Muži převažovali nad ženami. Autorky hodnotily také vzhled zachycených seniorů a došly k závěru, že z celkového pohledu jsou otištěné

image seniorů velice pozitivní – působí upraveně, příjemně, elegantně. Jen asi 10 % zobrazených seniorů podle hodnocení autorek analýzy působilo nemocně nebo neupraveně. Autorky obou obsahových analýz nicméně docházejí k závěru, že média příliš nepřispívají k rozvoji mezigenerační solidarity a spíše reprodukuje stereotypy, které jsou obecně se stářím a starými lidmi spojené. Obrazová reprezentace seniorů je příznivější než reprezentace seniorů ve zpravodajských relacích nebo tisku [Sedláková 2008].

Je pravda, že některá periodika (například Doba seniorů, Generace nebo internetový magazín Senior Tip) se ve velké míře věnují fenoménu stáří a snaží se přispět k vytváření pozitivního obrazu stáří a starých lidí. Většinou jsou však zaměřeny právě na čtenáře z řad seniorů a příliš neoslovují mladší generace. Je tedy potřeba, aby se problematika stáří stala integrální součástí i těch médií, která jsou zaměřena na ne-seniorskou populaci [Haškovcová 2010, s. 52].

3.6 Trh práce a senioři

Pokud mluvíme o postavení seniorů ve společnosti, nelze se nezmínit o starších lidech v kontextu pracovního trhu.¹⁴ Už i pro generace, které mají před důchodem, je pozice na trhu práce poněkud složitá, protože pro ně nemusí být jednoduché pružně se přizpůsobovat změnám v organizaci práce, kde již není hlavní řád a kázeň, ale etika a kreativita [Šimek 2005, s. 11,12]. V souvislosti s proměnami pracovních vztahů, se kterými se pojí pojmy jako „homeworking“, „teleworking“, „outworking“ a podobně, se klade stále větší důraz na flexibilitu a samostatnost zaměstnanců [Duffková 2006]. Od zaměstnanců na rozličných postech se očekává, že budou flexibilní v kvalifikaci, mnohdy i v místu a době výkonu práce (je vyžadována geografická mobilita, volná pracovní doba apod.) Vzhledem k tomu, že s věkem se mění kvalita psychických dovedností, přizpůsobení se této nové organizace práce nemusí být pro starší pracovníky jednoduché. Navíc práce starších lidí je obecně v povědomí (nejen) zaměstnavatelů spojena s poklesem produktivity práce. Mnohdy tedy nemají zájem na tom, aby si starší (a tím pádem méně výkonní) zaměstnanci udrželi.

¹⁴V kontextu pracovního trhu se obvykle mluví jako o starších pracovnících o lidech starších padesáti let.

Vlach [2006] poukazuje na jeden prý specificky český jev, a to podprůměrné odměňování starších pracovníků na trhu práce. V české společnosti se při odměňování na trhu práce zohledňuje především práce, zásluhovost a výkonnost zaměstnance. A nezohledňuje se sociální postavení zaměstnance a jeho rodiny ani seniorita. Zohledňování pracovní výkonnosti starší zaměstnance znevýhodňuje. Ti, kteří se rozhodnou být i ve vyšším (důchodovém) věku ekonomicky aktivní, často vykonávají nekvalifikované a pomocné práce, za které mají také nižší odměnu [tamtéž, s. 20, 29].¹⁵ To vede k tomu, že mnozí zaměstnanci po dosažení důchodového věku nemají motivaci na trhu práce dál setrvávat a dají přednost odchodu do penze. Navíc tento pokles mzdy u starších zaměstnanců vyjadřuje fakt, že zaměstnavatelé stojí více o mladší a výkonnější zaměstnance [tamtéž].

A jaké jsou šance starších pracovníků na trhu práce? Existuje na trhu práce diskriminace starších osob? Obvykle jsou za rizikové skupiny ekonomicky aktivních osob považovány osoby nad 50 let (společně ještě s osobami s nízkým vzděláním, bez vyučení, osamělí rodiče, osobami se změněnou pracovní neschopností a čerstvými absolventy škol, kteří teprve vstupují na trh práce), neboť vyšší věk je obecně považován za rizikový faktor vzhledem k šancím, které jedinec na pracovním trhu má. Na výběrových souborech z roku 2000 a 2004 se ukázalo, že jak mezi krátkodobě, tak mezi dlouhodobě nezaměstnanými byl podíl osob ve věkové kategorii nad 55 let nižší, než by odpovídalo jejich zastoupení v celé populaci ekonomicky aktivních. Pokud označíme nějakou vlastnost jedince za rizikový faktor vzhledem k šancím na trhu práce, pak předpokládáme, že u souboru jedinců, kteří mají tuto vlastnost, bude míra nezaměstnanosti vyšší než u zbytku populace. Ukázalo se, že u starších osob tomu tak není, neboť specifická míra nezaměstnanosti u starších osob nebyla vyšší než u zbytku populace. Z tohoto pohledu se tedy obecný předpoklad o tom, že vyšší věk je rizikovým faktorem vzhledem k šancím, které má jedinec na trhu práce, nepotvrzuje, a to ani přesto, že mezi nejstaršími pracovníky bylo nejvíce zaměstnanců se zdravotními potížemi. Pro co nejpresnější analýzu na trhu práce bychom museli vzít v úvahu i jiné faktory než jenom samotný věk [Vyhlídal, Mareš 2006, s. 22-28].

Zkusme se na to ale podívat z pohledu staršího jedince, který se uchází o pracovní místo a čte inzeráty, které zní podobně jako „Do mladého a dynamického kolektivu hledáme

¹⁵V roce 2004 se u zaměstnanců ve věkových skupinách nad 50 let (týkalo se to vybraných odvětví) objevovalo zhruba v 70 % nižší platové ohodnocení. Více viz Vlach [2006].

kolegu...” Jsem přesvědčená o tom, že z takového pohledu je pro starší uchazeče o pracovní místo situace na pracovním trhu nepříznivá a starší lidé jsou ve srovnání s jinými skupinami uchazečů o zaměstnání v nerovném postavení.

4. Perspektiva starých lidí ve společnosti

A to je nakonec dobré: vím, že i za své stáří nesu odpovědnost. Za to, zda je hezké, a stejně tak za to, zda ho prožívám v osamění ... Stáří vůbec není tak hrozné, jak říkají lidi. Je to většinou jejich chyba, že ho tak prožívají, že neumějí využít toho, co v sobě toto období našeho života skrývá. Umím to ale já? Často lidé opakují, že kdyby měli naši důchodci takové peníze jako staří Američané nebo Rakušáci, pak že by bylo jejich stáří krásné. Já tomu ale nevěřím! V tom to není. Ti staří bohatí západní penzisté stále cestují, třeba i proto, že nikde nemají klid, nikde nemají opravdu domov, místo, na kterém by chtěli žít. Jsou-li na cestách, získávají stále nové a nové známé. Známi ale nejsou ještě přátelé! Nové věci a krajiny jsou zajímavé, ale prožitek, vztah k nim nemáme a nevdí nám, když ho nemáme. Nebolí to...

Jiřina Šiklová, Deník staré paní, s. 106,107

Není nic nového, že člověk touží po nesmrtelnosti. Lidé si asi vždy přáli žít dlouho. Dříve bylo stáří vzácné, dožívalo se ho nepříliš mnoho jedinců, a proto bylo žádoucí, alespoň tak nějak si to obvykle představujeme¹⁶ [Haškovcová 2010, s. 33]. Díky pokroku medicíny se však průměrná délka lidského života i naděje dožití zvyšuje. Střední délka života je také jedním z nejdůležitějších faktorů, podle kterých se posuzuje vyspělost státu. Podle světové zdravotnické organizace (WHO) „lidské stáří je jedním z našich největších vítězství.“¹⁷ [Active Aging. A Policy Framework 2002, s. 6] Díky prodlužování lidského života již není v současnosti neobvyklé, když se někdo dožije seniorského věku. Dá se říci, že je to spíše pravidlem. V souvislosti s tím však máme jako společnost i jako jednotlivci před sebou mnoho důležitých úkolů. Podle již zmiňovaných demografických prognóz bude starých lidí přibývat, a proto bude stále naléhavější zbavit se ageistických postojů a předsudků vůči starým lidem a najít jim pevné místo ve společenské struktuře. Je důležité také programově začít nahlížet na stáří jako na smysluplnou a významnou etapu v životě každého z nás a hledat cesty, aby se takovou opravdu stala. Každý z nás bude nakonec postaven před otázku, jak se svým stářím

¹⁶Stáří si v tomto pojetí spojujeme s moudrostí a vyzrálostí. Mnohé literární prameny nás však mohou ujistit o tom, že ani v minulých dobách si společnost vždy starých lidí necenila tak, jak by si zasloužili. V souvislosti s tím se asi nejčastěji zmiňuje kniha od Karla Václava Raisa *Výminkáři*, která zachycuje problematický vztah mezi starou a mladší generací. Na druhou stranu se lze setkat i s idylickým pohledem na stáří například v *Babičce* od Boženy Němcové). Je zřejmé, že na staré lidi se někdy pohlíželo jako na zbytečnou zátěž a že někdy byli nuceni dožít v nedůstojných podmínkách.

¹⁷Doslovné znění: „Population ageing is one of humanity's greatest triumphs.“

naloží, jaký mu dá význam a jakými činnostmi ho vyplní. Jak si ukážeme v následujícím textu, nemusí to být nic jednoduchého. Někteří odborníci proto naléhavě vybízejí k tomu, aby byli jedinci v rámci socializace na stáří pozvolna připravováni během celého života. Nezřídka se stává, že člověk, který odejde do penze, je náhle ze dne na den „bez programu“. Nejdříve je možná nadšen tím, že má svobodu v organizaci svých každodenních aktivit, ale zanedlouho mu může začít chybět jeho dřívější životní styl svázaný s rolí zaměstnance, neboť odchod do penze může být zdrojem určité sociální izolace. Proto je téměř nutností, aby si každý jedinec již dopředu konstruoval svůj osobní koncept druhého životního programu. V souvislosti s tím se mluví o konceptu aktivního stáří, kterému se chci v následujícím textu také blíže věnovat.

4.1 Role seniora

Stárnutí člověka bývá spojováno s poklesem produktivity a flexibility¹⁸. Na flexibilitu a produktivitu se dnes sklade velký důraz, proto mnohé firmy počítají s mladšími a přizpůsobivějšími pracovníky a ty starší mají tendenci propouštět nebo nepřijímat. Tomuto trendu se přizpůsobila i důchodová politika, jež umožňovala odchod do předčasného důchodu, který měl řešit nadbytek pracovní síly a zajistit uplatnění pro mladou generaci, která vstupovala na trh práce. V tomto systému se také odrážela kategorizace života do třech období – věk předpracovní (školní), věk pracovní a věk popracovní (důchodový) [Muffels 1998]. Baltes [2009] poukazuje na to, že v Německu velmi málo lidí nad 50 let pracuje¹⁹, protože jsou považováni za slabé články, i když tyto představy o nízké produktivitě starších zaměstnanců nejsou opodstatněné.²⁰ Přesto se zaměstnavatelé často brání tomu, aby investovali do jejich dalšího vzdělávání a rozvoje. Autor přichází se zajímavou tezí o lepším hospodaření s pracovní dobou v průběhu celého života. V současné situaci je totiž běžné, že lidé ve středním věku jsou přetíženi (jsou nuceni zároveň pracovat, vychovávat děti a také se připravovat na svoje vlastní stáří, především z hlediska materiálního zabezpečení), zatímco ve starším věku (seniorském) jsou vytíženi nedostatečně. Kdyby se pracovní výkon „rozložil

¹⁸Flexibilita je schopnost přizpůsobovat se změněným podmínkám, osvojovat si úspěšně nové vzorce chování.

¹⁹Nejspíš ve srovnání v ostatními zeměmi Evropské Unie.

²⁰Doeringer [1990, podle Muffels 1998] dospěl během svých výzkumných studií k závěru, že na výkon zaměstnanců jak mladších, tak starších mají větší vliv faktory jako motivace, sebedůvěra, zkušenosti nebo náročnost práce spíše než věk.

během [...] života rovnoměrněji, bylo by možné dosáhnout během dlouhého života mnohem více: vzdělání, práci, volný čas, rodinu a společenský život by bylo možné rozložit do celého průběhu života mnohem volněji a flexibilněji [...] Stárnoucí společnost vyžaduje od jednotlivce aktivnější uspořádání celého průběhu života.“ [tamtéž, s. 55,60] Konkrétněji to znamená, že by se změnilo rozložení průměrného počtu odpracovaných hodin. Tato teze v podstatě odpovídá konceptu „kvalitního stárnutí“, kde se uvažuje o prolínání procesu vzdělávání, práce i volného času během celého života [Krain 1995, podle Muffels 1998] To by znamenalo, že „hranice mezi prací, vzděláním a volným časem se budou uvolňovat a prosadí se představa o celoživotním vzdělávání, propojeném s celoživotní prací a celoživotním provozováním zájmových činností.“ [Muffels 1998, s. 297] Muffels [1998] například navrhuje rozložení práce, vzdělávání a volného času do všech etap života jedince opatřeními jako příležitosti pro přerušení kariéry, poskytování badatelského volna, pečovatelského volna, rodičovského volna, a to v kterékoliv etapě životního cyklu. Není sice jisté, jaké důsledky by to mělo pro ekonomiku a celkovou strukturu společnosti, ale stávající situaci lze chápat jako výzvu k nalézání rozmanitých řešení, díky nimž by bylo možné vypořádat se se situací, která v blízké době může s demografickým stárnutím nastat.

Je ale zřejmé, že takové změny bude třeba realizovat velice pozvolna. Zatím nejvýraznější změnou, kterou se u nás podařilo prosadit, je zvyšování věkové hranice odchodu do důchodu. Jedinec, který dosáhne důchodového věku, se ale ze dne na den stane „důchodcem“. Být důchodce se pro něho stává společenským statutem (a jak jsme si ukázali v předešle kapitole o postavení seniorů, je to status docela nelichotivý) a rolí, ze které může trpět syndromem vyhoření se všemi důsledky [Klvetová, Dlabalová 2008]. V pojetí stáří jako odpočinku se může na seniory pohlížet jako *na pasivní jedince*, kteří touží po tom jen v klidu dožít, čili přisuzuje se jim role velice pasivní a dalo by se říci i společensky nevýznamná.²¹Tento pohled vychází z toho, jak byl důchodový věk vnímán v dobách socialismu. Tehdy se používalo dobového termínu „zasloužilý odpočinek“ a mnoho lidí se na něj těšilo. Ženy vstupovaly do důchodu v období velmi raného stáří a očekávalo se, že budou pomáhat s péčí o vnoučata a dohledem nad nimi, aby se mladá matka mohla co nejdříve vrátit na pracovní trh [Haškovcová 2010, s. 61].

²¹Ve skutečnosti si oni sami připisují velice rozmanité role, například dcera/syn, manžel/manželka, studující, pracující, přítel/přítelkyně, občan, hospodyně, rodič či prarodič [Moen, Ericson, Dempster-McClain, podle Dopita 2005].

4.2 Příprava na stáří

Podle Baltese [2009, s. 14] je jedním ze současných problémů to, že za ukončení vývoje člověka se považuje dosažení dospělosti a nebere se v úvahu, že jedinec se vyvíjí po celý život. A v předchozích částech textu jsem již uváděla, že podle některých autorů nedává současná společnost seniorům v podstatě žádnou smysluplnou roli, neboť tam, kde se prestiž jedince odvíjí od postavení na pracovním trhu, seniorům chybí pevné sociální zakotvení čili vymezení smyslu jejich vlastní existence [Kliment 2004, s. 241]. V penzi je rolí „nemít roli“ [Haškovcová 2010, s. 81]. Jak jsem již zmínila v kapitole *Co je stáří a kdo je starý*, jedinec odcházející do penze může zažívat problémy, které jsou typické i pro nezaměstnané, například ztráta sociálních kontaktů nebo pravidelného režimu dne. V souvislosti s tím se začala rozvíjet gerontopedagogika, což je disciplína, která se zabývá výchovou a vzděláním seniorů ve stáří a ke stáří, v širším smyslu je to teoreticko-empirická disciplína zaměřená na pomoc, podporu seniorů a péči o ně [Klimentová, Dlabalová 2008, s. 52]. Příprava na stáří se poslední dobou považuje za důležitý prvek, který může do určité míry ovlivnit jeho individuální prožívání. Levická [2004] navrhuje, aby byla zaměřena především na tyto tři oblasti: 1. proces stárnutí a jeho fyzické a psychické projevy; 2. sociální a ekonomické změny způsobené stárnutím; 3. fenomén volného času, neboť mnoho seniorů primárně řeší otázku, čím svůj volný čas, kterého nyní mají mnoho, naplnit. „Samozřejmě, že postupně klesající fyzická síla má vést i ke správně zvoleným fyzickým aktivitám a plánovaným přestávkám k odpočinku. Stáří však nikdy nebylo obdobím nicnedělání. Staří lidé v minulosti měli v rámci rodiny svoje úlohy, které denně plnili. Mýtus o zaslouženém odpočinku ve stáří, kdy se nic nemusí, je [...] poměrně živý a má, žel, i svoje ničivé důsledky.“ [tamtéž, s. 39] Příprava na stáří je důležitá zejména proto, že vstup do důchodu je pro mnoho lidí náročnou životní situací, zejména pro ty, kteří si vysoce cení své práce. V souvislosti s penzí se někdy mluví o „penzijní smrti“ nebo „ztrátě programu“ [Haškovcová 2010, s. 81]. Ideální přípravou na penzi by bylo postupné zkracování pracovní doby, takže množství volného času, který je třeba vyplnit, narůstá postupně [Balogová 2004].

Příprava na stáří se ovšem nemusí týkat pouze těch, kteří jsou seniorskému věku již blízko. Připravovat na stáří bychom se měli celý život. Tuto přípravu lze rozlišit na dlouhodobou, střednědobou a krátkodobou [Haškovcová 2010]. *Dlouhodobá příprava* na seniorský věk je vlastně přípravou celoživotní. Zahrnuje například to, že jsou již děti v rámci primární i sekundární socializace vedeny k úctě ke starým lidem, v ideálním případě v rodinném prostředí i ve škole, a že se jim předkládá pozitivní obraz stáří. Mohla by to být účinná prevence proti přejímání stereotypů a mýtů o stáří a proti šíření ageistických postojů. Děti by měly být zapojovány do péče o své stárnoucí nebo nemocné prarodiče nebo například do sousedské výpomoci. Přirozeným způsobem se tak seznamují s potřebami starých lidí a učí se jim naslouchat. Se *střednědobou přípravou* na stáří by se mělo začít přibližně deset let před plánovaným odchodem do penze. V rámci toho je důležité psychologicky přijmout stáří jako důležitou součást svého života a také se zamýšlet nad tím, jaký bude mít charakter druhý životní program. Čili čím se chce jedinec v penzi zabývat, čím nahradí prázdné místo, které se objeví po odchodu z trhu práce. Nelze se spoléhat jenom na nabídku aktivit pro seniory zvnějšku, že bude jedinec v penzi čekat, že mu program připraví společnost. Každý jedinec musí při koncepci svého druhého životního programu vycházet z vlastních individuálních potřeb, motivací a možností. A do střednědobé přípravy by mělo patřit i opatření, kterým by se jedinec do budoucna zajistil i po materiální stránce. Každý jedinec by měl nejlépe postupně svůj ekonomicky aktivní program nahrazovat svým druhým životním programem, systematicky rozvíjet sociální vztahy v rodině i mimo ni, naučit se pečovat o stárnoucí tělo i z biologického hlediska. A v rámci *krátkodobé přípravy* na seniorský věk by měl jedinec učinit praktická opatření, aby byl schopen se o sebe co nejvíce starat sám a udržel si co nejvyšší míru autonomie, neboť to je pro mnoho seniorů obzvláště významný prvek při prožívání vlastního stáří. To znamená například uzpůsobit bydlení fyzickým omezením, která se obvykle na seniorský věk váží, odstranit všechny rizikové bariéry. Někdy je nutné se přestěhovat. Nábytek a celkové uspořádání bytu by mělo odpovídat věku jeho obyvatele [tamtéž].

4.3 Druhý životní program

Již několikrát jsem v textu zmínila sousloví *druhý životní program*. Ten by měl nahradit životní program, který byl svázán se středním věkem a který bývá naplněn především profesní kariérou a také výchovou dětí. Druhý životní program by však neměl být chápán jako něco provizorního, jako „náhražka“ toho předchozího. Měl by být chápán jako životní program plnohodnotný. Jiný, ale přitom stejně hodnotný a smysluplný. Někteří lidé prožívají v období, kdy odchází do důchodu, traumatizující pocity. Důchod je totiž v podstatě „násilné odtržení od předchozích etap života.“ [Haškovcová 2010, s. 124] Bývá spojen se sociálním vyloučením. Ve skutečnosti je mnohem vhodnější mluvit ne o „odchodu do důchodu“, ale o „vstupu do důchodu“. O vstupu do další etapy života, která může kromě nových starostí spojených s vyšším věkem přinášet mnoho pozitivního. Takto je prezentován seniorský věk například v pozitivní a vývojové psychologii [Křivohlavý 2011; Erikson 1999] i v sociologických nebo politických konceptech. Pravděpodobně nejčastěji se v souvislosti se stářím mluví o konceptu aktivního stáří. Druhý životní program, který má být programem aktivním, může být realizován v soukromé i společenské sféře. Musí jít o činnost, která je „alespoň částečně integrována do generačně propojených činností, které jsou uznávány jím i společností“. [Haškovcová 2010, s. 126] Někteří lidé jsou spokojeni ve sféře soukromého života, ale jiní mají potřebu i ve svém seniorském věku být platným a prospěšným občanem. Záleží vždy na potřebách, hodnotách, preferencích a možnostech konkrétního seniora. Ty souvisí s jeho celým životem, neboť tyto potřeby, hodnoty a preference si přináší z předchozího života. Mnoho seniorů bylo v předešlých etapách svého života velice činných, a tuto činnost si přinášejí i do svého důchodového věku. I v penzi tedy žijí velice aktivně a preferují koncept aktivního stáří, který se v posledních letech dostává do rétoriky některých teorií a tezí především sociologických a politických.

4.4 Kvalita života ve stáří a koncept aktivního stáří

Koncept aktivního stáří bývá dáván do souvislosti s kvalitou života ve stáří. Kvalita života je pojem velice abstraktní, každý autor ho pojímá trochu odlišně. Patří pod něj v podstatě vše, co souvisí s životem člověka. Je to pojem intuitivní i vědecký, používá se v mnoha vědách (psychologii, sociologii, medicíně...). Na kvalitu života lze nahlížet z perspektivy životní úrovně jednotlivce (například příjmy, úroveň bydlení, struktura výdajů, vybavení domácnosti, vzdělání apod.), z perspektivy životní úrovně států (hrubý domácí produkt, gramotnost obyvatelstva apod.). Naopak individuální kvalita života se odvozuje od pocitu subjektivního štěstí, v kterém se ale bezpochyby odráží i životní podmínky a okolnosti [Čornaničová 2004]. Kvalita života podle toho, jak ji definovala Světová zdravotnická organizace (WHO) je to, „jak člověk vnímá své postavení v životě, v kontextu kultury, ve které žije, a ve vztahu ke svým cílům, očekáváním, životnímu stylu a zájmům.“ [WHOQOL Group podle Dragomirecká 2007, s. 32] V souvislosti s kvalitou života ve stáří se často mluví o aktivním stáří. V tomto pojetí kvalitním stářím je (mimo jiné) stáří aktivní.

Světová zdravotnická organizace v roce 2002 definovala aktivní stárnutí jako „proces optimálních příležitostí pro zdraví, participaci a ochranu za účelem rozvoje kvality života starých lidí.“²² [Active Aging. A Policy Framework 2002, s. 12] Termín aktivní stárnutí byl přijat Světovou zdravotnickou organizací v 90. letech dvacátého století. Nejde jenom o zdravé stárnutí. Tento přístup je založen na rozpoznání práv starých lidí. To znamená, že strategické plánování, které bylo dříve *založeno na potřebách* starých lidí, je nyní založeno *na právech*. Měli by mít právo na rovné příležitosti a zacházení, měla by být podporována jejich odpovědnost být aktivní v rámci své komunity.

Aktivní stárnutí je v tomto pojetí tedy velice širokým pojmem, který se týká nejenom životního stylu seniorů a jejich aktivity, ale vztahuje se především k podmínkám, které mají senioři ve společnosti. Aktivní stárnutí je výzvou pro jedince i pro celé společnosti. Znamená realizovat potenciál stárnoucích pro vlastní pohodu ve všech směrech během celého života a zapojit se do společenského dění podle svých potřeb, přání a možností. Na druhou stranu společnost by pro to měla připravit vhodné podmínky – zajistit adekvátní ochranu a

²²Doslovné znění: „Active ageing is the process of optimizing opportunities for health, participation and security in order to enhance quality of life as people age.

bezpečnost a péči, pokud by potřebovali asistenci. Přívlastek *aktivní* zde odkazuje „ke kontinuálnímu zapojení v sociálních, ekonomických, kulturních, duchovních a komunálních otázkách, nejen schopnost být fyzicky aktivní nebo se podílet na práci. Starší lidé, kteří jsou v důchodu, a ti, kdo jsou nemocní nebo handicapovaní, mohou být aktivním přínosem pro své rodiny, vrstevníky, komunity a národy. Aktivní stárnutí usiluje o zvyšování očekávání od zdravého života a kvality života pro všechny lidi, jak stárnoucí, včetně těch, kdo jsou slabí, handicapovaní nebo potřebují péči“. ²³ [tamtéž] Klíčovým cílem je zachování co největší autonomie a nezávislosti stárnoucích jedinců, která je stejně jako mezigenerační solidarita důležitým principem aktivního stárnutí.

V Národním programu přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 [MPSV 2012] je kvalita života ve stáří spojována s oblastmi jako aktivní stárnutí; prostředí a komunita vstřícná ke stáří; zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří; podpora rodiny a pečovatелů; podpora participace na životě společnosti a ochrana lidských práv. Mezi práva seniorů patří zejména „zapojení do života komunity a společnosti, pocit uznání a užitečnosti, ocenění zkušeností a smysluplné využití volného času jsou důležité pro pozitivní sebepojetí a životní spokojenost člověka v každém věku. Důležité je podpořit participaci seniorů na vzdělávacích, kulturních a společenských aktivitách a na řešení a rozhodování o otázkách, které se jich významně dotýkají. Sociální začlenění předpokládá zachování sociálních vztahů a kontaktů, právo na sebeurčení a participaci na životě společnosti.“ [tamtéž, s. 47] Co se týká aktivního stárnutí – tento program ho primárně pojímá jako *co nejdelší vytrvání na trhu práce* a s tím spojené vzdělávání starších pracovníků. Dále se zde uvádí, že starší lidé mají mnoho zkušeností životních i pracovních, a dalo by se to využít například v dobrovolnických programech. Více volného času, který člověk v penzi má, může vyplnit kulturními aktivitami, které jsou dobrou příležitostí k posílení mezigeneračních kontaktů a sounáležitosti. Zdůrazňují se zde také vzdělávací aktivity, neboť ty napomáhají v orientaci ve světě, ve společenských změnách, ke kterým dochází, v orientaci v technologiích. Je nutné, aby i starší lidé měli přístup k internetu. Zdůrazňuje se tu také individuální odpovědnost každého jedince – starší lidé by podle předloženého konceptu měli usilovat o aktivní přínos pro

²³Doslovné znění: The word „active“ refers to continuing participation in social, economic, cultural, spiritual and civic affairs, not just the ability to be physically active or to participate in the labour force. Older people who retire from work and those who are ill or live with disabilities can remain active contributors to their families, peers, communities and nations. Active aging aids to extend healthy life expectancy and quality of life for all people as they age, including those who are frail, disabled and need of care.

společnost, mají odpovědnost využít příležitostí, které jim společnost nabízí. Měli by odpovědně přistupovat ke svému životu i ke svému zdraví [tamtéž].

Ačkoliv nabývá koncept aktivního stárnutí v praxi mnoha podob, klíčovým motivem všech je „snaha zpochybnit mýtus neproduktivního stárnutí.“ [Hasmanová Marhánková 2010, s. 213] A všechny tyto koncepty pojmají jedince jako aktivní individua, kteří se snaží být co nejméně závislí na sociálním systému [Neilson 2006, podle Hasmanová Marhánková 2010].

Někteří autoři [podle Hasmanová Marhánková 2010] upozorňují i na nezamýšlený důsledek propagování konceptu aktivního stáří. Pokud je aktivní životní styl seniorů prezentován jako oficiální priorita, jako to „správné stáří“, pak neaktivní stáří je nutně považováno za „nesprávné“ stáří. Čili koncept aktivního stáří se tak stává určitou ideologií a termín aktivní nebo produktivní stáří jsou normativními termíny. Jaké postavení zde tedy mají ti, kteří aktivně stárnout nemohou nebo nechtějí? Mohlo by to vést k jejich stigmatizaci.

Hasmanová Marhánková [2010] provedla studii, která se zaměřovala na to, jak chápou diskurz aktivního stáří vybraná centra pro seniory, která se snaží nabídnout svým klientům aktivní trávení volného času. Tato centra lze chápat jako určité zprostředkovatele nebo překladatele konceptu aktivního stáří do praxe. Zaměstnanci těchto center prezentují aktivitu jako univerzálně vhodný vzorec pro život ve stáří. Aktivitou myslí zapojení se do činností, která je v nabídce těchto center (například jazykové nebo počítačové kurzy, přednášky na různá témata apod.) Zaměstnanci poukazovali na své klienty jako na výjimečné seniory, klienti těchto center se také vydělovali z masы ostatních *důchodců*, které považovali za neaktivní, bez nějakých větších aktivit, kteří se o tyto volnočasové činnosti nezajímají nebo je nebaví. Dá se říci, že i senioři, kteří jsou klienty takových center, přejali představu aktivního stáří jako toho „správného“ stáří. Tito senioři tedy budují svou identitu právě na základě svojí aktivity a tato aktivita je klíčovým momentem jejich každodennosti [tamtéž].²⁴

²⁴Je třeba také ale uvést, že zkoumaní klienti center pro seniory byli převážně lidé se středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním, takže se jednalo o specifickou skupinu, která z hlediska svého sociálního statusu zaujímala příznivé postavení v průběhu celého (produktivního) života.

S konceptem aktivního stáří se můžeme setkat i v populárně naučné literatuře a v příručkách určených pro seniory. Například Štilec [2004]²⁵ Aktivní styl života je zde pojímán jako péče o duševní a fyzické zdraví. Autor vychází z projektu FTVS UK s názvem Pohybové aktivity jako prostředek aktivního stylu života seniorů. Cílem projektu bylo navrhnout a ověřit model směřující k racionálnímu stylu života ve stáří, jehož nezbytnou součástí jsou pohybové a relaxační činnosti vhodné pro seniory.²⁶

4.5 Organizované činnosti adresované seniorům

V posledních letech se rozšiřuje nabídka organizovaných činností, které jsou adresovány (především) seniorům. Pokud bychom vycházeli z modelu celoživotního vzdělávání, práce i volného času, nabídka a náplň těchto činností by měla pokrýt všechny tyto jmenované oblasti. Nejdřív se chci věnovat vzdělávacím institucím pro seniory a předkládám jejich stručný přehled [Bočková 2000]:

Akademie třetího věku: Obvykle nabízejí zájemcům-seniorům cykly monotematických nebo polytematických přednášek, které mohou být spojeny s diskuzí a které mají seniorům zpříjemnit a kultivovat volný čas. Pro seniory to může být (kromě vzdělávací funkce) také příležitost ke společenskému kontaktu s druhými lidmi [Haškovcová 2010]. Mohou je pořádát například neziskové společnosti. Přednáší zde lektori, kteří jsou odborníky v daném oboru. Posluchači neskládají žádné přijímací ani závěrečné zkoušky. Nepřihlíží se k předchozímu dosaženému vzdělání zájemce o studium [Neubauerová 2010]. Akademie třetího věku mají u nás mnohem delší tradici než například univerzity třetího věku (které zde také zmíním) a snaží se uspokojit poptávku po vzdělání seniorů zejména tam, kde nejsou

²⁵Tento titul byl vybrán náhodně. Bylo by zajímavé provést obsahovou analýzu populárně naučných titulů, které se zabývají aktivním stářím a zkoumat, jak jednotliví autoři tento koncept prezentují.

²⁶Sledováno bylo celkem 30 seniorů (24 žen, 6 mužů) po dobu 3,5 roku. Prokázalo se, že pravidelné cvičení přispívá ke zpomalení projevů stárnutí v oblasti psychické, funkční i motorické. Přispělo také ke zvýšení důvěry seniorů ve vlastní schopnosti. „Žili radostněji s vědomím, že jsou schopni pružněji reagovat na životní okolnosti, a podobně to vnímali i lidé v jejich okolí.“ [Štilec 2004, s. 32]

sídla vysokých škol. Obsahy kurzů bývají přizpůsobeny místním potřebám a zájmům seniorů v dané oblasti [Bočková 2000].²⁷

Kluby aktivního stáří: Zde se senioři dlouhodobě a neformálně setkávají na besedách, výletech nebo v zájmových kroužcích. Tyto kluby často zakládají obce nebo občanská sdružení. „Plní obdobnou funkci jako akademie třetího věku. Odlišují se trvalejšími neformálními vztahy mezi účastníky, rozvíjením osobních zájmů seniorů a uspokojováním potřeby vzájemného kontaktu.“ [Bočková 2000, s. 26]

Univerzita volného času: Studium je určeno všem věkovým skupinám, kteří chtějí svůj volný čas věnovat vzdělávání. Zájemcům se nabízí systematické volnočasové studium rozmanitých oborů. Původně vznikla jako nultý ročník Univerzity třetího věku [Haškovcová 2010]. Univerzitu volného času pořádají obvykle vzdělávací instituce, občanská sdružení nebo neziskové organizace [Bočková 2000]. Studium je zpoplatněno.²⁸

Univerzita třetího věku: Základní myšlenkou zakladatelů projektu univerzit třetího věku bylo vytvoření druhého životního programu pro ty seniory, kteří se chtěli vzdělávat. Studium se uskutečňuje výhradně na akademické půdě. Posluchačům se zde dostává vzdělání na vysokoškolské úrovni, ačkoliv vzdělávání v univerzitě třetího věku není profesní, ale zájmové. Existují dva základní modely U3V – francouzský, který je založen na jasném rozdělení rolí učitelů a studentů, a britský, který je založen na myšlence svépomoci a není zde striktně rozlišeno, kdo je vzděláván a tím, kdo vzdělává (vyučující z řad odborníků, kteří jsou již sami v důchodu). U nás jsou v současné době univerzity třetího věku organizovány 31 institucemi, z toho 20 českými veřejnými vysokými školami. Studium na univerzitě třetího věku nelze

²⁷Akademii třetího věku pořádá například nezisková společnost Centrum Vysočiny, která pro zimní semestr 2011/2012 připravila pro své posluchače cyklus přednášek „Poznáváme sebe a region“ a také některé počítačové obory. Studium je zde chápáno jako zájmové semestrální studium určené seniorům, kteří chtějí věnovat svůj volný čas vzdělávání. Výuka probíhá dvě vyučovací hodiny jednou za týden nebo za čtrnáct dní, je určena výhradně seniorům a je zpoplatněna. (zdroj informací: <http://www.centrumvysocina.cz/akademie-tretiho-veku.html>)

²⁸Například v Havlíčkově Brodě pořádá projekt Univerzita volného času městská knihovna. V letním semestru 2011/2012 nabízí kurzy Slohový vývoj architektury v Čechách, Dějiny Havlíčkobrodská, Život našich předků – kapitoly z etnologie, Psychologie, Historie evropské a české krajinomalby, Zdravý životní styl, Rodopis – pátrání po našich předcích, Dějiny hudby, Česká válečná a poválečná poesie, a některé počítačové kurzy. Zdroj informací: <http://kkvysociny.cz>). V některých případech je Univerzita volného času pořádána na univerzitní půdě – například Univerzita Pardubice v zimním a letním semestru 2011/2012 v rámci UVČ nabízí tematicky koncipovaný cyklus přednášek z historie, literatury, filozofie a religionistiky.)

dosáhnout vysokoškolského titulu. Jde zde především o rozšíření poznatků z určitého oboru. Ale za určitých podmínek lze z těchto programů přejít do běžného vysokoškolského studia [Kuželová 2011]. Senioři obvykle musí poslechnuté přednášky následně doplnit vlastním samostudiem, vypracovat písemné práce, složit zkoušky. Smyslem studia je primárně aktivita posluchačů [Haškovcová 2010, s. 136].²⁹

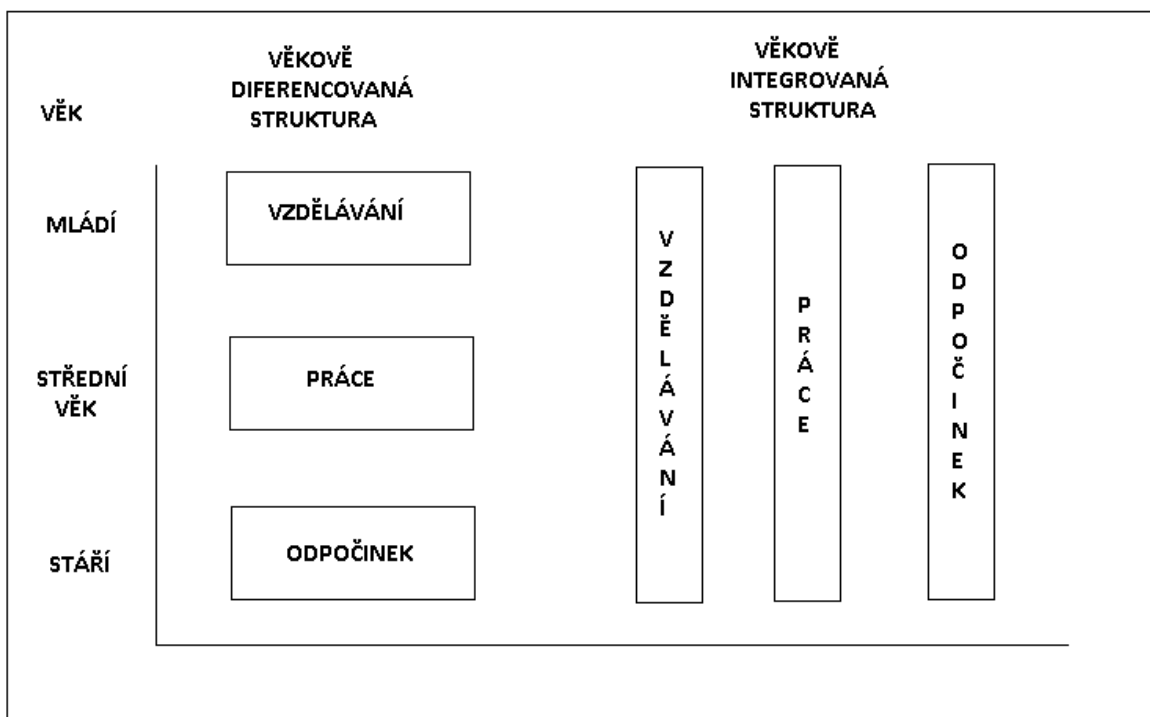
4.6 Koncept věkové integrace

Již jsem se v tomto textu zmiňovala o tom, že mnoho autorů se staví kriticky k pojetí, které zjednodušeně člení život jedince na tři etapy, přičemž úkolem první etapy je příprava na zapojení se do ekonomické aktivity (fáze učení), úkolem druhé je ekonomická aktivita (fáze práce) a na zbývajících léta života připadá volný čas (fáze odpočinku). Takové dělení vychází z věkově diferencované sociální struktury, která je podle Rileyové [podle Vidovičová 2007; Vidovičová 2008] zdrojem věkové segregace. Věk je tak totiž používán k „zapouzdření rolí“³⁰ a vede k sociální exkluzi. Věková segregace se nejvíce projevuje právě v oblasti vzdělávání, práce a důchodu. Neboť jedinec je po celý život v takovém systému uzamčen do své vrstevnické skupiny a tato segregace je podporována pravidly, praktikami i institucemi [Vidovičová 2007, s. 39].

²⁹Bočková [2000] ještě do přehledu vzdělávacích institucí pro seniory zařazuje **Elderhostel**(ziskovou organizaci, která umožňuje seniorům absolvovat týdenní tematický kurz na univerzitách v Kanadě a USA) a **Občanské sdružení PLUS 50**(zaměřuje se na získávání některých dovedností a poznatků, zejména týkající se práce s počítačem nebo komunikačních strategií. Sdružení usiluje o celospolečenské změny zaměstnanecké politiky vůči osobám starším padesáti let a slouží jako informační centrum a konzultační centrum k problematice ageismu, více viz www.plus50.cz).

³⁰angl. *role encapsulation*

Obrázek 1 – Ideální typy sociálních struktur



Zdroj: [Riley 2000 podle Vidovičová 2007, s. 39]

Naproti tomu věkově integrované struktury jsou charakteristické tím, že zde *neexistují strukturální věkové bariéry* (věk není rigidní bariérou pro přístup; jedinci není zamezen přístup kvůli tomu, jaký má věk) a *existuje zde věková heterogenita* (setkávají se zde jedinci různého věku; věk není to, co je spojuje). Hlavní negativum takového modelu struktury je narušení pocitu ekonomické jistoty, neboť nikdo nemůže dopředu s přesností říci, jaký dopad by transformace od věkově diferencovaných k věkově integrovaným strukturám měla. Podle Rileyové by také tato věková integrace neřešila segregaci spojenou s třídními nebo etnickými nerovnostmi. A mimo jiné by došlo k narušení preference vrstevnických vztahů, které jsou charakteristické sdílením hodnot a zájmy. Avšak přineslo by to větší svobodu volby bez ohledu na věk (na úrovni individuální) a podporu sociální zodpovědnosti (na úrovni celospolečenské) [Vidovičová 2007].

V tomto pojetí jsou tedy sociální aktivity spojené se vzděláváním, prací a odpočinkem koncipovány jako aktivity celoživotní. Ačkoliv zmiňované programy pro seniory (kromě univerzity volného času) nenaplnují odstranění věkových bariér a věkovou heterogenitu, jsou

významnými prvky, kterými se koncept celoživotního vzdělávání uvádí do praxe.³¹ Je však nutné si uvědomit, že vzdělávání v seniorském věku má (stejně jako i v jiných etapách života) svá specifika. Zatímco v produktivním věku je cílem vzdělávání především profesní způsobilost a rozšiřování znalostí a dovedností, které se přímo váží na zaměstnání jedince, v postproduktivním (důchodovém) věku vzdělávání nabývá zcela jiného významu. Je prioritně ovlivňováno zájmy konkrétního seniora, čili do popředí se dostává „zájmové vzdělávání, vzdělávání směřující k seberealizaci a plnění humanizující poslání.“ [Bočková 2000, s. 19] Zde již není cílem příprava na budoucí povolání, ale vzdělávání v seniorském věku má jiné funkce:

- smysluplné kultivování času penzistů
- preventivní funkce (pozitivní vliv na kvalitu života ve stáří)
- rehabilitační funkce (rozvoj duševních sil)
- posilovací funkce (podpora kultivovaného volného času)
- komunikační funkce (pomáhá vytvářet nové mezilidské vztahy, dává příležitosti k sociálním kontaktům) [Haškovcová 2010].

Podle Bočkové [2000, s. 22] tyto aktivity pro jednotlivce znamenají:

- „rozšíření možnosti uspokojovat vzdělávací a zájmové potřeby seniora,
- jednu z možností navozovat, stimulovat a udržovat vývojový potenciál člověka v seniorském věku,
- prostředek korigování změn osobnosti seniora,
- prostředek záměrného ovlivňování osobnostních charakteristik, vzorů chování, hodnotové orientace a postojů,
- podporu možností svobodné volby seniora v rámci životní cesty,
- podporu přijetí úloh seniorského věku
- zdroj pocitu životního optimismu,

³¹V tomto textu nerozlišuji pojmy *celoživotní vzdělávání* a *celoživotní učení*, ačkoliv někteří autoři [např. Bočková 2000] poukazují na rozdíl mezi nimi. *Celoživotní vzdělávání* je vázáno především na školské instituce, kdežto *celoživotní učení* přikládá menší význam školským institucím a prosazuje učení během pracovního zapojení a pracovní zapojení během učení, nejen ve školských zařízeních, ale také v rámci neformálního učení v zaměstnání, doma i v rámci komunity [tamtéž, s. 3]

- prostředek obohacování života seniorů.“

Toto potvrzují také některé výzkumy zaměřené na seniory. Dragomirecká [2007]³² dospěla ke zjištění, že v souboru seniorů, kteří byli označeni za „aktivní“ (šlo o posluchače univerzity třetího věku), byla míra depresivity nižší než ve výběrovém souboru. Také se tito senioři méně často ztotožňují s negativními postoji ke stáří (častěji se ztotožňují s pozitivními postoji ke stáří vyjádřenými v dimenzi somatických změn). Soubor posluchačů univerzity třetího věku také vykazoval lepší kvalitu života a potvrzoval to, že úspěšné stárnutí lze ztotožňovat s udržením vysoké míry aktivity a sociálního zapojení [tamtéž]. Také Neubauerová [2011], která provedla dílčí výzkum³³ mezi posluchači dvou univerzit třetího věku, uvádí, že 90 % respondentů považuje studium za prvek, který pozitivně ovlivňuje kvalitu jejich života. Senioři toto studium považují za relaxaci i užitečný přínos do života v podobě nových informací i nových sociálních kontaktů.

4.7 Smysluplnost ve stáří

V předešlé části tohoto textu jsem se věnovala především tomu, jakou perspektivu dává starým lidem naše společnost. Zamýšlela jsem se nad tím, jaké možnosti a jaká omezení vyplývají ze struktury společnosti a z toho, jak společnost funguje. Zdá se, že postavení seniorů není nijak příznivé, neboť jsou oběťmi ageistických postojů a také toho, že společnost zatím nedokázala obecně dát stáří smysl. Na druhou stranu zákonodárci se snaží perspektivu starých lidí a jejich aktivitu podpořit, v politických dokumentech se pracuje hojně s pojmy jako zdravé, plnohodnotné nebo aktivní stáří. Z kvalitativní studie, kterou jsem provedla a kterou blíže představím v další části textu, vyplynulo, že senioři si cení toho, co pro ně společnost dělá, ale na druhou stranu jsou přesvědčeni o tom, že za své stáří má každý jedinec individuální odpovědnost. To, jak jedinec prožije stáří, je tak důsledkem jeho rozhodnutí a toho, jaký smysl on sám svému životu a tím i svému stáří přikládá. Chci se proto ještě před tím, než přistoupím

³² Autorka vychází z dat projektu „Měření kvality života seniorů a její vztah k zdravému stárnutí. WHOQOLOLD“, především z výsledků šetření kvality života u reprezentativního souboru pražské populace 60+.

³³ Jednalo se o výzkum provedený pro účely diplomové práce.

k předložení poznatků získaných během studie, stručně zabývat tématem smysluplnosti ve stáří.

Smysl života³⁴ je pojem, se kterým se lze setkat například v některých filozofických nebo psychologických textech. Není jednoduché ho definovat. Ve svém textu budu vycházet z pojetí psychologie lidské motivace, která pracuje se smyslem života ve významu *vyjádření účelu, záměru, důvodu a směru lidského jednání*, nebo také *účel, zaměření a zhodnocení lidské existence* [Hrdličková 2009, s. 60-61].

O smyslu života a celého svého konání by měl jedinec uvažovat v průběhu celého života. V určitých životních etapách je to však mnohem naléhavější než v jiných. Nejčastěji se otázky po smyslu života objevují v období dospívání, neboť je to období vrcholu osobního zájmu o identitu, pro její nalézání a budování. Adolescent si klade otázky jako: „Kdo jsem? Kam směřuji? Jaké je moje místo? V čem je smysl mého života?“ Jedinec toho má ještě mnoho před sebou, jen se musí rozhodnout, jakým směrem se vydá. Dalším důležitým obdobím je krize středního věku („krize životního středu“) přibližně mezi pětatřicátým a čtyřicátým rokem života. V tomto období znovu ožívá otázka po identitě. V tomto věku má již obvykle jedinec za sebou sňatek, narození dítěte, svoji pozici v zaměstnání, má život v zaběhnutých kolejích. Najednou, možná jako vzdor proti každodenní rutině, se začíná ptát, co dělat s druhou polovinou života. Pokud si opravdově klade otázku po smyslu svého dalšího života, musí „*odložit konvence, vzdát se honby za vnějším úspěchem a pustit ke slovu své pravé já, své tvořivé konvence, které jsou přehlušeny spěchem moderní doby.*“ [Říčan 2004, s. 280] Toto období je také překvapivě spojeno s myšlenkou na smrt – není sice ještě bezprostřední hrozbou, ale již se stává součástí životního horizontu. [tamtéž]

Nejnáléhavěji se však po smyslu života možná ptá starý člověk nebo jedinec na prahu stáří. Je to důležité stejně jako i v jiných fázích jeho života, neboť pokud tuto otázku (někdy zcela záměrně) opomíjí, může to vyústit až ke vnitřní krizi, která může být spouštěčem také například psychosomatických poruch [Ondrušová 2012]. Starý člověk toho má již mnoho za sebou (výchova dětí, vrchol tvůrčího i profesního života...). Otázkou je, co dál. Co s lety, které ještě zbývají? Senior má před sebou více než kdy jindy vědomí

³⁴Do moderní vědy tento pojem zavedl Frankl; angl. nejčastěji jako *mening in life*, *existencial mening*, *personal mening*, *purposeoflife*, *meaningful* [Ondrušová 2012].

konečnosti života. Někteří v důsledku toho rezignují na jakékoliv nové životní cíle. Na druhou stranu i ve stáří lze najít smysl let, která má jedinec ještě před sebou. Vágnerová [2007, s. 305] tvrdí, že i přes toto vědomí časové omezenosti a očekávání různých ztrát je nutné těšit se z toho, co bylo zachováno, akceptovat to, co nelze změnit a zaměřit se na to, co je opravdu významné. Hledání a naplňování smyslu života v senu je úzce propojeno se všemi třemi časovými dimenzemi – minulostí, přítomností i budoucností [Hrdličková 2009]:

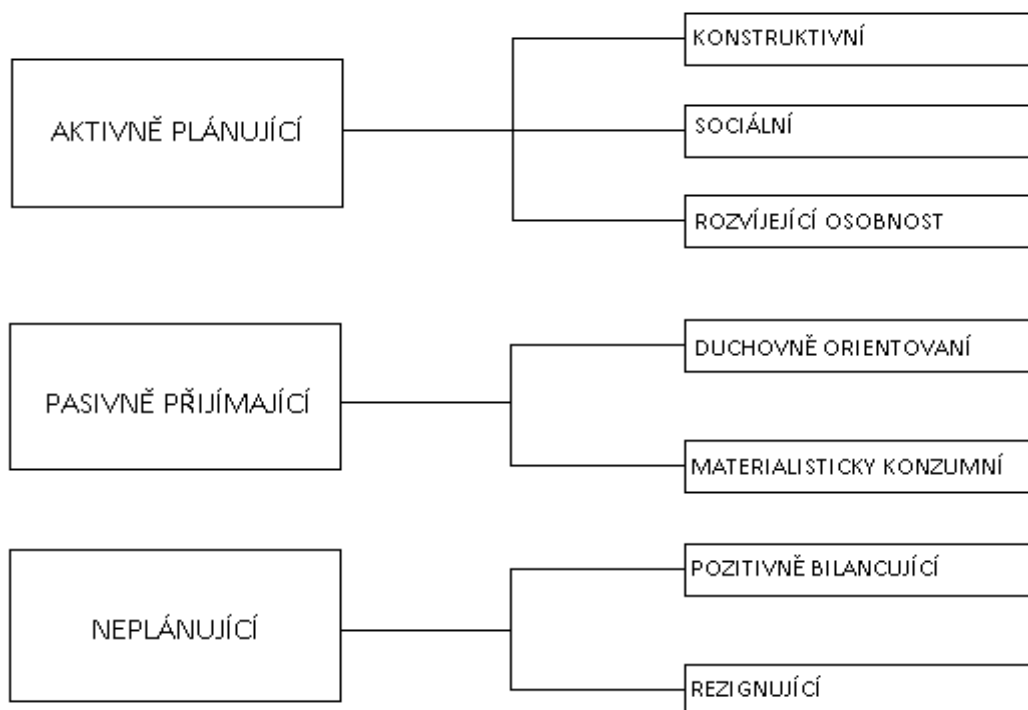
Směřování do minulosti (posuzování vlastní minulosti): pojetí například Erika H. Eriksona. Starý člověk se musí smířit se svým životem, přijmout ho takový, jaký byl, považovat svůj životní styl za ten nejlepší možný [Erikson 1999].

Dimenze přítomnosti (stanovování cílů a úkolů): často plnění běžných každodenních povinností a činností, prostřednictvím toho snaha o zachování co nejvyšší míry autonomie. Ve stáří není nutné na všechny cíle rezignovat, ale je nezbytné je přizpůsobovat individuálním reálným možnostem (ať už jde o fyzická či jiná omezení).

Dimenze budoucnosti (gerontotranscendence): Smyslem je zde míněna idea – stav odpoutání se od materialistického světa, který vede ke klidu a harmonii a pocitu životního štěstí. Znamená to zaujetí určitého postoje vůči sobě i celému světu [Frankl podle Hrdličková 2009].

Sýkorová [2007], která vedla rozsáhlý výzkum zaměřený na autonomii ve stáří, rozlišila ve vztahu k životním cílům tři typy seniorů (viz obrázek 2).

Obrázek 2 – Typy seniorů podle vztahu k životním cílům



Zdroj: [Sýkorová 2007, s. 147]

Prvním typem jsou senioři *aktivně plánující a zaměřeni na aktivity* – konstruktivní (zaměřeni na aktivity, prostřednictvím nichž se něco vytváří), sociální (zaměřeni na aktivity spojené s mezilidskými vztahy v rodinném kruhu či širším okolí) či rozvíjející (aktivity spojené například se vzděláním, cestováním, zdravým životním stylem či zájmem o Boha). Druhým typem jsou senioři *pasivně přijímající* – duchovně orientovaní („děkuji za každé nové ráno“ nebo materialisticky konzumní: snaží se „den přežít v pořádku, dobře se najíst, aby nic moc nebolelo, aby bylo něco hezkého v televizi“). Třetím typem jsou senioři *neplánující* – pozitivně bilancující (již v životě podle svého přesvědčení dosáhli všeho, o co usilovali a po čem toužili) nebo rezignující (svých plánů se již vzdali, neboť jsou přesvědčeni, že to již stejně nemá smysl nebo na to již nemají sílu) [tamtéž, s. 146].

Ondrušová [2012], která se zabývala problematikou životního smyslu ve stáří a zapojila se do výzkumného šetření, jehož cílem bylo mimo jiné zjistit, nakolik senioři³⁵ prožívají svůj život jako smysluplný, uvádí, že většina z nich i k negativním událostem zaujímá pozitivní postoj a že většinu z nich také nikdy nenapadlo, že by nemělo cenu žít. Autorka dochází na základě analýzy získaných dat k tomu, že míra smysluplnosti života souvisí s prostředím, kde senioři žijí (pozitivní vliv má zejména to, že senior nežije osaměle, ale žije v manželství či partnerském vztahu nebo v širší rodině), s tím, zda je či není senior soběstačný a také s tím, jaké dříve vykonával povolání. Naopak se nepotvrdilo, že by míra smysluplnosti života u seniorů korelovala s věkem, pohlavím či dosaženým vzděláním. Pětina zkoumaných seniorů však sdělila, že jejich život je prázdný, a přibližně stejný podíl seniorů se často nudí. Třetina seniorů často zažívá pocit bezmoci. Senioři ohrožení ztrátou smyslu života jsou především „křehcí a nemocní staří lidé s nízkou mírou zdatnosti, adaptability a soběstačnosti, žijící v zařízeních zdravotní a sociální péče a v základních úkonech závislí na pomoci druhých. V domácím prostředí jsou to senioři, kteří žijí sami.“ [tamtéž, s. 151]

Hrdličková [2009], která provedla dílčí výzkum³⁶ účastníků univerzity třetího věku, zkoumala (mimo jiné) to, co senioři s ohledem na minulost, přítomnost a budoucnost považují za nejvydatnější zdroje smysluplnosti. Z pohledu *retrospektivního* je to především: partnerství, rodičovství, příbuzenské vztahy, práce, prožitky setkávání s lidmi. Je zřejmé, že je to zejména udržování rodinných a obecně mezilidských vztahů a také seberealizace (prostřednictvím práce). V dimenzi *přítomnosti* (běžného každodenního života) to bylo: smysluplné vyplnění času, zachování autonomie, vybudování sítě sociálních vazeb a vytvoření nového sociálního statusu. Co se týká orientace na budoucnost, zkoumané osoby si nekladly dlouhodobé cíle, ale mají potřebu zajistit kontinuitu života, pokračování svého života prostřednictvím svých dětí a vnuků (například sepsat své vzpomínky, zanechat tak něco po sobě dalším generacím).

Na konci této kapitoly bych ráda citovala Jara Křivohlavého, který se smyslem života ve stáří zabývá nejen profesně, ale také z pohledu vlastní zkušenosti se stářím, a který se zastává konceptu pozitivní psychologie, jež se snaží zdůrazňovat nejen negativní, ale

³⁵Výzkum se týkal českých seniorů ve věku nad 75 let.

³⁶Výzkum byl proveden pro účely diplomové práce na 25 zkoumaných osobách.

především pozitivní jevy v psychice stárnoucího člověka: „Úkolem [smyslem, EP] třetího úseku životní cesty je kulturně i osobnostně zrát a dozrát v plně rozvinutou, ucelenou a úctyhodnou harmonickou osobnost, která se stále ještě snaží podílet na kulturním dědictví a předávat je dále.“ [Křivohlavý 2011, s. 84]

5. Postavení a perspektiva starých lidí – pohled ve světle kvalitativní studie

Pro svoji diplomovou práci jsem provedla kvalitativní studii mezi seniory ve Žďáře nad Sázavou (a okolí).³⁷ Jako téma jsem zvolila *Postavení a perspektiva seniorů na Žďársku z jejich vlastního pohledu*. Do terénu jsem vstupovala s obecnými otázkami, které zněly asi takto: Jaké je v české společnosti postavení seniorů podle nich samotných? Jaká je perspektiva českých seniorů? Jak by oni sami bez ohledu na to, jaké názory se objevují ve společnosti, prožili své stáří? Daří se naplňovat tyto představy?

5.1 Výzkumné otázky

Během výzkumné studie jsem se zaměřovala na tři hlavní tematické oblasti. Především mě zajímalo, *jak vidí senioři na Žďársku perspektivu starých lidí jako skupiny*. Při kvalitativních rozhovorech jsem se společně s komunikačními partnery věnovala otázce omezení, se kterými se senioři musí během svého každodenního života vypořádávat, jak a zda tato omezení překonávají. Dále mě zajímalo, jak vidí žďárští senioři svoje možnosti ve společnosti a také jaké asociace mají se slovním spojením „možnosti seniorů“ spojené. Pozornost se obrátila také na to, jak by komunikační partneři chtěli prožít své stáří a co považují za správně (nejlépe) prožité stáří.

Za druhé, snažila jsem se od komunikačních partnerů zjistit informace o tom, *jak vnímají postavení seniorů jako skupiny ve společnosti* a jaké asociace mají se slovním spojením „postavení seniorů“ spojené. Ukázalo se, že hlavními tématy spojenými s postavením seniorů jsou podle nich samotných finanční situace a senioři jako neproduktivní masa z pohledu pracujících mladých (čili senioři a trh práce).

³⁷ Tato lokalita byla vybrána především z pragmatických důvodů (k lokalitě mám osobní vztah a z organizačních důvodů pro mě bylo výhodné provést terénní výzkum právě zde). Z hlediska zkoumané problematiky se lokalita nezdá nijak zvlášť výjimečná oproti ostatním částem České republiky. Například co se týká podílu seniorů v populaci, kraj Vysočina (kam Žďár nad Sázavou náleží) se nijak významně neliší od ostatních krajů. Žďár nad Sázavou se řadí k menším městům (do 25 000 obyvatel) a nabídka pro seniory je srovnatelná s tím, co nabízejí i jiná podobně velká města. Ani senioři na Žďársku nevnímají z hlediska prožívání stáří žádnou výjimečnost, která by byla vázána na lokalitu.

Za třetí, zajímalo mě, *jak představy komunikačních partnerů o možnostech seniorů a správně prožitém stáří korespondují s činnostmi, kterými naplňují svůj každodenní život.*

Teoreticky jsem se snažila vycházet z premis interpretativní sociologie, čili z toho, že významy věcí vznikají v procesu interakce a že významy jsou historicky proměnlivé [Šubrt a kol., 2008]. Významy všech věcí jsou dány lidmi, které tyto významy věcem přisuzují. Taktéž například to, jaký společnost dává význam stáří, není objektivní, ale je to vázáno na konkrétní historickou situaci a tento význam je možné samozřejmě s ohledem na změny ve společnosti redefinovat. Ale nemusí se to vázat jen na historickou, ale i na osobní situaci individuí například v rámci sociální struktury. To znamená, že to, jaký přikládají význam etapě stáří lidé, kteří se v této životní etapě aktuálně nalézají, může být odlišný od toho, jaký význam jí přikládají ostatní (například populace mladých, lidé ve středním věku...).

5.2 Metodologie

Pro studii jsem zvolila kvalitativní metodologii. Je pravda, že kvantitativní metodologie, která se někdy neoprávněně staví do protikladu ke kvalitativní a dříve byla považována za „vědecktější“, na rozdíl od té kvalitativní, má mnoho výhod. Například přináší relativně časovou nenáročnost při velkém počtu dotazovaných. Také je zde téměř vyloučeno „interviewer bias“, což znamená, že osoba tazatele může při použití standardizovaných technik jen minimálně ovlivnit to, jak respondent odpovídá [Disman 2000]. Z psychologických studií je však známo, že informace, které získáme za použití kvantitativních technik, „neodpovídají aktuální prožívané situaci respondenta, ale tomu, co se respondenti domnívají, že by bylo vhodnější odpovědět.“ [Loučková 2004, s. 126,127] Naproti tomu při kvalitativních rozhovorech se komunikační partneři obvykle po překonání prvotních rozpaků rozpovídali a více či méně obsáhle odpovídali na otázky či reagovali na podněty, které jim byly předkládány.

Kvalitativní metodologii je vhodné použít, pokud se například snažíme odhalit podstatu něčí zkušenosti s určitým jevem (v naší studii konkrétně se zkušeností „být seniorem“). Nebo pokud chceme porozumět, co je podstatou jevů, o nichž se toho příliš neví. Tato metoda může být také využita k získání nových a neotřelých pohledů na jevy, o nichž už

něco víme. Anebo se využívá tam, kde chceme získat detailní informace, které by se kvantitativními metodami zachytily jen velice obtížně [Strauss, Corbin 1999].

Hlavní použitou technikou byly nestandardizované až polostandardizované rozhovory.³⁸ Komunikační partnery jsem zpravidla na začátku rozhovoru vyzvala, aby mi něco řekli o stáří. Co mi v této fázi rozhovoru sdělí, bylo čistě na jejich uvážení. Nechala jsem je, aby mi sdělili své libovolné asociace, které mají se stářím spojené. Dále jsem se snažila doplňujícími otázkami získat výpovědi, které by odpovídaly stanoveným výzkumným cílům studie. První rozhovory měly nestandardizovanou formu, avšak po jejich prvotní analýze jsem si vytvořila seznam témat, který jsem postupně doplňovala a měnila. Během rozhovorů mi pomáhal jako vodítko, když komunikační partneři příliš odbíhali od tématu.

Kvalitativní rozhovory byly zaznamenávány audio přístrojem a poté byly doslova přepsány do textového dokumentu, aby bylo snazší podrobit je analýze. Rozhovory jsem průběžně doplňovala ještě svými osobními poznámkami, neboť mnoho zajímavých informací, které nebyly zaznamenány, jsem se dozvěděla také během neformálních rozhovorů s komunikačními partnery (respektive šlo o neplánované rozhovory, které následovaly po vypnutí nahrávacího zařízení).

Data získaná rozhovory byla (vzhledem k výzkumným cílům) doplněna ještě časovými snímky. Každý z komunikačních partnerů měl po dobu sedmi dnů zapisovat podrobně činnosti, kterým se během tohoto týdne věnoval, společně také s časovými údaji. Hlavní překážka, se kterou bylo vyplňování časových snímků spojeno, bylo to, že ne všichni komunikační partneři zapisovali činnosti ze všech sedmi dnů. Vzhledem k tomu, že jde ale o kvalitativní analýzu a jejím účelem není kvantifikace údajů, není tato neúplnost nijak zvlášť závažným problémem.

Vyplňování časových snímků proběhlo během ledna až března 2012, kvalitativní rozhovory byly uskutečněny během února a března 2012. Vzhledem k ročnímu období, kdy terénní výzkum proběhl, je nutné pamatovat na omezení, která z toho plynou – a to, že se do činností, kterým se komunikační partneři během výzkumu věnovali, nepromítly takové, které mají sezónní charakter a jsou typické především pro letní období. Konkrétně mám například na mysli činnosti spojené s údržbou domu nebo zahrady.

³⁸ Přepisy nejvýznamnějších částí rozhovorů jsou připojeny k elektronické verzi práce.

5.3 Výzkumný vzorek

Při sestavování výzkumného vzorku jsem se rozhodla využít techniky sněhové koule (snow ball), což znamená, že výzkumník zvolí jednoho nebo několik málo jedinců, kteří mu doporučí další členy populace [Hendl 2005].

Na začátku terénního výzkumu jsem kontaktovala ženu, která vede klub důchodců. Od této komunikační partnerky jsem získala několik kontaktů a od těchto kontaktů několik dalších kontaktů. Nakonec se mi podařilo takto nalézt 9 seniorů, kteří byli ochotni vyplnit časové snímky. S rozhovorem souhlasilo však jenom 8 z nich, takže devátý časový snímek byl z analýzy vyřazen. Sběr dat je nutné provádět, dokud není vzorek nasycen. Proto jsem oslovila další seniory (například regionální malířku a spisovatelku, která měla v době terénního výzkumu výstavu), a od nich získala další kontakty. Podařilo se mi tak získat dalších 8 kontaktů. Z těchto osmi dalších kontaktů byli všichni ochotni vyplnit časové snímky, avšak 2 z nich následně odmítli poskytnutí rozhovoru. Jejich vyplněné časové snímky musely být z analýzy vyřazeny. Nakonec jsem tedy během terénního výzkumu provedla 14 rozhovorů s lidmi, kteří byli zároveň ochotni vyplnit časové snímky.

Kritériem výběru do vzorku byl fakt, že daná osoba je příjemcem starobního důchodu. Věkové omezení nebylo stanoveno. Zkoumané osoby byly podobné v tom, že svůj život nyní prožívají v penzi. Avšak v jiných směrech jde o heterogenní vzorek například z hlediska věku, vzdělání nebo profese, aby bylo možné zachytit co nejširší škálu zkušeností, jaké to je být v důchodu. Charakteristiky komunikačních partnerů jsou v příloze č. 1.

5.4 Analýza dat

Při metodickém postupu analýzy dat jsem se inspirovala strategií zakotvené teorie (grounded theory) podle toho, jak ji prezentují autoři Strauss a Corbinová, specificky otevřeným kódováním [Strauss, Corbin 1999]. Zakotvená teorie je „teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatímne ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou

těchto údajů. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie vzájemně doplňují. Nezačínáme teorií, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné.“ [tamtéž, s. 14]

V rámci analýzy dat jsem se snažila provést takzvané „otevřené kódování“, které spočívá v označování a kategorizaci pojmů. Zde je nutné rozebrat jednotlivé části získaných údajů (zaznamenaných rozhovorů) a porovnáním zjistit v datech podobnosti a rozdíly ve výpovědích. Je nutné klást si otázky o jevech. Nejdříve se provede konceptualizace (označování jevů), při které postupně porovnáváme případ s případem a podobným jevům přidělujeme stejná jména (což vyžaduje nalézat spíše obecnější pojmy). A protože se obvykle pojmů shromáždí mnoho, musíme je seskupit do kategorií, aby se snížil počet objektů, s nimiž se dále pracuje. Pojmenování je na každém badateli, někdy se jména přebírají z literatury či se používá označení, které používali sami komunikační partneři [tamtéž].

5.5 Omezení a zobecnitelnost závěrů studie

Hlavním cílem použití metody zakotvené teorie je tvorba teorie. Nechci tvrdit, že postup při sběru a analýze údajů při tomto kvalitativním výzkumu se striktně drží postupů zakotvené teorie. Uvědomuji si svá omezení a nedělám si nároky na vytvoření nové teorie, neboť si uvědomuji, že to by byla příliš vysoká meta. Navíc autoři doporučují, aby měl výzkumník, který chce metodologii svého výzkumu založit na zakotvené teorii, již nějaké zkušenosti s kvalitativním výzkumem a již si dříve osvojil techniky, jimiž se zvyšuje teoretická citlivost (což je schopnost výzkumníka rozlišovat jemné detaily ve významu údajů, schopnost vhledu, umění dát údajům význam a umění rozpoznat, co je v údajích důležitého), která je důležitým tvořivým aspektem grounded theory [tamtéž]. Čili že kvalita výzkumu je také závislá na osobních kvalitách a zkušenostech badatele. Přesto můžu tvrdit, že mě zakotvená teorie autorů Strausse a Corbinové významným způsobem inspirovala při analýze dat.

Vzhledem k výzkumnému souboru a cílům výzkumu si také nečiním nárok na zobecnování výsledných zjištění na celou populaci seniorů. Spíše mi jde o odhalení určitých názorů a motivů souvisejících s prožíváním vlastního stáří. A výsledky studie, která je

kvalitativní, by mohla napomoci při tom, jak provést operacionalizaci při podobně zaměřeném výzkumu kvantitativním.

V dalších částech textu předkládám shrnutí výsledků provedené kvalitativní studie.

5.6 Postavení starých lidí ve světle kvalitativní studie

Komunikační partneři byli během hloubkových rozhovorů vyzváni, aby vyjádřili svůj názor na postavení seniorů ve společnosti. Někteří měli na problematiku vcelku vyhraněný názor, někteří o problematice starých lidí hlouběji uvažovali právě až během rozhovoru se mnou. Problematice se nevyhýbali, mluvili ochotně a velice otevřeně. Některé z nich tato problematika opravdu trápí a jsou rádi, když někdo vyjádří svůj zájem o staré lidi a jejich místo ve společnosti. Na problematiku postavení starých lidí panovaly mezi komunikačními partnery ambivalentní postoje. Jednak pesimistické, a jednak velice optimistické. Oba póly se vyskytovaly vcelku vyrovnaně. Optimistické postoje zahrnovaly přesvědčení o tom, že senioři mají ve společnosti postavení přibližně stejné, jako i ostatní sociální (a věkové) skupiny. Ve společnosti nereflektují ageistické postoje, nemají pocit, že by starým lidem někdo křivdil. Jsou přesvědčeni o tom, že to, jak člověk prožívá stáří a jaké má možnosti či omezení, vychází především z individuální situace jedince, a nejsou důsledkem toho, že by měli senioři ve společnosti obecně nepříznivé postavení. Není důvod, aby staří lidé naříkali a stěžovali si.

Já si myslím, že ne, že jsou braný v té společnosti jako rovný s rovným, co takhle sleduju v televizi, nebo tak... (Dana, 64 let)

Na druhou stranu pesimistické postoje jsou provázeny obavami z mezigeneračního problému, který staví seniory spíše do nepříznivého postavení. Komunikační partneři reflektují ageistické postoje, které podle nich vyplývají se současné ekonomické situace. Senioři jsou na jednu stranu vytlačováni z trhu práce, neboť pracovních míst je nedostatek a dává se přednost mladším generacím, na druhou stranu mají staří lidé status příživníků, neboť se o ně, jako o ekonomicky neaktivní, musí starat stát. Celá tato situace v nich

vyvolává negativní pocity, cítí se dotčeni, neboť celý život společnosti něco odevzdávali, pracovali pro ni.

Slyšela jsem názor, že všechny starý báby a dědky by bylo potřeba vystřílet, protože nás důchodců je moc a mladí na nás musejí dělat.“ (Marie, 74 let)

Komunikační partneři reflektovali také ageistické postoje, které vycházejí z toho, že ve společnosti vládne kult mládí a mladé generace toto paradigma přebírají. Ageistické postoje senioři považují za nespravedlivé a neoprávněné, velmi je trápí to, že v jejich důsledku se mladé a starší generace sobě odcizují, mládí je nespravedlivě protěžováno a stáří odsouváno na místo, které mu nepatří. V některých případech nejsou generační rozpory připisovány přímo ageistickým postojům, ale spíše tomu, že mezi lidmi obecně se projevuje čím dál méně respektu a úcty k druhým lidem, tedy i k seniorům. Mladá generace není k této úctě a respektu příliš vedena.

To, jaký komunikační partner zaujímal postoje k postavení seniorů, zda optimističtější či spíše pesimističtější, by mohlo souviset s věkem, zájmem o tuto problematiku či zkušenostmi s věkovou diskriminací. Optimističtější byli spíše mladší komunikační partneři, ti, kteří se o tuto problematiku příliš nezajímali, a ti, kteří se nestali obětí diskriminace podle věku. Dalo by se to interpretovat tak, že jsou v důchodu zatím velice krátce a sami se vnitřně s rolí starého člověka ještě příliš neidentifikují. Ani okolí je nepovažuje za staré lidi, proto se nestávají obětí diskriminačního chování. A problematika stáří se jich ještě tolik nedotýká, proto se o ni ani nezajímají a nereflktují problémy spojené se stářím, čili vykazují více optimismu, co se problematiky stáří týče. Naopak pesimističtější názory se objevovaly spíše u těch, kteří již dosáhli sedmdesáti let věku, o problematiku postavení starých lidí se zajímali i před tím, než se zapojili do kvalitativní studie, a také měli zkušenost s nějakou diskriminační zkušeností, kterou buď zažili osobně, nebo poukazovali na to, že diskriminace podle věku je ve společnosti závažným problémem.

Za diskriminační chování senioři považovali například to, když je v určité záležitosti cíleně dána přednost jiným (na trhu práce i mimo něj), když je senior považován za snadnou kořist komerce nebo když se lékař odmítá zabývat některými zdravotními obtížemi pacienta z důvodu vysokého věku. (Jako věkově diskriminující uváděli i situace, kdy je někdo pouští ve frontě nebo ve veřejné dopravě – to však obvykle hodnotili jako pozitivní jev.)

Jednou byli důchodci vyškrtnuti z nějakého zájezdu proto, že se tam neočekávaně přihlásilo mnoho kantorů, a už nebylo místo. (Amálie, 63 let)

Chodí různé nabídky, ale to může být pro důchodce ponižující v tom smyslu, že když si něco nechtějí objednat, tak na důchodce žehrají, proč tam chodí, myslí si, že když tadyhle daj tužku do kapsy, tak tam jde člověk kvůli té odměně. (Bedřich, 77 let)

U doktora nás berou: tak jako co chceš, když je ti sedmdesát pět ... Mrtvěj vám nohy? No tak to víte, už máte věk ... Kamarádce přivřel řidič autobusu nohu do dveří, tak si zlomila ruku v zápěstí ... ani na rentgen ji neposlali. (Ema, 76 let)

Je zajímavé, že bez ohledu na to, jaký postoj k postavení seniorů ve společnosti komunikační partneři zaujímají, deklarují velice kladný vztah k mladým lidem, rádi s nimi tráví čas a obecně vůči mladé generaci nepociťují negativní emoce. Takže pokud reflektují existenci závažného společenského mezigeneračního problému, nepovažují se za iniciátory tohoto konfliktu, ale problém vidí spíše v postojích mladé generace vůči starým lidem, než by tomu bylo naopak.

5.6.1 Aspekty postavení seniorů ve společnosti

Komunikačním partnerům jsem během hloubkového rozhovoru položila obecnou otázku, jaké je podle jejich mínění postavení starých lidí ve společnosti, a bylo velice zajímavé zjistit, které aspekty sami komunikační partneři s touto problematikou spojují. Podařilo se mi rozlišit je do pěti kategorií, a to: vztah mladé generace (nebo společnosti obecně) ke starým lidem; finanční situace seniorů; kult mládeže; mediální obraz stáří, postavení starších lidí na trhu práce.

5.6.1.1 Vztah mladé generace (nebo společnosti obecně) ke starým lidem

Komunikační partneři zastávali v zásadě dva protipólní názory. Podle prvního z nich se obecně ve vztahu mladých a starých lidí neobjevují žádné zásadní konflikty nebo problémy. Tento názor bývá obvykle podepřen vlastními zkušenostmi s mladými lidmi, které označují jako pozitivní a dobré.

Nemůžu říct, že by se ke mně někdo choval hulvátně. (Dana, 64 let)

Zkušenost mám samou dobrou, nemůžu naříkat. Když jsem v autobuse, tak mě pustí sednout, zdraví všichni, promluví, nemůžu si naříkat. (Lenka, 75 let)

Naproti tomu jiní reflektují, že mezi mladou a starší generací existuje určité napětí a že toto napětí vychází spíše od těch mladších. Uvědomují si existenci ageistických postojů, které podle nich vycházejí zejména ze současné problematické ekonomické situace sociálního státu, nebo se objevují jako důsledek toho, že mladí lidé tyto ageistické postoje přebírají v rámci socializace, neboť nejsou vedeni k úctě ke starým lidem ani k lidem obecně. Mladší generace podle tohoto názoru podhodnocují význam a přínos stáří, neboť se na něho dívají (a jsou k tomu také vedeni) především optikou ekonomickou a tržní. To je podle komunikačních partnerů zdroj nepřilíš dobrých mezigeneračních vztahů. Komunikační partneři také poukazují na to, že problematiku generační propasti je nutné řešit již na úrovni rodinných vztahů. Děti by měli být svými rodiči i učiteli v rámci výchovy vedeni k tomu, aby si starých lidí vážili a pomáhali jim a považovali to za svoji povinnost.

5.6.1.2 Finanční situace seniorů

Finanční situace seniorů je považována za primární faktor ovlivňující postavení seniorů. Neboť o ekonomické stránce věci obvykle komunikační partneři hovořili bezprostředně po uvedení této problematiky během kvalitativního rozhovoru. Pokud bychom brali ekonomickou situaci (životní úroveň) seniorů jako primární faktor jejich postavení ve společnosti, pak by podle komunikačních partnerů nebyla jejich pozice v českých podmínkách nijak nepříznivá. Senioři velice oceňují existenci propracovaného sociálního systému a to, že se o ně stát stará. Penze jim po hmotné stránce zajišťuje vcelku spokojené prožití stáří, díky ní si mohou zajistit uspokojení svých základních životních potřeb. Komunikační partneři vyjadřovali v souvislosti se svojí finanční situací spíše spokojenost. Na druhou stranu ale poukazovali na to, že vzhledem k tomu, jak tvrdě museli celý život pracovat, by zasluhovali vyšší penze. To by jim také umožnilo prožít stáří aktivněji, neboť by si mohli dovolit věnovat se rozmanitějším činnostem.

Pro nás už je vlastně ta kultura nedostupná, jo, že chodit na nějaký koncerty, to vůbec na to nezbývá ... co se týče takhle na to živobytí a na to, to si vůbec nemůžu stěžovat, spíš naopak. (Ema, 76 let)

5.6.1.3 Mediální obraz stáří

Nepříznivé postavení seniorů ve světle masových médií nebylo mezi komunikačními partnery příliš zmiňováno. Pokud však ano, poukazovali na to, že média předkládají svým divákům stereotypy o stáří a přispívají spíše k negativnímu obrazu starých lidí.

Mě rozčiluje televize, když se tedy o nás, jako o seniorech mluví, tak tam vždycky dají nějakou babičku o holi, nákupní taškou, jo, jako zchátralou. Tak já si myslím, že to přeci není jako obraz seniorů. Všichni nejsou jen nemocní, o té holi a neběhají podle reklam, od jednoho marketu ke druhému... (Helena, 75 let)

Poukazují na to, že se problematika stárnutí populace a zvyšování věkové hranice odchodu do důchodu zbytečně zveličuje a lidé potom zbytečně panikaří. Dá se tedy říci, že komunikační partneři vnímají současnou prezentaci problematiky stáří v médiích spíše negativně a vyhrazují se proti němu. Takové mediální prezentace podle nich starým lidem spíše škodí a poukazují na ty aspekty života ve stáří, které přispívají k utváření negativního pohledu na stáří.

5.6.1.4 Kult mládí

Senioři si uvědomují, že nepříliš příznivé postavení seniorů pramení z toho, že v dnešní společnosti se upřednostňuje spíše mládí. Mládí bývá spojováno se všemi pozitivními vlastnostmi, zatímco o stáří se mluví jako o kontrastu mládí, čili bývá spojováno spíše s negativními atributy. Komunikační partneři to považovali za negativní rys, který stáří znevažuje. Negativním důsledkem kultu mládí je podle nich také skutečnost, že v některých ohledech se na staré lidi příliš nemyslí a nebere se ohled na jejich zvláštní potřeby, které jsou spojené především s omezením, které vyplývá z horšího zdravotního stavu.

Co se týká třeba nastupování do vlaku, tak v tomhle ohledu se na to moc nemyslí ... hlavně v tomhle počasí, vystoupit a nastoupit do autobusu, to je skoro nemožný. (Monika 63 let)

5.6.1.5 Postavení starších lidí na trhu práce

Komunikační partneři reflektovali existenci věkové nerovnosti na trhu práce, která se projevuje tím, že zaměstnavatelé nemají o starší zaměstnance zájem, a také tím, že je nepříznivě pohlíženo na seniora, který i v důchodovém věku prodlužuje svoji profesní kariéru. U komunikačních partnerů nebylo neobvyklé, když i při penzi byli ekonomicky

aktivní, a někteří stále jsou. Často šlo o částečný úvazek (který jim však vyhovoval) nebo o zaměstnání, které by jinak člověka neuživilo, a které spíše brali jako prostředek seberealizace. Někdy pokračovali na částečný úvazek v zaměstnání, kde pracovali před tím, než vstoupili do penze.

Ne kvůli penězům, protože to bylo třicet korun za hodinu, takže finanční výsledek nebyl takový, aby nám to vytrhlo trn z paty, ale na těch výstavách jsem se dozvěděla strašnou spoustu věcí. (Marie, 74 let)

V mnoha případech jsem se setkala s nesouhlasem s přílišným zvyšováním věkové hranice odchodu do důchodu. Podle nich nerespektuje omezení, která starší člověk má. Myslí tím především zhoršování zdravotního stavu, snižování fyzické i psychické zdatnosti. A senioři, kteří reflektují problém s nezaměstnaností, mají pocit, že by zbytečně zabírali pracovní místa jiným, mladším.

Ne, po školce se mně vůbec nestýská, protože já jsem se skutečně vyčerpala. Já jsem pomalu dvě třetiny svého života byla ředitelka ... Já jsem skutečně z té práce byla vyčerpaná, protože jsem takovej poctivec. Takže ne. (Marie, 74 let)

Starý člověk si má najít činnost tak, aby nebrzdil zaměstnání pro mladé lidi, protože mladí lidé zakládají rodiny, mají svoje problémy, a pokud nemají peníze, jsou nezaměstnaní, tak tím vyvstává takový problém celospolečenský. To znamená: nedoporučuji, aby důchodci brali práci mladým, ale aby se zaměstnávali něčím jiným, mimo pracovní trh. (Bedřich, 77 let)

5.7 Perspektiva starých lidí jejich pohledem

Jednou ze základních otázek kvalitativní studie bylo, jak vidí senioři svoji perspektivu. Zajímalo mě, jaká omezení a překážky musí překonávat. Chtěla jsem také zjistit, jak vidí staří lidé svoje možnosti ve společnosti a jaké asociace s tím mají spojené. Komunikační partneři o této problematice mluvili velice otevřeně a se zájmem. Ochotně sdělovali, jak prožívají a jak by chtěli prožít své stáří, a také vyplňovali časové snímky. V této části textu se pokusím

přehledně vyložit poznatky, které ze získaných dat vyplynuly. Předkládám je podle kategorizace, kterou jsem vytvořila během jejich analýzy.

5.7.1 Omezení spojená s vyšším věkem

Komunikační partneři byli vyzváni, aby se zamysleli nad omezeními, kterým musí během každodenního života čelit. Tato omezení bychom mohli rozlišit na fyzické, finanční, společenské a omezení vycházející z individuálního životního přístupu.

Fyzické omezení souvisí se zhoršením zdravotního stavu ve vyšším věku. Starý člověk se proto musí vzdát některých fyzicky náročnějších činností, kterým měl ve zvyku se věnovat dříve. Zhoršený zdravotní stav někdy znemožňuje účastnit se některých akcí nebo setrvávat na pracovním trhu či participovat na něm v takové míře, na jakou byli zvyklí v předešlých etapách svého života. Svoji roli sehrávají také změny psychického rázu. Vzhledem k tomu, že zdravotní stav se může kdykoliv zhoršovat (nebo v některých případech i mírně zlepšovat), je nutné neustále mu přizpůsobovat životní styl a činnosti, kterým se chtěli komunikační partneři věnovat. Špatný zdravotní stav byl obvykle považován za primární zdroj omezení ve stáří. Komunikační partneři ho často uváděli při rozhovoru bezprostředně po položení otázky na omezení ve stáří.

Já jsem vlastně do osmdesáti lyžovala, jenomže teď už se s tou nohou bojím na lyže létat a to chození taky ... Možná mně chybí vernisáže, protože tam já se těžko dostávám. (Františka, 83 let)

Já už teď, jak mám těch devět hodin [v zaměstnání, EP], tak říkám, to mně tak akorát stačí. Čím míň mám hodin, tím víc času mi to ještě zabere. Ale mít jedenadvacet hodin naplno, to si nedovedu představit. (Amálie, 63 let)

Dále si komunikační partneři připadali omezení finančně. Přiznávají, že v důchodu se z finančních důvodů nemohou věnovat všemu, čemu by chtěli. Finanční neúnosnost přetrvává, i když jsou senioři skupinou, která bývá zvýhodněná v podobě nižšího vstupného nebo levnějšího jízdného ve veřejné dopravě. Komunikační partneři přiznávají, že jejich finanční situace sice není nijak materiálně deprimující, ale na druhou stranu není ani nijak závratně oslňující. Nemohou jezdit na dovolené a omezují se i v případě kulturního života. Z finančních důvodů si někdy nekupují knihy ani nechodí na koncerty. Někteří reflektují, že

v důchodovém věku došlo k jejich statusovému poklesu právě díky tomu, že se výrazně snížily jejich příjmy.

Mám 11 tisíc důchodu, což není moc, takže už si nemůžeme dovolit jezdit na dovolenou, to už ne teda teď. Já myslím, že jako rodina jsme teď trošku jiná kategorie, než když jsme oba vydělávali. (Kateřina, 70 let)

Do společenského postavení jsem zahrnula pro jedince relativně objektivní překážky, které mají původ v tom, jak obecně fungují věci ve společnosti. Patřilo by sem například to, že komunikační partneři vnímají svoje omezení v přístupu na trh práce. Reflektují, že v některých případech se negativně pohlíží na pracovníky, kteří přesluhují, a že v důchodovém věku je obtížné najít přivýdělek v zaměstnání, kde by uplatnili svoje profesní znalosti a dovednosti. Naopak tomu bylo u bývalých zaměstnanců škol, kde byla situace značně specifická. Tito komunikační partneři uváděli, že při přechodu do důchodu přešli z plného úvazku na částečný, neboť nebylo snadné za ně sehnat náhradu a také to vycházelo ze vstřícnosti zaměstnavatele. Dále by mezi objektivní překážky, které musí starý člověk překonávat, patřilo to, že pro zdravotně znevýhodněné osoby jsou některá místa nedostupná. Někteří senioři mají obavy například z nastupování do vlaku.

Omezení, která vycházejí z individuálního přístupu, souvisí s tím, jak člověk nahlíží na svoji situaci. Toto omezení považují komunikační partneři ve svých důsledcích za jedno z nejzávažnějších. Seniora omezuje především jeho přístup k životu a k sobě samému. Problematiku přístupu k životu ve stáří považovali komunikační partneři za velice závažnou a důležitou, proto se jí budu věnovat podrobněji i v dalších částech textu.

Na tomhle věku není krásné vůbec nic, na tom je krásné jenom to, co si krásné uděláš. Jestliže se rozhodneš, že jsi spokojená, šťastná a že ti to vyhovuje a že dokážeš žít šťastně v tom těle, který teďka máš a který tě postupně zrazuje, tak potom musí být člověk spokojený. Ať je ti patnáct nebo dvacet nebo čtyřicet nebo padesát nebo šedesát, všechno záleží na tom vevnitř. (Petra 62 let)

5.7.2 Možnosti spojené s vyšším věkem

Možnosti seniorů lze rozlišit na subjektivní a objektivní. Subjektivní možnosti vycházejí z toho, jak je senior sám aktivní při vyhledávání příležitostí a jaký zaujímá postoj ke své životní situaci a roli „být senior“. Komunikační partneři považují tento prvek za zásadní pro to, jak jedinec své stáří prožívá. Zdůrazňují, že od tohoto přístupu se potom odráží celé prožívání stáří. Pokud má člověk obecně k životu pozitivní přístup, pak bude takto prožívat i své stáří. Komunikační partneři jsou přesvědčeni o tom, že seniora nejvíce omezuje jeho vlastní přístup k životu, a na druhou stranu právě tento individuální přístup ovlivňuje to, jaké si najde možnosti při prožívání svého stáří. Zdůrazňují to, že každý jedinec si musí sám vytvářet příležitosti k různým činnostem. Nesmí být jen pasivním příjemcem toho, co nabízí společnost, ale musí se také v prožívání svého stáří sám angažovat.

Komunikačních partneři považují za přednost, že si mohou v penzi svůj čas a každodenní činnosti řídit a organizovat sami. Přináší jim to volnost a svobodu rozhodování o svém čase, nemusí nikam pospíchat a mohou se věnovat tomu, čemu se věnovat chtějí.

Objektivní možnosti jsou příležitosti, které nabízí seniorům společnost. Mnozí komunikační partneři vyjadřují v tomto ohledu spokojenost, zejména pokud jde o kulturní vyžití nebo fyzické cvičení. Mají příležitost k cvičení, přístup do knihovny. Ve městě je muzeum, kino, divadlo a knihovna, která navíc často pořádá zájmové kurzy adresované i seniorům. Funguje zde klub pro seniory a pořádají se hudební večery. V tomto ohledu tedy komunikační partneři vyjadřovali spokojenost.

Do skupiny objektivních možností lze zahrnout také možnosti uplatnit se ve společnosti, neboť mnozí ze seniorů mají potřebu být platným a prospěšným občanem. Na jednu stranu se můžeme setkat s tím, že pro seniory může být obtížné uspokojivě se uplatnit na trhu práce, ale na druhou stranu mnozí z komunikačních partnerů si našli jiné, alternativní uplatnění, které stojí mimo trh práce. Konkrétně lze jmenovat například studium na univerzitě třetího věku, založení klubu důchodců a organizace jeho aktivit, účast ve školských odborech, pořádání výstav vlastních obrazů a vydávání knih,

předcvičování. Jde obvykle o komunikační partnery s vyšším vzděláním a také o ty, kteří byli občansky a společensky aktivní i v předdůchodovém věku. Jiní senioři jsou spokojení ve sféře soukromého života, svých koníčků a zájmů a v současnosti nepociťují potřebu aktivněji se společensky angažovat. Věnují se například turistice, práci na zahradě, četbě, pravidelně se setkávají s přáteli a rodinou. Zaměření na rodinnou a osobní sféru bylo typičtější pro komunikační partnery s nižším vzděláním. Obvykle také ani ve svém předdůchodovém věku nebyli zvyklí pravidelně se občansky nebo společensky angažovat. Zde se samozřejmě také prolíná rovina objektivní a subjektivní, neboť to, jestli dané možnosti jedinec využije, je dáno jednak objektivně tím, zda takové možnosti existují, a jednak subjektivně tím, zda je chce využít.

Myslím si, že se tady dost snaží, ne? Je tady nějaká ta univerzita třetího věku, kdybych chtěla chodit cvičit, tak taky můžu. Divadlo je, tak co chceš. Knihovna má různé akce. Mně by to stačilo, kdybych chtěla. (Amálie, 63 let)

5.7.3 Smysl přikládání stáří jako životní etapě

Komunikační partneři zdůrazňovali, že kvalitu prožívaného stáří ovlivňuje přístup, který jedinec zaujímá. To, jakým způsobem člověk prožívá své stáří a jakou vidí jeho perspektivu, může souviset s tím, jaký smysl stáří jako životní etapě senior přikládá. Komunikační partnery jsem během hloubkového rozhovoru pobídla, aby se pokusili tento smysl vyjádřit. Při analýze získaných dat jsem tento smysl přikládání stáří rozlišila do několika kategorií a pojmenovala takto: „žít pro druhé a podporovat je“; „vyrovnání s minulostí a svým životem“, „splnit si ještě některé sny“, „stáří bez zvláštního smyslu“.

5.7.3.1 „Žít pro druhé a podporovat je“

Senioři mají intenzivní potřebu žít pro druhé a podporovat je. Buď mají potřebu angažovat se ve společnosti, být společensky užiteční a aktivní, anebo žít pro druhé a podporovat je v soukromé sféře, která zahrnuje společenství nejbližších – přátel a rodiny.

Význam blízkých členů a rodiny nebyl z výpovědí komunikačních partnerů nejdříve příliš patrný. Málomterý z nich byl připraven v prvních fázích rozhovoru o své rodině mluvit.

Teprve později v rozhovoru, někdy až když byl digitální záznam ukončen, začali komunikační partneři mluvit o své rodině a nejbližších. Až tehdy tedy vyšlo na povrch, že rodina je pro daného jedince velmi významnou životní hodnotou. Ale tuto hodnotu pravděpodobně brali jako samozřejmost, takže nepovažovali za důležité o ní hovořit. Z toho usuzuji, že tradiční hodnoty jako manželství a rodina jsou v seniorech velmi hluboce zakořeněné a jsou to pro ně hodnoty, o kterých není třeba diskutovat. Senioři tu chtějí být hlavně pro druhé – pro své partnery, děti, vnoučata, blízké přátele.

Pro mě smysl ten, že mám děti ještě, no starý už, ale ještě bych jim chtěla opravdu, co bych mohla, pomoci. Jak finančně, tak duševně a jinak. (Elena, 79 let)

5.7.3.2 „Vyrovnání se s minulostí a se svým životem“

Erik Erikson považuje vyrovnání se s vlastní minulostí a prožitým životem za důležitý vývojový úkol ve stáří. Člověk by se měl smířit se svým životem a přijmout ho tak, jak ho prožil. V jednom případě jsem se setkala s tím, že komunikační partnerka v podstatě tento vývojový úkol považuje za smysl svého stáří.

Tak já si myslím, že smysl života pro lidi mé věkové kategorie je to, že zavzpomínají, v dobrém, dokážou naprosto vyloučit ty špatné věci, to, co už dávno uplynulo, k ničemu takovému se nevracet. (Marie, 74 let)

5.7.3.3 „Splnit si ještě nějaké sny“

Komunikační partneři oceňují na důchodovém věku to, že si mohou organizovat svůj čas, nejsou zatěžováni každodenními neodkladnými povinnostmi a mají mnoho volného času, který mohou vyplnit aktivitami, které preferují oni sami. Důchodový věk může být chápán také jako období s mnoha možnostmi, kdy si člověk může splnit svá přání, ke kterým během života neměl kvůli mnoha povinnostem příležitost (pokud je to samozřejmě v možnostech finančních, fyzických a jiných). Stáří tedy není u komunikačních partnerů chápáno jako odpočinek nebo období bez programu, ale jako období mnoha možností a příležitostí splnit si své dosud nenaplněné sny. Uváděli například přání doplnit si vzdělání v rámci univerzity třetího věku, naučit se cizí jazyk, najít nové zájmy a koníčky nebo věnovat se starým zájmům s větší intenzitou.

Já myslím, že je to úžasná etapa na to, aby si člověk stačil splnit to, co se mu nedařilo ... Já jsem si uvědomila: no ano, teď nastává ten čas, kdy vlastně nic nemusím, a ještě skoro všechno můžu, protože zdravotně jsem na tom ještě dobře. (Kateřina, 70 let)

5.7.3.4 „Stáří bez zvláštního smyslu“

Někteří z komunikačních partnerů nepřikládají stáří jako životní etapě (v rámci svého života) žádný zvláštní význam. Stáří považují za přirozenou součást života, stejně jako i jiná období v životě jedince. Jeho smysl pro sebe nedokážou pojmenovat. Případně přiznávají, že o smyslu života specificky ve stáří nepřemýšleli, neboť mu přikládají takový smysl, jako i celému svému životu. Odchod do důchodu nepovažují za nijak zvlášť významný mezník, který by vyžadoval vnitřní redefinici smyslu života.

5.7.4 Koncept aktivního stáří

Komunikační partneři nechápou životní etapu stáří jako období odpočinku, ale zdůrazňují, že je potřeba i v důchodu žít aktivně. Dá se tedy tvrdit, že jsou zastánci aktivního stáří. Aktivní stáří chápou jako životní styl, kdy se člověk věnuje svému sebevzdělání, účastní se kulturních akcí, věnuje se pravidelnému fyzickému cvičení, vede společenský život v rámci místní komunity a podobně. Můžeme říci, že každý si koncept aktivního stáří modifikuje a přizpůsobuje svým zájmům a preferencím. A aktivní stáří považují za to *správně* prožité stáří.

Něco se učit, já bych se učila angličtinu, trošku toho cvičení nějakého, ale já zas nejsem takový kolektivní typ, abych chodila do nějaké přecpané tělocvičny, na to nejsem, pochodit si po přírodě, jestli to je aktivní stáří nebo co k tomu patří ... (Amálie, 63 let)

Já nejsem jeden rok volná, pořád mám nějaké studium [na univerzitě třetího věku, EP], které většinou končí nějakým slavnostním skončením ... (Kateřina, 70 let)

Někteří ze seniorů, ti z výzkumného vzorku, kteří jsou věkově mladší, i do budoucna předpokládají, že budou aktivní i na trhu práce a že budou i v důchodovém věku stále alespoň na částečný úvazek pracovat. Komunikační partneři odmítají životní styl, který by s sebou přinášel neaktivitu a pouhé pozorování z dálky. Oni sami chtějí být aktivní, být

v dění, chodit do společnosti a věnovat se tomu, co je zajímavé. V podstatě pouze nepříznivý zdravotní stav pro sebe považují za omluvitelnou překážku k aktivitě.

5.7.5 Činnosti, kterým se senioři věnují

Kvalitativní výzkum, při kterém jsem uskutečnila s komunikačními partnery rozhovory, jsem doplnila vyplněním časových snímků. Každý z komunikačních partnerů v ideálním případě do archu zaznamenával všechny aktivity, kterým se během sedmi dnů věnoval, a společně s aktivitami i časový údaj, aby bylo možné (alespoň v nejnútnejší míře) údaje kvantifikovat, i když jde samozřejmě především o kvalitativní zpracování. Všechny činnosti, které se vyskytly v časových snímcích, jsem rozdělila do 16 kategorií:

- Péče o vlastní osobu, jídlo (zahrnuje činnosti jako osobní hygienu, péči o vlasy, jídlo)
- Péče o domácnost (především úklid a vaření)
- Péče o rodinného příslušníka
- Aktivita v rámci místní komunity (účast na schůzích samospráv a podobně)
- Odpočinek
- Pracovní povinnosti
- Činnost spojená s náboženstvím (konkrétně účast na mši)
- Fyzické cvičení
- Vyřizování nezbytností
- Čas strávený s rodinou, přáteli
- Výtvarná tvorba
- Práce na počítači (vyřizování emailů, osvojování si uživatelských dovedností)
- Vycházka, doprava (čas strávený cestováním nebo procházkou)
- Návštěva hřbitova
- Kulturní akce (například kino, divadlo, výstava)
- Četba
- Televize

Dále jsem se pokusila všech 16 vytvořených kategorií roztřídit podle charakteru vykonávané činnosti do tří skupin: pracovní čas, mimopracovní čas vázaný a mimopracovní čas volný.

Pracovní čas je reprezentován kategorií pracovní povinnosti. Tato kategorie se vyskytuje pouze u těch komunikačních partnerů, kteří jsou dosud aktivní na trhu práce (v tomto případě to byli 4 z 12). Dá se říci, že u pracujících seniorů (kromě jednoho případu) čas strávený pracovními činnostmi výrazně dominuje nad činnostmi, které spadají do skupiny volného času.

Mimopracovní vázaný čas je reprezentován kategoriemi domácnost, vyřizování nezbytností, péče o vlastní osobu a jídlo, péče o rodinného příslušníka. Obvykle se činnosti spojené s vázaným časem týkají těch aktivit, které je nutné zařídit pro chod domácnosti. V rámci kategorie vázaného času se celkově nejčastěji komunikační partneři věnují péči o vlastní osobu a jídlo. Jak již vyplynulo i z jiných prací [např. Sýkorová 2007], tato péče o sebe je pro ně velice důležitá, neboť zajišťuje do značné míry jejich samostatnost a nezávislost a podporuje sebeúctu. Je to často spojeno i s každodenními rituály, například ráno („ranní rituály – posnídám, provedu ranní hygienu, kniha, křížovka“) anebo během dne („odpočinu si u kávy“). Tyto rituály mohou být pro starého člověka důležitým nástrojem k tomu, aby si udržel pravidelný rytmus dne.

Třetí a nejzajímavější skupinou činností jsou aktivity spojené s *volným časem*. Tyto činnosti bývají úzce spojené s individuálními zájmy a preferencemi. Člověk se v rámci volného času již nemusí věnovat tomu, co musí, ale tomu, co chce. Do této skupiny jsem zařadila zbývající kategorie: televize, čas strávený s rodinou a přáteli, četba, vycházka a doprava, odpočinek, kulturní akce, počítač, fyzické cvičení, aktivita v rámci místní komunity, návštěva hřbitova, výtvarná tvorba, činnost spojená s náboženstvím. Pro všechny komunikační partnery bylo společné pravidelné sledování televizního vysílání, které má pro ně funkci nejenom zábavní, ale i vzdělávací. Senioři mají ve zvyku sledovat nejenom filmy a seriály, ale také dokumenty a publicistické pořady. Taktéž četba je mezi seniory velice rozšířenou a oblíbenou činností. Především vysokoškolsky vzdělaní komunikační partneři mají ve zvyku číst také cizojazyčnou literaturu (což může ovšem souviset s tím, že cizí jazyk byl úzce spjat s jejich povoláním – mezi komunikačními partnery byli někteří kantoři na

středních školách, kteří vyučovali právě cizí jazyk). Četbě se během období zaznamenávání do časových snímků věnovalo 11 komunikačních partnerů z 12. Značný čas trávili komunikační partneři také s rodinou a přáteli. Scházejí se pravidelně a pěstují mezi sebou blízké vztahy. Ostatní činnosti, kterým se komunikační partneři v rámci volného času věnují, je diferencováno podle jejich individuálních zájmů, ať už jde o výtvarnou práci, návštěvu nějaké kulturní akce (nejčastěji kino nebo výstava), aktivitu v rámci místní komunity (například organizace aktivit v klubu důchodců nebo účast na nějaké členské schůzi) a podobně. Tyto zájmy si obvykle senior přináší do důchodu z předešlých životních etap, ale někdy si právě v penzi najde nové koníčky. Z toho jednoznačně vyplývá, že senioři nejsou co do trávení svého volného času homogenní skupinou, ale věnují se nejrozličnějším zájmům a činnostem.

Závěr

Odborná literatura upozorňuje, že staří lidé jako sociální skupina jsou podceňováni a jsou obětí ageistických postojů, neboť stáří v konzumní společnosti zaměřené na zisk a výkon je obecně chápáno jako období „bez role“. Demografický vývoj v nejbližších letech nemusí znamenat katastrofu, ale je zřejmé, že bude nutné redefinovat stáří a dát mu místo, které mu náleží, neboť senioři v sobě mají potenciál, který by mohl být ku prospěchu všem. Na tuto problematiku pohledem samotných seniorů jsem se zaměřila v kvalitativní studii.

Co se týká problematiky postavení starých lidí ve společnosti, mezi komunikačními partnery se objevovaly protichůdné názory. Jeden názor je vzhledem k problematice velice optimistický, nereflektuje existenci ageistických postojů a předpokládá rovné postavení mezi starými lidmi a ostatními věkovými skupinami. Na druhou stranu jiní senioři mají obavy z ageistických tendencí a diskriminace. Podle nich jsou staří lidé celkově podceňováni a považováni za společenskou přítěž, zejména z důvodu ekonomické neaktivity. Problematika postavení seniorů jako společenské skupiny byla asociována se vztahem mladých lidí (a společnosti obecně) vůči nim, s jejich finanční situací, s mediálním obrazem stáří, s převládajícím kultem mládí a postavením starších lidí na trhu práce. Optimističtější byli v zásadě ti komunikační partneři, kteří byli v rámci výzkumného vzorku mladší, neměli zkušenost s věkově diskriminačním chováním a o problematiku se příliš nezajímali.

Bez ohledu na věk či jiné faktory komunikační partneři preferují ve stáří aktivní životní styl. Vnímají seniorské období jako životní etapu plnou svobody a volnosti při organizaci svého času a činností. Zdůrazňují, že každý senior musí být aktivní při vyhledávání nových možností. Celkově jsou spokojeni s tím, co jim společnost nabízí z hlediska volnočasového vyžití. Někteří své stáří prožívají v soukromé sféře, jiní mají potřebu společenského uplatnění. Různorodý může být také význam, který komunikační partneři svému stáří přikládají. Identifikovala jsem čtyři kategorie podle smyslu, který komunikační partneři přikládají svému stáří. První z nich jsem nazvala „žít pro druhé a podporovat je“, dále „vyrovnat se s minulostí a svým životem“, „splnit si ještě nějaké sny“. Určitá skupina komunikačních partnerů seniorskému věku nepřikládá žádný zvláštní význam, stáří považují za přirozenou součást života, o významu stáří nepřemýšlejí.

Koncept aktivního stáří si každý komunikační partner modifikuje a přizpůsobuje svým zájmům a preferencím, ať už jde o to, že se zapojují do společensky prospěšných činností, jsou aktivní na trhu práce nebo se věnují činnostem spojených s péčí o sebe a svou domácnost, v soukromé sféře a v rámci rodinného kruhu. Jde hlavně o to „nesedět celé dny u okna a nepozorovat všechno jenom zdálky“. Aktivní stáří považují za to správně prožité stáří. Dá se ale předpokládat, že významným faktorem je zde relativně dobré zdraví, kterému se těšili všichni komunikační partneři. Rozbor časových snímků ukázal, že v každodenním životě se senioři věnují rozmanitým činnostem. Jde jak o pracovní aktivitu a péči o sebe a o domácnost, ale také o aktivity spojené s různými zájmy a koníčky a kulturním životem. Seniors nelze považovat za homogenní masu, ale z hlediska životního stylu a trávení času je to velice heterogenní sociální skupina, která navíc odmítá koncept stáří jako období „bez role“.

Literatura

„Active Aging. A Policy Framework.“ 2002. Online. [cit. 1.5.2012]. Dostupné z:

<http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf>

Améry, J. 2008. *O stárnutí: revolta a rezignace*. Praha: Prostor.

Balogová, B. 2004. Vstup do důchodku jako náročná životná situácia a kvalita život seniora.

In: Sýkorová, D., Chytil, O. *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.

Baltes, P. B. 2009. „Stáří a stárnutí jako oslava rovnováhy: mezi pokrokem a důstojností.“ In: Gruss, P. (ed.) *Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha, Portál.

Becher, P. 2003. „Člověk jako průtokový ohřívač. Komunikace ve věku masových médií.“ Pp. 24-28 in *Média jako překážka v komunikaci. Sborník textů k mezinárodní konferenci Litoměřice 2002*. Praha: Votobia a Vivo.

Bočková, V. 2000. *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?* Olomouc, Univerzita Palackého.

Burcin, B., Kučera, T. 2004. „Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003-2065)“. *Demografie* 46 (2): 100-111.

CVVM 2012. Tolerance k vybraným skupinám obyvatel. Tisková zpráva. Online. [cit. 5.5.2012] Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101269s_ov120411b.pdf>

Čornaničová, R. 2004. Kvalita života v senu. In: Sýkorová, D., Chytil, O. (eds.) *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.

ČSÚ 2011. Pohyb obyvatelstva – 1. až 4. čtvrtletí 2011. Online. [cit. 2.5.2012] Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby031312.doc>>

ČSÚ 2012. Předběžné výsledky ze SLBD 2011. Online. [cit. 6.5.2012] Dostupné z: <[http://www.czso.cz/slbd2011/redakce.nsf/i/plakat_s_predbeznymi_vysledky_slbd_2011/\\$File/CSU%20CR.pdf](http://www.czso.cz/slbd2011/redakce.nsf/i/plakat_s_predbeznymi_vysledky_slbd_2011/$File/CSU%20CR.pdf)>

Disman, M. 2000. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.

- Dopita, M. 2005. „Věk: Stáří – Role: Prarodič.“ In Sýkorová, D., Šimek, D., Dvořáková, M. (eds.) 2005. *Třetí věk trojí optikou*. Olomouc, Univerzita Palackého.
- Dörner, K., Plog, U. 1999. *Bláznit je lidské: učebnice psychiatrie a psychoterapie*. Praha: Grada.
- Dragomirecká, E. 2007. *Prediktory kvality života ve vyšším věku*. Disertační práce. Praha, katedra psychologie FF UK.
- Duffková, J. 2006. „Homework, telework a spol. (neboli Příliš mnoho worků).“ Pp. 105-124 in Šubrt (a kol.) *Organizace, rozhodování, řád a změna*. Praha: Karolinum.
- Ericson, E.H. 1999. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha, Lidové Noviny.
- EUROSTAT 2012. Active ageing and solidarity between generations. A statistics portrait of the European Union 2012. Online. [cit. 20.6.2012] Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EP-11-001/EN/KS-EP-11-001-EN.PDF
- Fromm, E. 2001. *Mít, nebo být?* Praha: Aurora.
- Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Hartl, P., Hartlová, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hasmanová Marhánková, J. „Konstruování představ aktivního stárnutí v centrech pro seniory.“ *Sociologický časopis* 46 (2): 211-234.
- Haškovcová, H. 2010. *Fenomén stáří*. Praha, Havlíček Brain Team.
- Hayflick, L. 1997. *Jak a proč stárneme?* Praha: Knižní klub.
- Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hrdličková, V. 2009. *Smysl života v seniorském věku*. Diplomová práce. Praha, katedra psychologie FF UK.
- Jandourek, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha, Portál.

- Jiráček, J. 2007. „Masová média.“ Pp. 17-23 in Mičienka, M., Jiráček, J. *Základy mediální výchovy*. Praha: Portál.
- Kalvach, Z. 2006. „Bariéra a diskriminace seniorů ve zdravotní a sociální péči v ČR.“ Pp. 76-84 in MPSV. *Postavení a diskriminace seniorů v České republice*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Keller, J. 2004. „Mezigenerační solidarita a krize systémů pojištění.“ Pp. 39-45 in Sýkorová, D., Chytil, O. *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- Kleťetová, D., Dlabalová, I. 2008. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha, Grada.
- Kliment, P. 2004. „Specifika vývojových úkolů v seniorském věku.“ Pp. 238-243 in Sýkorová, D., Chytil, O. *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- Kolektiv autorů 1996. *Velký sociologický slovník II*. Praha: Karolinum.
- Koschin, F. 2005. „Naše populace stárne – užijeme se?“ *Demografie* 47 (4): 245-250.
- Kretschmerová, T., Šimek, M. 2004. „Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2050.“ *Demografie* 46 (2): 91-99.
- Křivohlavý, J. 2011. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha, Grada.
- Kuželová, M. 2011. *Historie, přítomnost a perspektivy univerzit třetího věku v České republice*. Bakalářská práce. Praha, katedra andragogiky a personálního řízení FF UK.
- Levická, J. 2004. Význam aktivity pre naplnenie kvality života v starobe alebo: Na starobu sa treba pripraviť. In *Sborník konference generace 50 plus v České republice*. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity.
- Lorman, J. 2006. „Existuje diskriminace a zneužívání seniorů v ČR?“ Pp. 69-73 in MPSV. *Postavení a diskriminace seniorů v České republice*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.

- Loučková, I. 2004. „Kvantitativní, kvalitativní a integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu stárnutí a stáří.“ Pp. 123-135 in Sýkorová, D., Chytil, O. (eds.) *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- McLuhan, M. 2000. *Člověk, média a elektronická kultura: výbor z díla*. Brno: Jota.
- Miroslav Štilec. 2004. *Program aktivního stylu života pro seniory*. Praha, Portál.
- Muffels, Ruud J. A. 1998. „Stárnutí a flexibilizace. Hrozba nebo výzva pro sociální stát?“ *Sociologický časopis* 34 (3): 283-302.
- Nelson, T. D. 2002. *Ageism: stereotyping and prejudice against older persons*. Cambridge, MA, MIT Press.
- Neubauerová, L. 2010. *Univerzita třetího věku jako nástroj zvyšování kvality života seniorů*. Diplomová práce. Praha, Institut sociologických studií FSV UK.
- Ondrušová, J. 2011. *Stáří a smysl života*. Praha, Karolinum.
- Pacovský, V. 1990. *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum.
- Pernes, Z., Solich, J. 2006. „Diskriminace seniorů z pohledu Rady seniorů ČR.“ Pp. 45-50 in MPSV. *Postavení a diskriminace seniorů v České republice*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Rabušic, L., Vidovičová, L. 2003. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti*. Zpráva z empirického výzkumu. Praha: VÚPSV.
- Remišová, A. 2011. *Etika médií*. Bratislava: Kalligram.
- Rychtaříková, J. 2011. „Demografické faktory stárnutí.“ *Demografie* 53 (2): 97-108.
- Říčan, P. 2004. *Cesta životem*. Praha: Portál.
- Sedláková, R. 2008. „Obraz seniorů a stáří v českých médiích aneb přispívají mediální obsahy k věkově inkluzivní společnosti?“ Online. [cit. 20.5.2012] Dostupné z: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Bocak1/pdf_doc/sedlakova.pdf>

- Stasiński, P. 2003. „Média jako překážka v komunikaci?“ Pp. 11-19 in *Média jako překážka v komunikaci. Sborník textů k mezinárodní konferenci Litoměřice 2002*. Praha: Votobia a Vivo.
- Strauss, A., Corbin, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
- Streeck, W. 2009. „Politika stárnoucí společnosti: od generační smlouvy ke generačnímu konfliktu?“ Pp. čísla stran in Gruss, P. (ed.). *Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál.
- Stuart-Hamilton, I. 1999. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál.
- Sýkorová, D. 2004. „Autonomie očima seniorů.“ Pp. 93-122 in Sýkorová, D., Chytil, O. *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- Sýkorová, D. 2007. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Šafr, J., Bayer, I., Sedláčková, M. 2008. „Sociální koheze. Teorie, koncepty a analytická východiska.“ *Sociologický časopis* 44 (2): 247-269.
- Šiklová, J. 2003. *Deník staré paní*. Praha: Kalich.
- Šimek, D. 2005. „Nová práce ve starším věku.“ Pp. 85-97 in Sýkorová, D., Šimek, D., Dvořáková, M. (eds.). *Třetí věk trojí optikou*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Šmausová, G. 2004. Věková struktura společnosti. Pp. 13-28 in Sýkorová, D., Chytil, O. *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- Špidla, V. 2011. „Demografie a dlouhověká společnost“. *Demografie* 53 (2): 152-153.
- Šubrt, J. a kol. 2008. *Soudobá sociologie II*. Praha: Karolinum.
- Tošnerová, T. 2002. *Ageismus*. Průvodce stereotypy a mýty o stáří. Online. [cit. 24.5.2012]
Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101269s_ov120411b.pdf>
- Vágnerová, M. 1999. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.

Vidovićová, L. 2007. *Věk jako závislá proměnná. Ideologie věku, ageismus a stárnutí v České republice*. Dizertační práce. Brno, katedra sociologie FSS MU.

Vidovićová, L. 2008. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.

Vincent, J. A. A kol. 2006. *The futures of old age*. London, Sage Publications.

Vlach, J. 2006. *Šetření výdělků starších zaměstnanců*. Praha: VÚPSV.

Vyhlídal, J., Mareš, P. 2006. *Mění se rizika a šance na trhu práce. Analýza postavení a šancí vybraných rizikových skupin na trhu práce*. Praha: VÚPSV.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Charakteristika komunikačních partnerů

1. Bedřich

věk: 77 let

rodinný stav: ženatý, 2 dospělé děti

vzdělání: středoškolské s maturitou a nějaká forma pomaturitního studia

bydliště: venkov

poslední zaměstnání (před důchodem): manuální

2. Jana

věk: 73 let

rodinný stav: vdaná, 2 dospělé děti

vzdělání: středoškolské s maturitou

bydliště: venkov

poslední zaměstnání (před důchodem): nemanuální (účetní)

3. Dana

věk: 64 let

rodinný stav: rozvedená, 4 děti, pečuje o maminku

vzdělání: středoškolské bez maturity

bydliště: město do 25 000 obyvatel

poslední zaměstnání (před důchodem): manuální (kuchařka), poté péče o maminku

4. Amálie

věk: 63

rodinný stav: rozvedená, 2 dospělé děti

vzdělání: vysokoškolské

bydliště: město do 25 000 obyvatel

poslední zaměstnání (dosud): nemanuální (kantorka na střední škole)

5. Ema

věk: 76

rodinný stav: vdaná, 3 dospělé děti

vzdělání: středoškolské s maturitou

bydliště: město do 25 000 obyvatel

poslední zaměstnání (před důchodem): nemanuální (konstruktová výkresářka), poté odchod do invalidního důchodu

6. Františka

věk: 83 let

rodinný stav: vdaná, 3 dospělé děti

vzdělání: vysokoškolské

bydliště: město do 25 000 obyvatel

poslední zaměstnání (před důchodem): nemanuální (kantorka na střední škole), taktéž výtvarnice

7. Helena

věk: 75 let

rodinný stav: vdaná, 4 dospělé děti

vzdělání: vysokoškolské

bydliště: město do 25 000 obyvatel

poslední zaměstnání (před důchodem i v důchodu): nemanuální (kantorka na střední škole)

8. Ivan

věk: 75 let

rodinný stav: ženatý, 4 dospělé děti

vzdělání: vysokoškolské

bydliště: město do 25 000 obyvatel

poslední zaměstnání (před důchodem): nemanuální (konstruktový výkresář), v důchodu (dosud) cvičitel a správce sportovní budovy

9. Elena

věk: 79 let

rodinný stav: vdova, 2 dospělé děti

vzdělání: základní

bydliště: venkov

poslední zaměstnání (před důchodem): manuální (dělnické)

10. Lenka

věk: 74 let

rodinný stav: vdaná, 2 dospělé děti

vzdělání: základní

bydliště: venkov

poslední zaměstnání (před důchodem): manuální (dělnické)

11. Kateřina

věk: 70

rodinný stav: vdaná, 2 dospělé děti

vzdělání: středoškolské s maturitou

bydliště: město do 25 000 obyvatel

poslední zaměstnání (před důchodem): nemanuální (kantorka na základní škole)

12. Monika

věk: 63 let

rodinný stav: vdaná, 2 dospělé děti

vzdělání: vysokoškolské

bydliště: město do 25 000 obyvatel

poslední zaměstnání (dosud): nemanuální (kantorka na střední škole)

13. Marie

věk: 74 let

rodinný stav: vdaná, 3 dospělé děti

vzdělání: středoškolské s maturitou

bydliště: město do 25 000 obyvatel

poslední zaměstnání (před důchodem): nemanuální (učitelka v mateřské škole), během důchodu průvodkyně v muzeu a kulturním zařízení

14. Petra

věk: 62 let

rodinný stav: vdaná, 2 dospělé děti

vzdělání: vysokoškolské

bydliště: město do 25 000 obyvatel

poslední zaměstnání (dosud): nemanuální (kantorka na střední škole)

Příloha 2: Příklad vyplněného časového snímku

ČASOVÝ SNÍMEK 7

DEN: NEDĚLE

ČAS	ČINNOST
6,00-8,00	četba knihy
8,00-9,45	hygiena, snídane, četba knihy
9,45-10,00	ČT – Kalendárium
10,00-10,55	ČT – Toulavá kamera, Objektiv
10,55-12,00	Příprava oběda
12,00-13,00	Oběd, mytí nádobí
13,05-14,20	ČT – nedělní pohádka
14,30-16,30	Výstavy – Tvrz (staročeské vánoce), Stará radnice (výtvarné umění)
16,30-17,30	Hřbitov – hrob rodičů, cesta domů
17,30-18,00	Příprava večeře
18,00-19,00	Syn s rodinou na návštěvě
19,00-19,30	Večeře
19,30-22,10	TV – BBV, televizní noviny, večerní film (168 hodin)
22,10-22,30	Večerní koupel
22,30	Spánek

Příloha 3: Přepisy zaznamenaných rozhovorů

Bedřich

Řekněte nám něco o stáří.

Co se dá o stáří říct? Záleží, kde člověk to stáří prožívá. Jestliže to stáří prožívám ve městě, mám úplně jiné zájmy a starosti kolem svého života, než když bydlím na vesnici. Na vesnici má člověk daleko víc starostí, co se týče živobytí, obzvláště je-li zahrádka, jsou-li vnoučata. Takže to všechno když se skloubí dohromady, tak je člověk, i když je v důchodě, stále zaměstnaný. Protože zahrádka, ta člověka potřebuje neustále. Navíc když jsou k zahrádce ještě nějaká zvířata, o to zvíře se musí důchodce pořád starat. Výhoda je, že není omezen pracovní dobou.

Vidíte to jako výhodu, když člověk žije na venkově a je plně zaměstnán prací na zahradě?

Na to odpovím tak, že já pocházím z velkého města, z Prahy, ale na vesnici jsem si zvykl a jsem tady zaměstnán „de fakto“ od rána do večera, a mohu říct, že tou prací, kterou se zabírám, jsem ve svém už pokročilém věku velmi spokojen.

Jaký podle vašeho názoru mají senioři postavení ve společnosti?

To je závislé na tom, kde člověk žije. Ovšem souvisí to taky v jakém zaměstnání, v jakém oboru pracoval, jestli byl někde v kanceláři a fyzicky ani psychicky ho to neunavuje, tak může eventuelně pokračovat. Ale já tento názor nezastávám, starý člověk si má najít činnost tak, aby nebrzdil zaměstnání pro mladé lidi, protože mladí lidé zakládají rodiny, mají svoje

problémy, a pokud nemají peníze, jsou nezaměstnaní, tak tím vyvstává takový problém celospolečenský. To znamená, nedoporučuji, aby důchodci brali práci mladým, ale aby se zaměstnávali něčím jiným, mimo pracovní trh. Když se staří víceméně chovají špatně k mladým, nebo špatně na ně nahlízejí, nebo si myslí, že jsou něco jináčího, lepšího, než ti mladí, tak se potom takový člověk nemůže divit, že ho ten mladý člověk odkopne od sebe a že je na něho hrubý.

Co si myslíte o tom, jaké mají možnosti senioři ve společnosti?

To nevím, na to vám řeknu jen svůj osobní názor, že záleží na tom, jaký má kdo přístup, neboť od toho se všechno potom odráží. Taky jak je na tom se smysly, jak je schopen se ještě něco naučit, přiučit, pozorovat a dávat to dohromady, podle svých schopností. Každý musí být iniciativní, aby si ty možnosti našel, je to individuální, někdo je v pokročilém věku, má zdravotní problémy, které se odráží v tom, že ztrácí paměť nebo ztrácí určitý cit, nebo má určité problémy, ztrácí zrak, nebo je nemocný, nepohyblivý, to všechno má vliv na ten můj náhled na budoucnost, protože v té spojitosti, když budu nepohyblivý, závislý na druhých, na nějakém ošetřovateli nebo ošetřovatelce, tak už tolik perspektiv a náhled na budoucnost nemůžu dělat.

Jsou zde, nebo v blízkém městě možnosti vyžití?

Výhoda vždycky byla ta, že ve městech mohl člověk za prvé obcházet obchodní domy. V zimě se tam mohl ohřát a zároveň si prohlédli, co si může koupit, a dneska, když už je televize, tak člověk tolik nechodí do kina, ale má tady možnost do toho kina jít, a hlavně do divadla. Výhoda je, kdo se o to zajímá, tak má možnost chodit na koncerty, což bohužel tady na vesnici není, tady na vesnici je člověk závislý na tom, jestli se nějaká akce podniká, třeba pro důchodce. Tady u nás se například jednou za měsíc dělají takové hudební dechánky pro důchodce. Pořádá to skupina důchodců vzájemně pro sebe, podporované je to národním

výborem (obecním úřadem), a důchodci se tam schází, jsou rádi, že si mohou zazpívat a mohou spolu komunikovat, protože celkem vzato, i když jsme na vesnici, vidíme si jeden druhému do hrnce, jak se říká, tak taková možnost pohovořit si se sousedy nebo se sousedy, kteří bydlí dál od baráku, tak právě tam se rádi scházejí. Přicházejí i z vedlejších vesnic, krásně si spolu mohou popovídat a zavzpomínat na ty radosti. No, dá se říci i určité trable, které v životě i spolu prodělali, protože spolu chodili do zaměstnání, potkávali se. To bylo takové to vzájemné soužití na vesnici.

Pořádají se koncerty a různé akce, které by byly i pro vaši věkovou skupinu?

No, co se týče koncertů, tak já si myslím, že koncerty, pokud se jedná o klasickou hudbu, nebo nějaké dechové kapely, tak to je pro starší. Co se týče koncertů, záleží na individualitě člověka, jaký se mu líbí určitý typ hudby. Ale pokud o to lidé nemají zájem, tak je jedno, jestli se to bude pořádat dvakrát do týdne ve městě, záleží na lidech. Když budu chtít jít do kina, tak tam pojedu, i když kvůli tomu budu muset jet do města, ale filmy, co se dneska promítají, se nám moc nelíbí, jak to tak spolu mezi důchodcema probíráme. Novější programy, obzvláště v televizi, ten program je víceméně příliš jednotvárný. Neřekl bych unavující, ale je to program, který člověka, i když se na to budu chtít podívat, objeví a je to pryč. Dneska je v televizi samej záběr, jak sedí lidi v hospodě, popíjejí kořalku, pivo, rum. To není nic jiného, než propagace alkoholu, ničení kultury, to tam nepatří. Pořád se pouští novodobější program, ten starý se nikomu nelíbí. Přitom dřív, když byla televize jedna, tak dávali v pondělky divadla, hry ze Slovenska. Dneska, když si na to člověk vzpomene, tak jakou to mělo úroveň. Nebo seriály, které se v těch špatných letech, jak říkají, v té totalitní době, tak to bylo jako pohádka pro dospělé, protože z toho si člověk mohl něco vybrat, to, se dalo. Ale dneska, co si mohu vybrat, když je to samá detektivka, samá vražda, na co se mají ti mladí dívat, když je to víceméně kazí. To je odsouzeníhodný. Já nejsem právoplatný občan to nějak ovlivnit, ale každopádně to silně odsuzuji, není v tom kvalita ani kultura.

Souhlasíte tedy s konceptem aktivního stáří? Řekněte mi k tomu něco více. V jakém smyslu se tedy starý člověk potřebuje seberealizovat?

No, to je individuální. Jsou lidé ve věku, a rádi by se o někoho starali. Já teda na to teď momentálně chuť nemám, ale já třeba jsem vyřezával. Vyřezával jsem hodiny, nebo nějaká ruční práce, domácí, bylo drhání, necování, to jsou všechno takové aktivity, víceméně opakování té staré doby, kdyby o to nikdo neměl zájem, tak by to úplně zaniklo. Dneska se děvčátka neučí ručním pracem, pokud nemají něco ve škole, dneska je nikdo nevidí, že by se učila plést, háčkovat, nebo že by nějaké dítě kreslilo nebo malovalo. My jsme si hráli třeba na školu, na slepou bábu, hráli jsme kuličky. Byla taková celková aktivita. Dneska ti mladí o to nemají zájem. Já než jsem šel do školy, tak já jsem musel jít nakrmit třeba dvě krávy, nebo jsem navečer musel vzít kosu, a musel jsem jít na krmení. Dneska ti mladí jenom sedí u počítačů, u internetu, a nevím, jestli je to pro ně do budoucna velký plus. Co se týká budoucího zaměstnání, možná jo, ale myšlenkový rozvoj, ten je tady asi brzděn. Je důležité, aby po člověku něco zůstalo. Navážu v tom smyslu, že dneska děcka nejsou vedená k práci. Když člověk udělá nějakou práci, například si natře židli, má z toho radost, když se na to dívá, že si to udělal sám. Když se otočím, tak vidím za sebou nějakou práci, práci užitečnou. To je právě závislé na té aktivitě, podle toho, kdo má o co zájem. Já když se podívám po bytě, jsou to čtyři pokoje, v každém je něco, co jsem zmlada dělal. Lampičky, tepané věci, vyřezávané věci, vypalované, kreslené nebo linoryt, co jsem dělal. Mně, jako starýho člověka, když se na to podívám, to potěší, protože vidím, co jsem udělal a co jsem uměl. Mám z toho radost.

Co ještě kromě manuální práce?

Luštím křížovky, čtu. Co se týče těch křížovek, to je na trénování paměti. A dostal jsem knížku, díky které by se za dva měsíce měla ta paměť úplně zlepšit. Je to na podkladě lékařské knihy, kde jsou jednotlivá cvičení na každý den, a nebo na každý týden a měsíčně se provádí taková rekapitulace a kontrola, jak se ta paměť zlepšila, nebo kde jsou ještě nějaké nedostatky. Druhá věc – zajímají mě strašně bylinky, to znamená, čtu a nejenom čtu, pěstuju

nebo chodím po okolí a sbírám bylinky, což má vliv i na mé zdraví, neboť mám slabou cukrovku. Další věc je, že mě zajímá historie a občas nahlédnu do dějin, abych si zopakoval veškeré panovníky a jejich data.

Co byste mi řekl k vašemu společenskému životu?

Život by nemohl být životem, kdybych ráno vstal a večer šel spát. Je dobře, že i tady na vesnici se pořádají kulturní nebo zájmové akce, různé přednášky, třeba o houbách, rostlinách, chodí sem i lékař na přednášky. Jsou zde podnikaví spoluobčané, kteří i pozvou na svoji výstavu, nebo chodí různé nabídky, ale to může být pro důchodce ponižující v tom smyslu, že když si něco nechtějí objednat, tak na důchodce žehrají, proč tam chodí, myslí si, že když tadyhle daj tužku do kapsy, že tam jde člověk kvůli té odměně. Ale všelijaké akce, pokud se pořádají a ptáte se. Jestli to má pro stařecký důchodce cenu, tak má, ovšem záleží, jak kdo o to má zájem a chce se toho zúčastnit. Jsou besedy o knihách, tady v knihovně jsou besedy, je to i pro děti, i pro důchodce, když si chce někdo půjčit knížku, je k tomu pohovor, a je to všechno v tom duchu vzájemného porozumění.

Jaký to má pro vás osobně význam?

Pro mě to má velký význam, protože já pocházím, jak jsem říkal, z Prahy a byl jsem zvyklý. Tam ta aktivita byla. Když jsem byl mladý, i teď ke stáru. Tam jsem se mohl jít podívat na kdejakou výstavu, například mě zajímala výstava doktora Emila H. Byla výhoda, že se mohlo chodit do parku kultury a Julia Fučíka, tam byly opravdu různé aktivity. Nebo jsem mohl na fotbal. Tady je toho fotbalu málo, nebo jsem mohl chodit do Sokola, ten tady také funguje. Rád jsem si zahrál ping-pong. Hrál jsem basketball, hrál jsem hokej, takže já, pokud něco je, tak se rád zúčastním. Ovšem fotbalu už ve svém věku ne. Ale pokud je možnost, je nutný pro člověka, pro každého, něčeho se zúčastnit, protože jinak by zaostal, zblblnul. Pořád musí člověk tělo týrat nějakým pohybem a hlavu nějakým novým myšlením, nutit.

Jana

Co byste mi řekla o postavení seniorů ve společnosti?

No, ono je to rozdílný, že jo, protože záleží na tom, jak jsou ty senioři zabezpečený, jakou mají výši důchodu, co si můžou dovolit, a co si nemůžou dovolit. Je to rozdílný, ale že by se měli nějak jó zle, to se nedá říct. Celej život se pracovalo, tak by ty důchody mohly být lepší, abychom nemuseli tolik počítat. Je to rozdílný a v některých případech se mi to zdá nespravedlivý, výše důchodu a tak. Protože člověk, který dělal těžkou práci, nebezpečnou práci, nemá takovou výši důchodu, jakou měli třeba státní zaměstnanci, kteří si seděli někde v teplíčku, a ještě třeba berou výslužný kolik tisíc za měsíc. S tím teda nesouhlasím, to je mně dost proti srsti.

A co si myslíte o postavení seniorů z neekonomického pohledu, například jestli v naší společnosti existuje věková diskriminace?

Co se týká nás v důchodu, zatím jsem věkovou diskriminaci nepoznala, nesetkala jsem se s tím, zatím! Horší to mají ti, co jsou ještě zaměstnaní. Ti na trhu práce se setkávají s tím, že když už jim je třeba těch pětapadesát, tak o ně nikdo nestojí. To je pravda, co si budem povídat. Ale co se týká nás v důchodu, ta diskriminace, možná je to tím, že žijeme na tom venkově, lidi se tady víc znají, víc by si pomohli, než v těch městech, tam je dost anonymita, nevšímavost.

A z hlediska celkové nálady ve společnosti vůči starým lidem?

Je fakt, že my, oproti té dnešní mládeži, jsme byli ohleduplnější. Člověk by si nedovolil být na starší lidi nějak hrubej, nebo sprostěj, jak někteří ti mladí jsou, co bysme si povídali. To člověk pozná třeba v těch veřejných dopravních prostředcích, sedí tam plno mladejch děcek ze školy a dělají, že spí, hlavně aby nemuseli toho staršího člověka pustit sednout. To za nás nebylo. My jsme byli jednak doma vedení k tomu, že starších lidí si máme spíše vážit a pomáhat jim. Ta výchova byla jak doma, tak ve škole. Dneska si myslím, že to tak není. Někde doma jo, neříkám, že jsou všechny rodiny stejný, všechny děcka taky nejsou stejný, ale hodně to záleží na výchově v rodině a na výchově ve škole, aby vůči seniorům postoj té mladší generace byl lepší.

Vzpomenete si na nějakou situaci, kdy se k vám choval někdo někdy špatně, nebo nevhodně kvůli vašemu věku?

No, co se týká zdravotnictví, tak nemám moc zkušenosti, zatím jsem nikde moc nebyla. A někde jinde. Ono je fakt, že dneska se člověk nějak moc s tou mládeží nevidí, a člověk se spíše vyhne, protože nevíte, do jakýho mladýho člověka narazíte. Někdy to je o strach, obzvlášť v těch městech. Jinak nevím no, jestli někdo pozdraví nebo nepozdraví, ale tady na vesnici se známe, ve městech tohle nepřipadá v úvahu. Některý děcka jsou vychovaní k tomu, že mají staršího člověka, obzvlášť když ho zná, pozdravit, i když to není zas tak nutný, ale jsou zas takový, který se radši podívají na druhou stranu.

Vzpomenete si na nějakou pozitivní situaci, kdy se k vám choval někdo někdy s úctou kvůli vašemu věku?

No tak možná někdy ve frontě, ale záleží vždycky na lidech, co tam jsou, jak jsou vychovaní. Ale většinou se nikde moc velký fronty nestojí. Když jdete k lékaři, tak tam se chodí, jak kdo přijde. Ale jak říkám, zatím jsem se s žádným hodně vulgárním chováním nesetkala. No, nebo v obchodě, když je na některých výrobcích malý písmo, tak se dá říct, že je to

diskriminace těch, co špatně vidí, oni to tam ty firmy dávaj schválně, aby se to nedalo přečíst. Naštěstí mám bifokální brejle, sem si nechala udělat, abych to pořád nemusela přendávat, ale ony to ty firmy dělají schválně, aby to ty lidi nevěděli, co tam v tom je.

Co byste mi řekla k tomu, jak správně prožít stáří?

Správně prožít stáří no, tak já jsem šla do důchodu , teď je mi 73, v těch pětapadesáti, i když pár měsíců jsem přesluhovala, než si sehnali náhradu, takže už nějaký ten rok v důchodu jsem. Pokud to ještě šlo, tak jsme chodili i cvičit, [cvičení] pro ty starší, na procvičení kloubů. Tam jsem chodila kolik roků, chodilo nás tam třeba 8 nebo 10. Pak jsme nějaký rok chodili, jak byl sklad KM importu, tam jsme chodili s manželem vypomáhat, takových 6 roků možná až potom šel manžel na operaci, protože měl nádor v hlavě, i když ne zhoubný, ale musel na operaci. On už potom tam nešel, to bylo 2000 nebo 2001. Já jsem tam ještě asi dva roky chodila, pak jsem přestala. A jinak jsme chodívali tady na Doubravku, když to ještě bylo, ale teď už Doubravka skončila, protože hodně jich zestárlo. Prostě jsme si to vzali za svý, pokračujeme v tom dál, jednou za měsíc se scházíme na obecním úřadě v zasedačce. Hrajou nám tam asi tři muzikanti, chodí tam i ti trochu mladší důchodkyně, a protože je tam mnoho vdov, ty si tam třeba i spolu zatancujou, protože těch mužů už tam moc není. Třeba mému manželovi, už je 79, no tak to je jasný, že tam nebudeme někde trdlovat, nebo tancovat, ale že si tam posedíme. Je tam legrace, zazpíváme si ty naše písničky, který dnešní mládež nemusí, ale my jsme na nich vyrostli, a pořád se ty písničky drží. A z těch moderních, i když některý jsou taky pěkný, tak hodně jich zaniklo. Ale ty starší, který se skládaly z takový životní zkušenosti, tak ty se drží pořád, my si rádi zazpíváme, pobavíme se, zasmějeme se, sem tam někdo něco řekne a pobaví celou tu zasedačku. Ono nás tam bývá tak kolem čtyřiceti, tak jednou za měsíc, přes zimu, v létě ne, končíme květnem, začínáme zářím. To je taková ta činnost, která se tady dá dělat.

Dá se říci, že jste pro podporu aktivního stáří?

Jo, je potřeba nezůstat sedět doma, jak se říká, i když člověk si taky někdy říká: nechce se mně, nebo bych tam dneska nemusela. To jen než tam člověk přijde, ale když tam potom jste, tak jste ráda, že přijdete mezi lidi, a je legrace, a zas to člověk v sobě pár dní takový ty lepší myšlenky, jako že se nezabýváte tím, že už jste stará.

V čem u vás spočívá seberealizace, aby člověk pořád nemyslel na stáří a problémy spojené se stářím?

No, on na to člověk někdy myslí, ne že ne, ale jsem ráda, když přijdou vnoučata. Mám 3 vnučky (31, 27 a 22 let). Člověk je rád, že ty mladý přijdou. S nima člověk tak nějak pookřeje. Řeknou člověku různé věci, co se kde děje. Opravdu s těma mladýma člověk pookřeje.

Jaká je podle vás perspektiva starých lidí ve společnosti? Jaké mají možnosti?

Co se týká města, tak co vím, tam taky mají nějaký důchodcovský sezení a srazy, ale tam se člověk z vesnice moc netáhne. Pokud chceme nějaký knížky na čtení, tak knihovnu máme tady.

Je něco, co byste ráda dělala, ale není k tomu možnost?

I když tady zrovna v tý naší obci je důchodců hodně, dá se říct, ale na posezení s písničkou, jak my říkáme, chodíme pořád jedni a ti samí. Novej nikdo nepřibude, lidi si zvykli. Dřív byli lidi družnější, víc se scházeli, kdežto dneska je to jiný. Nevím proč. Jak říkám, na to posezení s písničkou chodíme stále jedni a ti samí, spíš ubývají, protože jak stárnou, tak jich už hodně odešlo, ale že by přibývali noví a noví, to nevím proč.

Dokážete se si představit, že byste ještě v tomhle věku chodila do zaměstnání?

Tak to si nedokážu představit, protože, sice do tý ekonomiky tolik nevidím, to bych musela podebatit s vnučkou, ale myslím, že ještě v pětasedmdesáti někde dělat, výkonně, no ono taky záleží na tom co. Když budu támhle někde sedět, nechci jmenovat, někde v senátě, tak jo, jestli si ty papíry proštuduju nebo neproštuduju, kdo mi to dokáže? Ale když bude muset dělat člověk manuální práci, a někdy je to těžká manuální práce, tak to nevím, jak jí bude dělat. To jsem proti. S tím já zásadně nesouhlasím! S věkem se ztrácí výkon, a když už teď nechtějí brát lidi okolo padesátky, tak nevím, co by dělali se sedmdesátníkama.

Dana

Řekněte mi, co vás napadá, když se mluví o stáří, o starých lidech.

Napadá mě, že je to takový smutný. Já tady mám maminku, které je 90 let, se mnou tady bydlí. No prostě, je to takový smutný, nevím, co bych k tomu jinýho řekla.

Co si myslíte o tom, jak mladí lidé vnímají seniory?

Nevím, já s nima ani tolik nepřijdu do styku, jak jsem v důchodě, tak většinou chodím s turistka. Když mi mladí pohlídají babičku, a tam se mnou chodí v mém věku nebo ještě starší. Dopravou nejedím, tak vůbec nevím, jak se chovají k těm starším lidem.

Jak vnímáte postavení seniorů ve společnosti?

Já si myslím, že když jsou zdraví, tak mají všelijaké možnosti. Myslím, že důchody taky nemají špatný, ti důchodci, že když jsou zdraví a jsou dva a rozumí si, tak se mají dobře k stáří.

Kdybyste se nad tím zamyslela celospolečensky?

Jako že by jim někdo křivdil? Já si myslím, že ne, že jsou braný v té společnosti, jako rovný s rovným, co takhle sleduju v televizi, nebo tak.

Vzpomínáte si na nějakou situaci, kdy by s vámi někdo jednal špatně kvůli tomu, že jste starší člověk?

Ne, to vůbec nemůžu říct. Nestalo se mi, že by se ke mně někdo hulvátně choval.

A máte nějakou naopak pozitivní zkušenost, že by se k vám někdo choval opravdu uctivě kvůli tomu, že jste starší?

Nevím, ještě nejsem tak stará, že by mě tak vnímali, že by mě chtěli třeba s něčím pomoci. Nemůžu říct, že by se ke mně někdo choval hulvátně. Ne, nepociťuju to, nějaké ukřivdění, nebo něco takového, ne.

Zajímalo by mě, co považujete za správně prožité stáří.

No, hlavně být aktivní. Kdyby byl člověk zdравěj, tak ráda bych s těma turistama chodila. Tam je to bezvadný, tam není žádný naříkání tohle a tamto mě bolí, ani žádná závist, to vůbec, oni jsou takoví veselí ti turisti. Jsou tam třeba osmdesátiletí lidi a úplná pohoda, veselí jsou. Já jestli budu živá a zdravá, tak bych chtěla s nima chodit. Já jsem celkově aktivní člověk, pořád v pohybu. Když bych byla zdravá, tak bych chtěla chodit pořád na nějaké akce, v rámci možností. Co se týká turistů, tak oni choděj čtvrtky a soboty. Můžu vám ukázat, kam všude se chodí. A na Vánoce a na Mikuláše, tak to máme třeba tancovačku na Veselíčku, dělají různý srandy, jsou třeba převlečený. A když má někdo kulaté výročí, tak je muzika a tancuje se, je to tam fakt veselý. Když bych byla zdravá, tak bych s nima ráda chodila pořád. Vycházky, turistické akce, pohyb, být v tom dění, v rámci zdraví. Nejsem ten typ, že bych seděla doma. Turistiku, tu bych každému doporučovala, je to pozitivní, zdravý. V létě třeba jezdíme na kola, jedeme třeba na týden, když to někdo naplánuje, dokud budu zdravá, tak bych to ráda podnikala.

Býváte někdy organizátor?

Ne, já ne. Já se vždycky podřídím. Na to tam jsou jiní. Ty vycházky jsou na celý rok naplánovaný. Třeba už teď máme předplacený. Jedeme v červenci do Jeseníků na kolech, a většinou ještě jezdíme na Moravu, tak na čtyři dny.

Chybí vám něco v nabídce aktivit pro lidi vašeho věku?

Ne, ne, já jsem takhle spokojená. Já miluju turistiku a od jara do podzima jediné na kole. Vyhovuje mi tahle turistika, kolo, sport. No a mimo tu turistiku.

Máte zájem ještě o nějaké jiné aktivity kromě turistiky?

Třeba jít do divadla, nebo s kamarádkama se navštěvovat, na zahrádku, to jsem zapoměla podotknout, že mám zahrádku, která mě hodně baví. Nejvíc mě baví turistika a zahradničit. Zahrádku mám tady kousek. Časem bych ráda nějakou chatku. To je můj sen, ale to se mi asi nesplní, peníze by byly, ale není kde, tam to nikdo neprodá. Takže já jsem takovej typ pořád v pohybu.

Vám je 64 let. Dokázala byste si představit, že byste ještě teď a několik dalších let chodila do zaměstnání?

Ne, to ne. Já jsem ještě teď uklízela, s kamarádkou, dvakrát týdně jeden týden a další týden jsem byla doma, to chodila ta kamarádka, ale nakonec to dal ředitel nějaký paní na osm hodin, takže my důchodkyně už nechodíme. A já se starám o maminku, takže nic jinýho zatím nehledám, ale ještě si úplně nedovedu představit být doma a sedět za kamnama nebo za oknem a dívat se z okna. Ještě ráda bych šla mezi lidi pracovat, práce mě nevadí. Ale do tolika [sedmdesátipěti let] asi ne, si myslím. Nevím, do kolika bych teď se zatím pořád cítím taková plná síly, mně by ta práce nevadila, ale nevím do kdy. Zase je mi přednější maminka, než někde lítat do práce, chci se jí věnovat. Bylo jí devadesát, je celkem soběstačná, sama se obleče, na záchod dojde, ale třeba jídlo jí nosím. Ona si neuvaří nic, do vany jí pomůžu. Takže se víc věnuju mamince. Já kdybych potřebovala někam odejít, tak o poschodí níž bydlí děcka, syn, když bych šla třeba s turistama, tak dají mamince oběd a tak, ale ona sama už si nevaří.

Amálie

Co se vám vybaví, když slyšíte slovo stáří nebo starý člověk?

No tak samozřejmě Alzheimer. Jinak zase ty pohyblivé stařenky, které zvládnou všechno, domov důchodců. Měla bych myslet na sebe, tak důchod a práce.

Jak podle vás mladí vnímají obecně seniory?

Na to mám opravdu důchodcovský názor. Mě hrozně naštvala tamta reklama kdysi, předvolební, nebo co to bylo, jak se to tehdy jmenovalo [přemluv dědka, přemluv bábu]. Ale zase ve škole si nemůžu stěžovat. Já se tam cítím jako babička a čím jsem babičkovičtější, tím je mi tam líp.

Co si tedy myslíte o postavení seniorů, tak nějak celospolečensky, jaké mají místo?

Zajímavé je, když vezmeš jednoho vedle druhého. Já bych řekla, že se nemáme špatně. Ale když slyším nebo vidím, jak se na nás dívají shora a co s námi dělají, tak mě to hrozně štve. Mám na mysli vládu.

Máte nějakou negativní zkušenost v tom smyslu, že by s vámi někdo nejednal slušně kvůli vašemu věku?

Já osobně snad ani nemám. Ale vzpomínám si, že jednou byli důchodci [učitelé v důchodu] vyškrtnuti z nějakého zájezdu proto, že se tam neočekávaně přihlásilo mnoho kantorů a už nebylo místo. Tak to bylo hodně trapné. Jinak sama žádnou takovou zkušenost nemám, ale když tak čtu noviny a poslouchám Kalouska a podobně, tak se hrozně rozčiluju. Ale ještě to na mě tak nedopadlo.

A na druhou stranu nějakou pozitivní zkušenost, díky tomu, že jste starší člověk?

To jsem teď řekla, mně je čím dál tím líp. Já bych řekla, že děti spíš se vymezují proto rodičům, kdežto babička a dědeček, to už jsou takoví ti, ke kterým se chodí se uchýlit. Neříkám, že se ke mně chodí uchýlovat, na to jí nejsem, ale. Sama ještě vnoučata nemám, tak to nemůžu takhle o tom něco říct. Ale zase aby sis nemyslela a nedošla k nějakým příliš pozitivním závěrům, nebo si řeknou: ti staří snesou všechno. To víš, že by mně bylo líp, kdybych měla dvakrát větší důchod a mohla si někam vyjet a podobně.

Ale co se týká mezigeneračních vztahů.

Já zas tolik lidí neznám. Na ulici mě ještě nikdo nepřepadl, taky mám štěstí možná, ale to je taky možná náhoda.

Jak byste chtěla prožít stáří? A odkdy začíná stáří? Tak ty roky co máte ještě před sebou?

To ti určitě každý řekl, že sice vypadaj hrozně, ale v duchu se pořád cítím jako nějaká ta osmnáctiletá. Tak nebudeme říkat stáří, ale zbytek života. Mně by se opravdu líbilo mít domeček a zahrádku, ale já vím, že bych ten domeček nedovedla spravovat. Takže bych chtěla dožít tady, ve svém bytě, který znám. Dala jsem ti tam svůj rozvrh, tak s podobným

rozvrhem, jenom že bych odskočila ještě do školy, když bude třeba za někoho suplovat, ne že bych učila pořád. Budou vnoučata, tak budou chvíli tady, chvíli budu jezdit já za nima. Doufám, že budou, to je to. No a fakt je, jak se říká o těch starých lidech, ty vtipy o tom, jak nic nedělají a pořád to nemůžou stihnout, tak to je fakt. Já ten den nějak strávím, ani nevím jak. Mně už trvá tak hodinku a půl, než se pořádně probudím, snídaně tady v pohodě. Dřív jsem za půl hodiny měla snídani svou, dvou dětí, obléct je, obléct sebe, udělat všechno a vyrazit s nima do školky a do jeslí. Kdežto teď si to nedovedu představit.

Jste zastáncem konceptu aktivního stáří?

Ale ano, něco se učit. Já bych se učila angličtinu, trošku toho cvičení nějakého, ale já zas nejsem takový kolektivní typ, abych chodila do nějaké přecpané tělocvičny. Na to nejsem, pochodit si po přírodě, jestli to je aktivní stáří nebo co k tomu patří. Charitativní taky zas moc nejsem, to spíš pošlu nějakou korunu, spíš než bych někomu chodila dělat společnost, to nevím, jestli by bylo pro mě.

Chybí vám něco v nabídce aktivit? Například že byste chtěla něco dělat, ale nemůžete, protože není příležitost?

Já jsem zatím tak vytížená tou školou, že ani nemám čas nějakou nabídku sledovat. Ale myslím, že tady se dost snaží, ne? Je tady nějaká ta univerzita třetího věku. Kdybych chtěla chodit cvičit, tak taky můžu, je tady nějaké zvláštní cvičení pro seniory. Viděla jsem někde nějakou nabídku. Divadlo je, tak co chceš. Knihovna má různé akce. Mně by to stačilo, kdybych chtěla.

Dokážete si představit, že byste pracovala až do sedmdesáti pěti let?

Naplno ne. Já už teď, jak mám těch devět hodin, tak říkám, to mně tak akorát stačí. Čím míň mám hodin, tím víc času mi to ještě zabere. Ale mít jedna-dvacet hodin naplno, to si nedovedu představit. Možná, nechci urážet jiné, ale kdybych učila výtvarku, tak bych to možná zvládla, ale když si představím třeba tělocvikáře. To není jen tělocvikář, ale řidiči, horníci. Teď vymysleli, že by jim snad dali zas ten předčasný důchod, ale až od dalšího roku že to bude. To jsou takové profese. Nebo ti hasiči. I když dělá člověk v kanceláři, je to pohodička, ale ty nervy jsou stejně u toho, kdy ti přijde nějaká kontrola, kdy se spleteš o dvě nuly. Když jde vyloženě o mně, já si nemám na co stěžovat. Podívej, mám tří-pokojový byt, a vypadá to, že ho snad ještě pořád utáhnu z toho důchodu. Ale kdybych to prožívat [situaci ve společnosti, vůči starým lidem], tak se zblázním. Mě to vždycky rozčílí, když to vidím v televizi, nebo čtu v novinách, ale kdo je schopen prožívat pořád něco záporného? Ti staří jsou takoví, se kterými se dá orat. Ale my jsme spokojeni, že ještě dýcháme, tak co chceš. A taky možná my, co jsme spojeni se školou, jsme z té lépe situované vrstvy. Takže asi tak.

Ema

Řekněte mi něco o stáří:

O stáří? No tak nedá se říct nic jinýho, než, že to stojí za houby. No, všechno bolí a pro nás už vlastně ta kultura je nedostupná, že chodit na nějaký koncerty to vůbec na to nezbývá. Ty lístky jsou tak šíleně drahý a ještě někam jet to vůbec ne. Takže jako to je spíš ta televizní kultura, ze mě je takovej ten televizní maniak.

Takže vnímáte, že je nejhorší nedostatek financí?

Ne nedostatek financí, to bych neřekla. Ale šílený peníze chtějí ti naši umělci. To jsou šílený pálky. Já si myslím, že by mohli, mohli, kdyby šli na polovičku, že by jim to muselo stačit.

Protože oni si staví hrady, dělají takouš jo a tím se pro nás stává nedostupná ta kultura. Ale ne že bych řekla, co se týče takhle na to živobytí a na to, to si vůbec nemůžu stěžovat, spíš naopak. To zase jak si žijeme, tak jsme si nikdy nežili. Potraviny a vůbec si můžeme koupit ledacco. Když říkají, že to je pro nás už škoda. Ale tady to, to teda je. A nebo knížku, kupte si knížku. Ona stojí 300,- přečtete jí, někam jí dáte tamhle do knihovny a víte, že už jí po vás číst nikdo nebude, protože mladí nečtou. No tak chodím teda do knihovny, já jsem knihomol, takže chodím do knihovny. Mám jí tady naproti, takže já jsem častej návštěvník. Ale jinak to stárí no, když se chodilo do práce, bylo to něco jiného. Byl takovej ten rytmus úplně jinej a setkávání s lidma jiný. Teď potkám babku, naříká, potkám dědka, naříká. Mladí ti už nás dávno neberou no tak co.

A něco pozitivního na stárí?

Na stárí jediné to, že máme hrozně volného času. Jo, takže třeba ráno, když se mi nechce vstávat, no tak klidně si ležím. A jinak nějaký pozitiva no, těch teda moc není. Říkám no, akorát to, že má člověk čas no.

A když jste si v mládí představovala život v důchodu, liší se to hodně s tou realitou?

No já jsem si to vůbec nikdy nepředstavovala. To si nikdo nepředstavuje.

No ale někdo se těší na důchod:

Tak ať se těší, ale ono je to brzo to očekávání vyvede z omylu, protože aby si někdo myslel, že no kdo teda je finančně zato, že může tamhle cestovat bůhví kam, a nebo tak zdravej, no tak třeba no. Takový ty normální lidi, normální jo, to se musí brát jako střední vrstva, takže

my jsme šli nešťastnej čas do důchodu. Protože my jsme šli poslední rok za komunistu. Takže my jsme vlastně šli z těch mizernej platů do důchodu. Po nás už hned za ty dva roky, co jsem brala nějakých těch, nevím 800,- nebo 900,- tak už brali třeba 15000,-. A vypočítávají jim důchod tak, jako nám. Výpočet důchodu se ještě nezměnil od té doby. Takže ti novodůchodci jsou na tom líp, protože mají o 3 o 4 tisíce víc, jak my. Jo, takže jsme šli nešťastnej čas. My jsme chytli válku, my jsme chytli kolchozy a znárodňování a padly peníze, my jsme teda chytli všechno. My jsme chytli potom kapitalismus, teda ten kapitalismus je jen pro někoho. To představovali jsme si to trochu jinak.

Takže zklamání?

Jo, tohle teda těch prvních 5 let jsem si říkala, to nic teda není hned, aby se pláclo rukama a hned se začalo hospodařit jinak. Ne, to se musí zvyknout, jenomže veškerý národ musí mít nad sebou bič. My neumíme žít sami, my musíme být vždycky pod někým. Za války pod německýma, potom pod rusákama, ale furt nemůžeme být sami. My se neumíme chovat sami.

Hm, možná ten styl rozkrádat všechno, okrádat všechny:

Jo a závistiví a když já mám krajkovou záclonu, tak já si nekoupím jen krajkovou, já si koupím, aby tam bylo ještě kousek stříbra, nebo tohle jo. No prostě český národ.

Někteří lidi říkají, že se změnila doba a nezměnilo se myšlení:

Jo, my jsme akorát zestárli, ale nezměnilo se lautr nic. Naopak. Ať je to něco, ve všem teď je to tak drahý. Já tomu říkám: bratře drž, já pustím. Koupíte si triko, my jsme třeba to triko nosili kolik let. Teď ho 2x vyperete a je to tak akorát na vyhození do popelnice. Takže kvalita všeho, jak jídla, tak oblečení jde tak dolu, nábytek, no to je, to je něco, no to by zaplakal jo.

To, aby se bál zavřít 2x dvířka za sebou, aby mu nezůstaly v ruce jo. Takže všechno tak jako ne. Zklamalo mě to. Strašně mě to zklamalo. Já jsem si to představovala tak trochu jinak, že to bude. Já jsem teda nikdy nebyla na komunistický straně jo, ale nikdy jsem s nima neměla žádný problém. Já jsem byla takovej ten normální, řadovej človíček jo, no ale, tohle je ještě horší, než bylo.

Hm, nic není ideální no:

No ideálního není nikdy nic, ale teď teda, co se děje to mezi lidma, dyť třeba tady před barákem děcka si hráli venku, dneska neuvidíte si hrát venku. Klouzačky, dyť tady byl každej kopeček obsazenej dětma, co se klouzali, ať to bylo po pytli, po zadku, po čemkoliv, teď neuvidíte děcko. Všechno je to tak zalezlý. Nelíbí se mi vůbec tahle doba, ne. My jsme byli takový víc otevřený. Jak teď ti lidi jsou, každej zaleze a jeden pomlouvá druhýho. Nelíbí se mi tahle doba. Možná je to tím, že už jsme starší a že to vidíme trochu jinak. Ti mladí to vidí úplně jinak, ale ti mladí neví do čeho jdou a jednou taky spláchnou nad výdělkem.

Tak je to smutný ty vztahy no:

No, a to není, aby to byl rok, dva. Tady už se to přetentovává 20 let a jdeme vlastně rok od roku níž a níž. Ne, že by se něco zlepšovalo. Takže to mě teda jako zklamalo no. Nevím, třeba už to vidíme my staří černějc no. Ti mladí mají na to třeba úplně jinej pohled, ale brzo vystřízliví. Je fakt teda pravda, že když byli naše děcka malí, že jsem měla za 4 roky 3 jo, takže tak, jako manžel jezdil po světě jo, byl pořád po stavbách, tak jsem byla celej tejden sama. Třeba 3 hodiny jsem stála na kousek masa, frontu s těma 3 děckama, řezník to maso tak nějak zabalil, aby to vypadalo, a když jsem přišla dom, tak jsem nevěděla co z toho uvařit. Teď si můžeme koupit cokoliv a kdykoliv, když na to máme že jo. Ale máme, zatím máme, nemůžu naříkat, opravdu na tohle nemůžu naříkat. Ale jinak ne. Není to ideální.

A zkoušela jste v důchodu ještě pracovat, pokračovala jste v práci?

Já jsem šla do invalidního důchodu.

Jak podle Vás vnímá mladá generace seniory?

No, tak to vám teda povím. To jsem tuhle jela z Jihlavy a přijdu do autobusu a teď tam taková mladá slečna seděla. Teď měla na jednom sedadle vedle sebe bágel a jí říkám: slečno, vy máte koupený dvě jízdenky? Se na mě podívala a já říkám: No že jako máte obsazený dvě místa a jestli jste si nevšimla, tak tady to je pro ZTP jo? Ona teda vstala, vzala ten batoh a řekla :bábo zalez do hrobu. Slyšel to řidič, ten se teda jenom otočil a říká: no budu si tě pamatovat! Jo, jako tý holce. Protože tam bylo hodně lidí, tak nemohl tohle, ale jenom se otočil a řekl: budu si tě pamatovat. Takže chování k nám, my tady překážíme no.

A celkově to postavení seniorů, jak to vnímáte teda od těch mladých?

Ale no tak, celkem ať je to u doktora, tak nás berou tak jako, co chceš, je ti 75, tak co chceš no. To víte, máme věk. Takže my si nakoupíme sami něco v lékárně a na pány doktory začínáme dlabat. Protože teď jde ledasco koupit, takže tam chodím, jenom když opravdu něco potřebuju na předpis jo. Já už nejdu k doktorce, já už to mám na lístečku, dám to sestře, ona mi to nechá napsat a jdu. Protože nemá cenu doktorům říkat jako. Když řeknou, že už to je normální. Mrtví vám nohy? Tak to víte, no už máte věk.

A setkala jste se někdy s věkovou diskriminací?

No takhle ne, takhle třeba jako v té spořitelně, tam mě překvapilo, že teda tam bylo 3, 4 lidi, měli bejt přede mnou, a tak jsem furt sledovala ty čísla a najednou přeskočili 3 čísla a pán přede mnou se zvedl a paní říkala ne, tady paní má hůlku tak vy počkejte.

Takže pozitivní?

Jo pozitivní. To mě teda poprvé překvapilo. Jinak ne. V autobuse zkrátka řidiči mojí kamarádce, oni jsou naštvaní na nás báby, protože teda my než se vykolíbáme z toho autobusu z toho MHD, tak to chvíli trvá, a tak mojí kamarádce přivřel nohu do dveří, tak si zlomila ruku v zápěstí. Teď jí to špatně srostlo a ani na rentgeny jí neposlali, nic. Jí to dali do nějakýho toho, a teď má prsty zkroucený. No, ani na rentgen ji neposlali. Protože říkám, nás už berou tak nějak. Takže říkám, v těch autobusech, v té dopravě ne. Tam teda a kór když uvidí ženskou s nějakou taškou na kolečkách, tak to už je vidět, že ten řidič je naštvanej no. Ale my jsme si to taky neuvědomovali. Já jsem nečekala, že třeba takhle budu pajdat a jezdit s vozejkem a to. Jsem potkala babku a nenapadlo mě, že bych jí měla vzít kabelu, když jsem byla mladá. To si zkrátka člověk neuvědomí, že jednou taky nebude moct.

A jaký je podle vás smysl stáří?

Já nevím. No všichni musí zestárnout. No smysl. Někdo se dožije let moc, tak tomu ten smysl už tak nějak vypadává, ale jak říkám, dokud může člověk uvařit, uklidit, postarat se o domácnost, může si něco přečíst, může se podívat na televizi, chvíli jít teda na tu procházku, tak pořád to ještě smysl má. Ale pokud bych měla sedět na vozejk, tak to vzdávám. Moje švagrová, jí uřízli obě nohy. Měla cukrovku, během 3 měsíců. Já nevím, jak se s tím může vyrovnat. S tím bych se teda nevyrovnala. To bych teda zabalila a hotovo. Takovej život nemá cenu. Ale takhle no, ještě mě baví takový ty blbinky dělat, takže dobrý.

Seberealizaci nějakou máte?

Jo, tak to já se todle a mám dědu, s ním je pořád co dělat . Se projde po bytě a já můžu jít na úklid znovu. Dokud jsou dva, tak to jde. Ale když je člověk sám, nedovedu si to představit. I když já tady mám zase dceru jo, která opravdu sem chodí dost často a pomáhá mi a každý den si voláme a někdy jsem už na ní našťvaná, že mi furt volá jo. Ale, že bych trpěla nějakou samotou to ne.

A chybí Vám něco v nabídce pro seniory, myslím něco, co byste chtěla dělat, ale nejsou pro to příležitosti tady ve Žďáře?

Já nevím no. Kdybych měla zdravý nohy, tak by mě možná chybělo. Ale takhle ani ne. Když se došmajdám do města a nazpátek jede ta doprava, že si v ní odpočinu tak jako takhle.

Takže nepotřebujete nic?

Ne a mám kamarádku od 15 let, ona je teda v pečovatelském, tak každý den si zavoláme, a nebo za ní 2x v tejdnu jedu, protože je po operaci s kloubem a tak podrbnem. Popovídáme, ponadáváme a co děti a tak.

Františka

Dneska jsem podle paní Mašové šila boty, z kožešiny. Snacha přišla, že: „babi, dej do charity tendle kožich, ten já už dávno nenosím.“ No měla ho snad za svobodna, zvonová sukně z

osmi dílů. Tak jsem to rozpárala a ty díly jsou takhle šikmo, ty jsem si našila tak a zase ten široký k tomu, takže úzký širokej a udělala jsem z toho deku. Normální takhle dlouhou deku. A zbyl mi ten vršek, tak jsem z toho vršku, tak z rukávu jsou teď dva takový krpce. Však paní Zachajová vám je může ukázat, ty moje ne ještě. Ty ještě nejsou dokončeny. Ještě je potřeba to začistit trošku a z toho vršku tady, z toho těla já ještě ušiju nějaký rukavice nebo něco. Já furt něco vymejším, ale abych šila na sebe, to ne, takovýdle blbiny. Ušít si batoh na záda, to umím. Už jsem si ušila batoh, tašku nákupní, ale abych halenku, co jsem chodila do kurzu, to jsem hned zjistila, že na to nejsem, protože jsem stříhla špatně, sukni úzkou, halenku kostky jinak než měly být, kostky musí být nějak rovně, já jsem ty rukávy dala úplně jinak, kalhoty jsem spravovala asi šestkrát, měla sem hlubokej posed, ale to stříhala paní mistrová a tak jsem to furt vytahovala a vytahovala až jsem z nich měla tříčtvrteční. Tak to ne, na sebe to neumím, ale ušiju povlaky na postele a na chalupu záclony a závěsy, takový polštářky, to všecko no. A hodně internet, já denně jsem na internetu. Tak já si dost hledám. Teď jsem přišla na to, že existují historický mapy, že si tam můžu najít třeba mapu, jak to vypadalo, když jsem se narodila. Tak jak vypadal Žďár, ale jak třeba vypadala i ta naše chalupa. Nebo prostě co mě napadne, tak si to tam najdu. V mapách no a teď mi nějak odešel zvuk. Včera tam byl syn a říkal: „mami nespadlo ti to na ten a já říkám nespadlo.“ Zvuk když, poslouchám hudbu normálně, když si vytáhnu nějaký e-mail a je tam hudba, tak to jde krásně, ale mám jako zálibu v nějakých takovej věcech a manžel má rád určitý karty, který mu musím pustit a to nejde. Zase s vnukama, protože dva vnuky mám v cizině tak s těma skypujeme, tak dneska sem domluvila na šestou hodinu s jedním, na sedmou s druhým. A ten jeden, ten je lesák, ten je na lesovně sám, tak ten volal dopoledne, tak jsem říkala „Honzíku s tebou to vyjde až na sedmou hodinu, uděláme to společně, hromadně“. Protože ten jeho bratr je v Dánsku, takže to uděláme tak, jako až nám to bude vycházet. U něho dneska na lesovnu přišli maškary, on je tam jako sám. My jsme tam byli s manželem, ta lesovna je až u lesa a dole pod ním, je taková krásná vesnička, však se to jmenuje Krasetín, a tak že se vydáme až za ním. Já jsem říkala: „a cos jim dal“ a on říká: „měl jsem tady dvě láhve tvrdýho alkoholu, tak to jsem jim hned dal, ale bylo jich hodně a tak ještě říkali nějaký daně, nebo něco takovýho, že vybírají, takže vysypal jsem jim peněženku, ale babi, nebylo to ani 100,- takových 92,- v drobnějších jestli neřeknou, že sem jim dal málo“. Já sem říkala: „No to já nevím, dals jim alkohol“ takže takhle no. Vnučku jednu mám, ta teda chodí každéj tejden na češtinu. Ta je v devítce a chce jít na gymnázium, tak se snažím s ní dělat češtinu, protože postoupila, nebo je

první na škole v olympiádě z českého jazyka, tak s ní dělám takový spíš už já nevím, hrátky s češtinou nebo Vodílka – nebojte se češtiny, nebo ještě zas něco jiného. Čeština je jazyk chytrý a takových já mám řadu knížek, takových, co by jí zajímalo, protože jak by řekla: Rozbory a toto, ona je matematická, tak to jí de. Ale zejména zájmena jí nejdou, nebo nešly. Zájmena jsme dělaly snad já nevím 3 týdny, vždycky 3 středy po sobě.

Takže jste hodně aktivní, se dá říct?

No, potřebovala bych chodit, to je velká moje bolest, protože já mám teď bolavý nohy a bolavou nohu jednu už, já jsem vždycky cvičila. Já jsem vlastně do osmdesáti lyžovala, jenomže teď už se s tou nohou bojím na lyže lýtát a to chození taky.

No je asi náročný:

No tak ale jo, tuhle jsme šli asi 3 km s manželem, byli jsme až v té prodejně, která je u Vetly. Víte, kde je Vetla? Na Brněnské, poslední u lesa. Je tam benzínová pumpa a za ním je prodejna nábytku koženého a ještě za tím vzadu u lesa je ElektroWorld. No a já jsem na internetu si našla pračku, pak jsem si zjistila, kde tu pračku ve Žďáře prodávají a vona byla jenom tam u nich. No tak jsem tam zavolala, že si jí vezmem a jí přijdu zaplatit a oni řekli, že mi jí přivezou. A bylo to zrovna v době, kdy byla strašná chumelenice a my jsme se vydali především s manželem nějakou dopravou, čtyři-třicet a ona objíždí celý Žďár Jamská 1, Jamská 2 a já jsem si říkala Brněnská 1, Brněnská 2, že to bude tam u toho kruháče a vono to u toho kruháče nebylo, ono to bylo zas až tam úplně dále níž, jak je družstvo bytový, Zelená hora. Takže votamtud zpátky, teď kolem kruháče, kde není teď chodník, žejo? Teď v zimě to je vyhrnutý jenom na šířku opravdu jenom dvou aut, ani ne, jsme se tam potáceli, vobčas na nás někdo zatroubil.

Co vám chybí? Co byste chtěla dělat teďka? Třeba něco v nabídce pro seniory, co byste chtěla dělat, nějaká možnost seberealizace?

Já myslím, že víc už pro sebe udělat nemůžu. Já strašně ráda třeba pečů. Já dvakrát do týdne většinou pečů. Pečů i snachám nebo tak, jako né že bych za ně pekla, ale pošlu jim. Po té Věrce, když přijde, pro tu Bětku vždycky pečů čerstvý a v sobotu pečů čerstvý. Pro Bětku si přijede syn, její tatínek, ten má hrozně rád pečivo, tak tomu. Ve středu chodí taky ten druhý syn, za manželem jako na němčinu a ten lékař, chodí spíš jako dozor, já říkám a v pátek většinou chodí ten třetí syn, ten zas co je potřeba vopravit nebo nakoupit na sobotu na neděli, tak to zas přijde von. Takže se o nás takhle starají, já nepotřebuji žádnou takhle. Co bych chtěla? Do divadla chodím, máme předplatné. Možná mě chybí vernisáže, protože tam já se těžko dostávám. No máme to vymyšlený, že dojedeme dvojkou k Fitu a od Fitu pak už je to (povrstevnici), tam já chodím k zubařce. Já chodím k zubařce na náměstí do módního domu a tak takhle já to dělám, protože Veselkou ulicí bych já dost těžko šla. Mám i problémy trošku jiný zdravotní, takže kdybych měla říct co si nejvíc přeju, tak si přeju abych byla lepší, ale to už nebudu, ale to je dobrý.

A co si myslíte, že je na stáří nejlepší?

Já si myslím, že taková ta pohoda. To, že člověk nemusí nikam pospíchat. Že si může prostě vzít knížku a číst. Pustit si rádio a poslouchat. Vyhledat si seznam, na co se chci dívat v televizi a zaškrtnu si to. A že budu vědět, že na to budu mít čas. Že můžu jít tady s Věrou, ta docela k nám chodí každý týden, se skoro vidíme, nebo ještě když jsem byla nemocná přes Vánoce, tak byla u nás denně a nakupovala nám, všecko. Protože pak manžel šel do nemocnice, já jsem zůstala doma sama, tak voba dva, až to oba dva chytli od nás. Myslím si,

že je to úplná ta pohoda už i duševní, taková vyrovnanost. Mám třeba touhu jet se podívat ještě jednou do Paříže, nebo někam, ale vím, že už je to ve věku by mě vůbec nevadilo, můj tatínek ještě v devadesáti závodil v Itálii, jak pateticky i v závodech. A dožil se 101 roků, to já už teda se nedožiju, i když, když jsem onemocněla, tak jsem řekla: Nevyléčitelná nemoc, ale dvacet roků s tím můžeš vydržet, ale vím, že se to trošku urychlilo. A tam jsme byli s paní Veselou a ta se nám strašně líbila. No Francii celou poznal, a to jsou už takový strofy, co se mi nesplní. A myslím si, že většinu z toho jsem viděla, vlastně severský státy všechny kromě Islandu, na ten jsem šetřila, jenomže. Jednou tam jel Prezident Havel a jela moje sestřenice letěla. Dělal jako křoví v tom letadle, no ale neřekla mi to tehdy a říkala, že vzala zdravotní sestřičku. Ale jinak, já nevím no, tady ty státy všechny kolem dokola, to Švýcarsko mockrát, protože tam máme známý a to je všecko, nemám takový nijaký zvláštní přání už. V pohodě to dožít.

A kolik vám je?

Bude mi 80 v červenci. To není vůbec hezký už.

Jaký máte postavení u seniorů ve společnosti?

Takhle, já bych se na to nedívala tak politicky, nebo tak jak se na to dívají ti, kteří pořád naříkají. Já vůbec nenaříkám, já si myslím že stát se o nás dost stará, anebo nevím, možná že je to tím, že jsme oba dva, ale tady ve Žďáře třeba ty senioři, s kterými se stýkám, to je paní profesorka Veselá a ten sbor ze školy a to jsou dobří lidi. Mám takovou řadu ještě svých známých v Praze, celé dny si píší jenom po internetu nebo zase s některými si volám. V Českých Budějovicích mám přítelkyni, s kterou si teda pravidelně volám, spolužačku mám v Žaběrku, takže my se takhle pořád si to povídáme. Všecko možný. Ona mi doporučí nějakou knížku, já zas jí něco řeknu kterou sem teď čtla, na co se budeme dívat společně v televizi si řekneme, protože ona je úplně sama a neměla ani nikdy děti, manžel jí zemřel, je to 7 roků a zůstala tam v městě, kde nikoho nezná, tam to bylo rodiště manželovo a i ti jeho všichni sourozenci už zemřeli. Takže tam zůstal jeden synovec, jakoby, no ale to je takovej synovec,

kteřej, no možná teď je to lepší, protože včera říkala že tam Hana stavila a jí přinesla nějakou knížku na čtení, ale o Vánocích mi řekla že 14dní s člověkem nepromluvila kromě mě. To já nemám takovýhle problémy. I v domě máme hodně lidí, když potřebuju opravit internet, tak nad námi je pán, kterému dám za dveře cedulku „Zase mi to nejde“ a on přijde, protože on má takovou hezkou pracovní dobu, on vstává o půl třetí odpoledne a vrací se domů o půl třetí v noci, ale přitom je soukromý podnikatel, ale on si takhle zvykl na vysoký škole študovat v noci a už se neodnaučil. Takže on o půl třetí přijde, já ho slyším, jak se sprchuje a jak zaléhá no a když tam nechám cedulku tak on tak v těch půl třetí staví a zmáčkne dva knoflíky a už to de. Dneska mi zase nejde tiskárna a tak to potřebuju natisknout a on říká „kdybyste to zastrčila do zdi tak to půjde“. No ale tak to se mi stalo jednou tady to jinak vždycky to je takový že sem zmáčkla a teď se ten obraz otočí místo takhle ke mě vodorovně a prodlouží se to, já bych se takhle otočila taky k tomu, ale spousta jsou strašně dlouhý. A tak to on umí, vím už tedy, že tu jsou dva knoflíky, to už mě ukázal, jinak já jsem takový jako chodila do kurzu do knihovny a byla jsem tam třikrát, a protože jsme neměli počítač, tak já jsem si to psala furt na papíry a to je nanic. Pak nám děti dali k vánocům počítač, jeden rok a já jsem se toho bála a snacha říkala: „babičko, jedině zkoušením se to naučíš“, tak jsem začla zkoušet, no a pak nám k tomu přidali tiskárnu, protože já zas dost věcí píšu a posílám třeba i, já ještě pořád píšu dopisy taky normálně rukou, nebo aspoň na stroji to napíšu, protože mám synovce v Americe, a tomu teda pravidelně píšu, ale tomu píšu tak, že já neumím anglicky, von neumí česky, tak já to posílám Matějovi do Dánska, Matěj mi to přeloží a pošle mi to zpátky a já to vytisknu a pošlu mu to, nebo mu to pošlu e-mailem když potřebuju třeba na Vánoce nebo něco takovýho, aby to vypadalo, aby to nebylo to jenom v tom. Pořád ještě dělám takový všelijaký přáníčka a takový věci a nevím, jestli vám to říkala paní Veselá, vod šedesátýho osmýho roku, jsem nevynechala ani jednu anděla, ručně přání a teď už jich dělám 150, že žáci mě píšou, kolegové mě píšou, příbuzní, známí, a to jsou takový rukodělní, že tam ta ruka s tím kamínkem. To sem dělala předloni podle pana Skácela, kamínek v lidské dlani zmizel, kam nad oblázek, tím oblázkem tím někdo hodil a dohodil až ku hvězdám. Všecko to jsou Skácelovy verše, co si vybírám. Ze začátku to byl Seifert a teď už Skácel snad 12, 15 let jenom Skácel.

To umíte takhle nazpaměť už?

No, dost toho umím nazpaměť. Já přemýšlím. Už nic jinýho tam paní Veselá, možná že najdu ten obrázek, ale to jsem kupovala od Miroše a ne, nevím jestli tady něco má. Na velikonoce dělám taky pro důchodce a ještě jsem dělávala keramiku, když jsem měla možnost to dělat u paní Hendrichových v klášteře, jenomže ona teď dělá velký věci. To dělala hrnky a to já sem si to mezi ty hrnečky tak nastrkala. Teď dělá velký věci a už nám vzkázala že už tam nemůže vypalovat, tak jsem to vypalovala jeden rok v domě dětí a mládeže. Ale to tehdy tam ještě nebyl ještě ten odborník na keramickou pec a já sama tomu nerozumím tolik, takže mi to vypálili málo a ten smalt, který jsem na to dala ten se nechytí. Ten se scákl a prostě neudělalo to glazuru. Jsem to tehdy natírala všechno, těch 150 latexem, bylo to krutý a nebylo to hezký, nebylo to vono prostě no. A tak jsem přestala, ale to sem dělala opravdu snad 10 let a teď paní Veselá říká: máme 20 let od založení klubu seniorů, co uděláme? Tak jsem, kdysi sem, mám takovou kamarádku, co sem s ní ležela v nemocnici když jsme byly na stimulátoru a ona byla mladá tehdy hrozně, no tak já mám stimulátor už 15 let, tak to už sem si sem, ale jí bylo takovejch 30 roků, měla malý děti, za něž je šťastná, tak jsme si tam založili přátelství a ona sem z mnou jezdila a prvně se scházíme vždy u svatý Anny, když tam mám kontrolu, tak ona přijde a tam mě přivezla pytel kukuřičnýho šustí, tak jsem si říkala, že bych udělala panenky, ale říkala sem paní Veselá : ale 65 jich nechci dělat, takovejch 20, 25. Mám to vymyšlený, že bych udělala tu hlavičku a to tělíčko nejenom takový jako záložky, jenom dva pláty takhle dlouhý a mašličky tady, jenomže nemám vlasy, ty vlasy by měly být z toho, z těch kukuřic to vlátka takový a to musím ještě ten pytel prohledat. Ale to chci udělat, něco už chci udělat, protože když bude dvacátý výročí, paní Veselá říká: no něco napíšeš, nebo namaluješ. Já sem říkala to jo, taky, ale ještě něco do ruky, jak já říkám: já vnoučatům vždycky na Vánoce, ještě něco do ruky, protože když dostanou knížku, tak ještě něco malýho do ruky takovýho.

A jaký největší problém musí staří lidé překonávat?

Já si myslím, že tu samotu. Já jsem s tím naším té kamarádce Aleně, to je pro ní hrozně, vona jen čte, vona má kočku, a vona s tou kočkou mluví a to je takový. Takovou tu netečnost těch lidí možná i. Ti lidi si myslím, že k ní nejsou takoví, nebo nejsou všude, nevím no. Tady chodím do domova důchodců, tam mám jednu žákyni, ležáka, a ta je teda společenská, ta se dovede pobavit se sestřičkami se všema, ale tady ta nevím no. Když je člověk asi sám a vona nechce jít nikde do domova, já jsem jí to zařizovala v Novém městě a měla jsem to zařízený protože tehdy ještě byla Zena Marková starostkou a protože jsem jí taky učila, tak mě říkala, že v tom penzionu, kterej je pod nemocnicí, že by pro ní sehnala nějaký ubytování. Jenomže vona tam má velký dům, velkou zahradu, ale nestačí na to už sama. Je nemocná, má jenom jednu ledvinu.

A jak podle vás vnímá mladá generace seniory?

Asi jak která, jak je vedená doma. To asi záleží všechno na tom. Já musím říct, že nejenom synové ale i vnuci jsou k nám velmi pozorní. Ten Honzík a všichni ti volají, voni prostě zavolají, napíšíou, přijedou, tak jdou k babičce vždycky, nebo jdou k oběma babičkám, nebo ke čtyřem babičkám. Jsou to mladí, tam mají ještě zase rodiče, rodiče svým rodičím většinou no. Ale já si myslím, že záleží na výchově v rodině. Já se dívám třeba tady u těch Veselejch, to je taková soudržná rodina, my taky my se vždycky scházíme na Boží hod vánoční všichni, všech 14 lidí. No letos chyběl ten, co je v tom Irsku, ten chyběl. Ale potom přiletěl nějak a byl tady mezi námi, tak jsme se zas sešli všichni u jeho rodičů. To opravdu záleží na výchově a já si myslím, že výchova v rodině je to nejdůležitější. Ta výchova ve škole, to už je to druhé, ale když to ještě podřívají rodiče, tak to potom je už úplnej konec. Já vím, že sou děcka taky takový třeba, když jedete autobusem a vidíte jak voni nevstanou a neuhnou a předbíhají vás a řekne „bába stará“, no tak si řeknu, no tak jsem stará bába no. Domlouvat jim nebudu, protože vím, že by to nevedlo k ničemu.

A možná chybí úcta, že? V té společnosti trošku:

To určitě, to určitě, já si myslím, že to zase vidí doma. Vidí to doma, jak se chovají jeho rodiče nebo rodiče toho dítěte ke svým rodičům, no a když je dají do domova důchodců, anebo když za nimi nechodí aspoň, když je tam dají a nejdou za nimi, tak prostě to dítě ztratí takovej, nějakěj, jak bych to jen řekla, povinnost, ale takový smysl, že se má taky starat o ty starý lidi. Já mám pocit, že u mnoha jiných národů, který jsou i civilizačně nižší, nebo na nižší úrovni, mají větší úctu k těm starým lidem, než možná u nás. Já nevím, v té Americe, ten synovec, ten můj bratr Jiří, švagrová, oba dva byli nemocní, on přednášel na univerzitě, odtud odešel, vzal si bezplatný volno a oběma dvěma dosloužil do smrti. Voba dva měl na vozíku. Ten tatínek, můj bratr ještě jezdil třikrát týdně na dialýzu. Takže ho vozil třikrát týdně na dialýzu, pak zemřela švagrová Růženka a zůstal bratr a dosloužil do konce. Když zemřel, tak sem se ho ptala, ten pomocník Marcie, co, jak to plánuje a říkal, že už se nechce vrátit na univerzitu. A tak dělá soukromě nějak nevím, ale asi se mu daří dobře. Ale zůstal svobodný a to mě trápí, protože sám v Americe a svobodnej člověk, takovej singl chlapec úplně, no on už není chlapec, on už je jak Vítek a to je, tuším bude 47, teď to počítám, kolik je mému nejmladšímu. 47 je Vítkovi, 57 je Honzovi a Ivoš je vprostřed, no 54. Ano říkám to dobře. Ivoš je osm a padesátý ročník. No a tak já když mu něco napíšu, tam do té Ameriky a jeho sem třeba zvu, tak on mi píše, jak by se tady domluvil, já píšu, Matěj by ti byl k dispozici. Já bych ho nechtěl obtěžovat, nevím no.

To je těžký takhle měnit asi. Když už je něco zažitýho a to všechno:

Nevím no. Nevím nic. On ten můj bratr taky pracoval na Kolumbijský univerzitě, takže ten syn tam potom šel estli odešel, protože ten jeho tatínek už tam nebyl. Někdy nad tím v noci přemýšlím. Já mám mizerný spaní, to musím přiznat, spím mizerně, ale starej člověk už nepotřebuje tolik spát. Takže já čtu, občas vstanu, někdy si sednu k notebooku a něco si tam hledám. Hledám si, co ještě neznám. Našla jsem si tam onehdy nějakou knížku, kterou jsme

čtla jako mladá holka a vím, že se mě líbila. No, tak jsem viděla jenom nadpis, tak našla jsem to v kterém antikvariátě to je, tak jsem si to nechala vhodit do košíku a přijde mi knížka.

Tak to jste dobrá, že takhle pracujete s internetem aktivně. Lidi už se na to necítí, už to nechávají být:

On by manžel byl taky dřív nechtěl, ale když viděl, že já, tak ho to popudilo. Von je o dva roky starší a tak teď von, třeba já tam hraju jednu hru, taková pohotovostní hra, taková to mažong, prostě se pořád musí spojovat dvě stejný a je tam strašně moc znaků a je na to 15 minut a ten syn, kterej mě to naučil, ten má výhru jako nad 30 000 a já mám 30 400 a za těch 31 to nemůžu přetáhnout, až někdy jsem vzteklá, protože vono když to máte 15 minut, tak to de, ale potom když už to máte potřetí a už je to 45minut, tak se vám to takhle začne míhat mě, tak to nechám chvíli, manžel k tomu sedne a udělá 17 a řekne: To já to nebudu tohle to nebudu dělat, tohle ne.

Tak možná poslední otázku bych se vás zeptala: Jak se liší vaše dřívější představy o stáří, které jste měla třeba jako mladá a současnost?

Představovala jsem si ještě, že budu víc chodit, že se podívám na víc míst. Eště jsem pořád toužila po Slovensku. To jsem měla moc ráda, no trošku, že bych byla zklamaná, to nejsem. Počítala jsem s tím, že maminka mi zemřela brzy a vím, že to její stáří bylo těžký, nebo ta nemoc její byla těžká, takže jsem počítala s tím, že viděla sem to, umírala přede mnou, že no tak povídám mi umřela rychle, tatínek seděl u stolu s těch 101, oblečenej, vod rána věděl, že odejde, věděl to, chtěl kněze. Přišel za ním pan doktor Krejs, kterej už dávno neordinoval, ale každej tejden se za ním stavoval. Vždycky na procházku za ním přišel a já jsem s ním šla do předsíně a on řekl: Dneska to bude, řekl pan doktor Dejda. Tatínek sedl ke stolu, vzal nás takhle oba za ruce s manželem a tak zemřel. Takhle prostě u toho stolu seděl no. Takže takhle bych si to já představovala, ale abych tomu jako z maminkou, tomu bylo moc těžký, to

bylo opravdu ta trpěla, tý sme dávali opiáty a morfium a všecko, co bylo. Člověk si nevybere no. Já nevím, co bych si představovala, že budu číst a čtu, to sem si vždycky říkala, to cos nestihla za svůj život. Teď já čtu všecko možný. Někdy čtu úplně brakovou literaturu, prostě, potkala jsem se ze Žákyní, říkala: Pamatujete si na Františka ze zvukovýho? a já jsem říkala: To víš že jo, on má Ondříčků chalupu, já ho vobčas potkávám. No tak jeho babička, už já vím, to byla ta Javořícká, tak a čtla jste něco vod ní, já sem říkala: víš, že ne? Ale čtla jsem od toho pana Zezulky nějaký Vzpomínky lékaře, von tady totiž ve Žďáře byl, na Žďase dokonce, říkal: tak si pučte taky paní Javoříckou, tak jsem si půjčila asi tři díly paní Javoříčky a to mě stačilo. Teď čtu, ale nemůžu se dostat k těm druhejm věcem, že bych šla, to jste určitě vyčtly ten skleněnej pokoj, to je vo té vile brněnské a teď vyšly v Mendělu trpaslík a eště něco, eště tam Jidášova, a je to tentýž autor a je to furt zadaný, tak co čtu hodně, to je pan Cílek. Toho čtu pořád, potom čtu, tam máme rádi Sunam je stále mezi námi, tam je takovejch krásnejch myšlenek i kantorských. Tam je třeba napsaná, já si to vypisuju, já musím se přiznat, že píšu si každej den deník a ještě si vypisuju. Nevím pro koho, ale vypisuju, dnes jsem si tam vypsala že: Výchova dítěte začíná cestou do školy, to tam bylo napsáno, nebo tam bylo moc hezky, protože my máme na chalupě už jenom starý stromy, že: Stará jablono se nemá nikdy kácet, i když vůbec už neplodí, protože je pamětníkem starších dob, láká včely a kvete pro naši radost, nebo něco takovýho, takový hezký, nebo že se vůbec nemají na jabloních vyřezávat větve, že si strom pomůže sám, na starých jabloních, tak to čtu manželovi a tomu je sympatický, protože on už nerad uřezává větve. Tak dělá ještě, já mám asi tři ty knížky, protože když jsem tak mi líbilo, tak mě děti koupily dvě knížky. A tak to moc to panu Čífkovi, měla jsem kdysi ráda pana Větvíčku, ale von se začal vopakovat. První knížka se čtla moc hezky, von mluví dost, asi vám to nic neříká, protože vy nemáte čas poslouchat rádio, že? A von na Praze 2, většinou tam někdo vykládá něco, mě se to líbí, tak si říkám tak třeba, nebo řeknou že něco napsal, tak jdu do knihovny a buď si to doma už najdu, protože mám seznam z knihovny a jestli to tam, ale nevím jestli to tam maj, to ještě neumím vyhledat, jestli je to na půjčení nebo není. Tak tam du, ale to tsunami, to jsem si půjčila a vrátila, zase jsem si to půjčila a pak jsem tam ještě když jsem to vracela a sedla jsem si tam ke stolu a ještě jsem si z toho vypsala asi dvě věty a ta slečna, nebo teda ta paní knihovnice říkala: vám se to tak líbí? a já sem říkala, že se mi ta knížka opravdu líbila, tak vona ji šla zařadit a už si ji někdo pučil. Já jsem tam přišla a už tam nebyla, po třetí už tam to nebylo. Ten pan Sfédek, vy jste ho museli někdy vidět třeba v televizi s Květou Fialovou, jak byly takové ty, ono se to jmenovalo, né

Meduňky minulosti, buď to bylo Zpátky k pramenům, ale jak se to jmenovalo, no chodili, byli na Řípku a na Radhošti a já nevím kde všude, ta Květa Fialová měla takovej háb a von s hůlkou chodil a vykládal moc hezky, ale to člověk už, ve vašem věku to je něco jinýho, o tom nepochybuji.

Helena

Tak nám řekněte něco o stáří?

No tak já nevím, si myslím, že je to normální běh života, ale já teda mám výhodu, nebo mluvím za lidi jako sem já, že jsem zdravá, za žádným lékařem nechodím, jen chodím na pravidelné kontroly preventivní, ale žádné léky neberu. Takže mě se, když si vezmu prášek, ihned zabere, když mě něco je, ale prostě já to zatím nepotřebuji. Takže jako si nijak zvlášť nestěžuji. Jsme s manželem oba dva, jsme ještě jako schopní, rodinu máme velkou už, děti máme hodný. Já jsem měla čtyři, tedy měli jsme oba čtyři děti, čili je nás teď pět manželských párů, když se do toho započítáme, máme 10 vnoučat, 2 pravnoučata, takže všechno funguje, všichni jsou zdraví, spokojení, takže jako nám nic nechybí. Na peníze my si nestěžujeme, protože manžel, no on vám řekne sám. 16 let dělal správce haly sportovní, takže i když to je takové zaměstnání jenom pro důchodce. To se platí tak málo, že normálně pro třeba mladého člověka by to nebylo, tak ale jeho to těšilo, protože celý život sportuje, však to řekne sám, takže jsme nějakou korunu navíc měli, já jsem vlastně 20 let v důchodu, ale prakticky skoro pořád jsem nějakou hodinu učila, když jsem za někoho zastupovala. Teď poslední dva roky, no a z lásky jednak poslední skupině, kterou jsem měla na ruštinu, tak ti chtěli chodit na konverzaci a protože jich bylo jenom pět, tak jako to škola nemohla platit, takže jsem říkala panu řediteli, že mě to nevádí, že tam klidně budu chodit zadarmo, když děvčata chtějí. Tady ten hrníček keramický, to je památka na ně, no a takže, ještě jsem slíbila panu řediteli, že kdyby se mě ve škole něco stalo, třeba když spadnete ze schodů, nebo něco, tak já říkám: Nikomu neřeknu, že jsem spadla ve škole, řeknu, že jsem spadla doma. No a potom syn začal dělat na škole školníka, tak jsem mu říkala: „no kdyby mě tu trefil šlak, tak

syn se o mě postará, tak se vůbec nebojte“, no a tak že tedy takhle to uzavřel že nepatřím k těch důchodcům, kteří říkají, že mají málo peněz, prostě já umím hospodařit a s tím co mám, s tím jako vycházíme dobře. Co ještě bych vám tak řekla.

Jaký největší problém musí staří lidé překonávat?

No tak, já bych řekla, že když tím telefonem dělají ty průzkumy, tak já to taky nemám ráda, ale prostě, jako hned tím deklamují, že jako si nebudu stěžovat, jestli to jako po mě nechtějí, ale tak jako opravdu zase tady my v tom domě už budeme letos 50 let. Všichni jsme sem přišli tak kolem těch dvaceti, dvaceti-čtyř, tak nějak. Nám se to s manželem je 75, no ale tehdy před 50ti lety jsme byli vlastně mladý, takže jako všichni tu společně stárneme a taky už teda někteří umírají. Tak vidím, že když jako ten člověk zůstane sám a ještě když je k tomu, nedej bože nemocný, tak že v tom tedy jako problém je. Jo tady třeba naproti je paní Tinčová, ta je o dvou holých a pan zemřel, ale zas teda má štěstí, že má bezvadnou rodinu, že se oni starají, ale tohle si teda myslím, že může být problém. Kdo je sám, kdo je nemocný, takže jako má co dělat, a nebo zas mám třeba kolegyni paní učitelku, která, je v domově seniorů v Novém městě, tak třeba dá až 10 000,- za měsíc. Jo se tam platí, protože ona nemá nohu, má cukrovku, tak jí odejmuli nohu, tak tohle teda vidím že jako problém je, tak proto já na ty průzkumy říkám, že my jsme takový atypičtí, že ještě jsme na svůj věk aktivní a prostě zdraví, takže tím jako nevydáváme za léky a za nemocnice, protože teď třeba někdo platí těch 100,-, tak pro někoho uznávám, kdo je třeba sám, že je to moc, no a jinak tedy takhle ve Žďáře si nestěžuji, ale třeba někdy už jako, ale i ve Žďáře, že spíš někteří mladí, já neříkám všichni, jo tak jako si říkají, když to řeknu vulgárně :babko uхни, nebo proč bych uhybal jo? Nebo něco takovýho, když na chodníku se střídáte a mě to vždycky strašně štve a jak nejsem tedy rasista. Tady na Pangradě říkám: nevadí mě to, s lidmi staršími s cikány v pohodě v obchodě žejo, všechno hezký, ale ty děti jsou hrozně drzé cikánské a když jim něco řeknete, tak teda jsou tak vulgární a mě to vždycky strašně rozčiluje, protože si říkám: svoje děti jsem si vychovala, na výchově vnuků jsem se podílela, ve škole jsem loni na gymnáziu, to neposlouchejte, jsem byla 50let o prázdninách jsem skončila už teda definitivně, jo, všechno už jsem od sebe odsunula, co bylo k ničemu, tak jsem dala kolegyním a už jsem řekla že nic.

Ještě loni jsem měla paní dálkařku, ta hezky odmaturovala, takže prostě jsem jako skončila. Si říkám: tolik let jsem byla ve škole, na tolik lidí jsem působila snad dobře a teď mi tu někdo bude, no jako manželovi řekne: dědoš, a takový, přitom on už taky toho tolik té tělovýchovy a všemu dal a tedy tohle mě teda jako štve a rozčiluje. Nebo mě v Praze se ujal takový zvláštní zvyk: chcete si sednou? Tak já samozřejmě vždycky řeknu že ne, já jsem nejradši, když do metra vpluju a hned se takhle otočím do toho tunelu a stojím do toho vagonu zády. Vůbec je nechci vidět, protože navíc ještě tedy taky se mě stalo v tom metru, že teda byla jsem spíš toho svědkem, ne že by se to stalo mě. Vůbec nevíte, jestli ten člověk je zdravotně vyšílený, nebo nafetovaný. Tak prostě seděla paní, maminka a holčička. No a ta holčička se na tu paní dívala hezky, paní se na ní usmívala, ta cizí a říká tý mamince: a to je vaše holčička? a ona říká: no. A teď vona se na tu paní né rozkřičela, rozeštvala, že se na ní holka šklebí, že vona ji nenapomene jo a přitom spolu docela tak hezky komunikovaly. No tak tohle mě tak jako mrzí, potom mi tedy docela často, protože syna a dceru máme v Praze, ale jsme velká rodina, tak my pořád něco slavíme, narozeniny a svátky a tak dále, no a naše děti v uvozovkách, protože mojemu nejstaršímu je nad padesát, tak to jsou naše děti, tak se pořád jako rádi scházejí. Tak my do té Prahy jezdíme dost často, ale on prostě zvlášť včera, když jedou vysokoškoláci, když oni mají před zkouškami a učí se, tak samozřejmě mlčíme. No my si bereme knížku, nebo noviny do vlaku, nebo luštíme křížovky, mlčíme jo? Ale když my čteme a oni se chtějí bavit, tak prostě to kupé, to by člověk přišel vo uši, nebo zeptat se třeba: nevadí vám, když bych otevřel okno? nebo něco takovýho, ale to asi není jenom ve vztahu k nám starším, no ale o tom se teď dost mluví, že tak nějak vůbec vymizela taková ta obecná slušnost. Asi tohle, jinak já nevím ještě, co bych vám řekla. Já jako spíš můžu říct, co vidím, když třeba ta rodina není v pořádku a na ty rodiče se zapomíná, protože mi taky říkáme dětem, že nechcem žádný dárky. My si koupíme, co chceme, nebo co potřebujeme nebo tak, no ale hlavně přijďte s dobrou náladou, jako vždycky na vánoce, protože oni mají pocit, že mi jim samozřejmě dárky dáváme, ale říkáme no tak, ale už pořád je učím, že je podstata to duchovno, než nějaké ty hnusné dary a tak voni pořád mají ještě jako pocit, takového nějakého vděku, nebo závazku, protože všem jsme tedy umožnili, aby vystudovali vysokou školu, ale jak se toho kdo chopil, to už byla jejich věc. Z těch čtyřech, ji vystudovali dva. Ale možnost jsme tedy dali všem. Ti dva tedy z nějakého osobního důvodu pak tedy odešli, nebo tam vůbec jako nešli, tak aspoň mají průmyslové školy tady tu Žďárskou, nebo tu, takže jinak nevím, co bych vám ještě řekla k problému ke stáří.

Jak obecně vnímáte postavení seniorů ve společnosti?

Jak vám to mám říct? Mě, spíše třeba tak jako, jak jsem vám řekla, když jsou dva a celý život jako pracovali a mají ten důchod, tak je to dobré. No, když je ten jeden, tak uznávám, že to má jako těžší, ale třeba mě rozčiluje televize, když se tedy o nás, jako o seniorech mluví, tak vždycky tam dají nějakou babičku o holi, s nákupní taškou, jo? Jako zchátralou. Tak já si myslím, že to přeci není jako obraz seniorů. Nakonec se i o tom, takové ty firmy, které víc přemýšlejí, říkají, že by se na seniory měli také zaměřit, protože senioři mají čas a někteří mají i peníze, žejo, aby cestovali a tak dále, takže viděli jste teda tady kolegyni, té je dva a osmdesát, takže, prostě všichni nejsou jen nemocní o té holi a neběhají podle reklam, od jednoho marketu ke druhému, ale prostě pracují, já nevím, chodívají do domova důchodců, nebo my ve škole máme klub seniorů, takže se scházíme a přece jenom lidi mají méně peněz a hlavně školy nám třeba přispívaly, nebo teď nepřispívají, takže my každý měsíc jsme někam šli do divadla, na koncert, neříkám že na čtyřicet. My jsme tam byli no jednou, ale prostě kdo chtěl, pět, deset, každý měl možnost, záleželo, jak si to jako udělal, no ale teď tedy je to horší, takže se čtyřikrát sejdeme jenom ve sborovně, protože lidé si chtějí nejvíce popovídat. Nebo muž chodí, ale to vám taky řekne sám, 3x tejdne cvičit, dvakrát jako se seniory, ale chodí tam i mladí. Potom trénuje dívky volejbal gymnaziální, ve středu. Takže prostě i si myslím, že i ti senioři jsou aktivní a mají své životy, že nejsou jenom k politování, jak nás zobrazují v té televizi. Jinak jako víte, já nemám ráda novináře. My teda jsme čtenáři Lidových novin, takže to jako čteme tam, ale prostě ti novináři pořád ty lidi straší, pořád vyvolávají nějaké aféry, co rozebírají. To jsme řešili i s mladými, to teda, s našimi jako dětmi, to nebyla moje myšlenka, co jsem si přečetla: Proč se teď mladí vzrušují, že se do 70ti nedožijou penze, když teda to řekne někdo chytřejší, než jsem já, tak nikdo neví, že se musí ten věk odchodu do důchodu prodlužovat, to je jasný, ale že nikdo neví, jak se to v tom státě a teď vidím a vůbec v té Unii kam taky patříme, bude vyvíjet a že vůbec není jisté, že vy do tohoto důchodu půjdete v 70ti, no, já třeba jsem šla v 54. Mě se to zdálo teda brzy, já bych klidně bývala do těch 70ti pracovala, jenomže tehdy byly takové zákony, to byl rok 90, měla jsem čtyři děti, takže jsem měla nárok a mohla jsem zůstat, jenomže jsem učila češtinu,

ruštinu, to byla ta sametová revoluce, no tak ruština se omezovala a ubylo na školách mnoho ruštinářek a já jsem teoreticky měla nárok na odchod do důchodu, žejo děvčata, ta byla mladší, tak proč já bych tam tehdy jako zacláněla, no jako ale oni mě hned o prázdninách zavolali na zástup, ale doma jsem nebyla, jenomže u nás se pak ve škole špatně mluvilo, nebo hůř mluvilo u děvčat co přesluhovaly, prostě jsou, nešly do důchodu a tak já jsem si řekla, že prostě odejdu na den a protože jsem narozená 2. července, tak mě to hezky vyšlo dokončit školní rok a eště, protože my jsme byli rozlítaný, žejo v prvním elánu, tak jsem říkala mužovi: kdyby mě přeskočilo, protože to pan ředitel to žejo tady na škole učí polovina našich absolventů, pan ředitel byl tehdy taky náš absolvent, dokonce já jsem byla jeho třídní, tak říká: opravdu chcete jít do toho důchodu? Nechcete zůstat? protože jsme mohli, ale já sem řekla ne, jednak ta ruština padala a já si říkala, né mám jít do důchodu a říkala jsem mužovi, kdyby mě nakonec přeskočilo, říkal, že tam budu, tak to nedovol, ale nebylo třeba, já teda opravdu jsem jako odešla i když pak prakticky jsem ještě 20let jsem učila, i když jsem měla třeba jenom 3 hodiny týdně. Mně to nevadilo, protože doma přípravy, pak hodinu do školy, hodinu po škole, hodinu ze školy. Setkávala jsem se s nimi, takže to mě jako nevadilo, takže tady prostě ty odchody do důchodu, no ale víte co je zvláštní? Jste tím, co děláte, jako třeba když učím, tak jsem byla učitelka, tak a teď syn, teď dělá školníka, ale před 10ti lety, taky na tom gymnáziu dělal školníka, no a jednou prostě potřeboval, to jsem byla v tom důchodu krátce, abych přišla do kuchyně školní, tak zaprvé některé kolegyně to jako těžko nesly, už semnou vůbec nemluvily a nebo přišla, dala mi plechovku, ať jí sbírám maso pro pejska, jinak semnou vůbec nemluvila a najednou jsem prostě byla jenom kuchařka. Mně to nevadilo, já jsem si z toho nic nedělala, nebo když jsem potřebovala tam uklízet kdesi, tak jsem uklízela no a některý se za mnou zastavili, popovídali jako někdo vůbec, ale jak vám říkám, mě to jako vůbec nevadilo, takže jsem zjistila, že prostě tak někdy lidi ští, nebo tak nějak asi to postavení a né třeba vás jako osobnost. Takže to je taky někdy takový zvláštní, právě to jednou bylo docela komický, protože já jsem musela končit hodinu o 5 minut dřív, protože jsem musela do té kuchyně, takže já jsem říkala, dívky opravdu dneska musíme tu hodinu skončit o 5 minut dřív, až přijdete na oběd, tak mě uvidíte v kuchyni, takže to bylo takový parádní. Takže to je teda taky jeden takový trošku problém, jako když zase, třeba na druhé straně syn pracuje v Praze, ve výchovném ústavu a tam si drželi 80tiletého pana inženýra, protože oni staví jako rychlodráhy a tunely a takový, tak ten pan inženýr, protože tam byl od začátku, tak si to všechno pamatoval, jako třeba v kterém roce se to dělalo, kde to asi máme hledat, pan

inženýr to ze sebe ještě pořád sype, i ty počítače, je mu přes 70, tak teď už si to asi dávaj do těch počítačů, ale ještě to tak jako funguje, takže tady je trošku takovej rozpor, že někdy vás prostě už vodepíšou, už hotovka, ale všechno je opravdu tak nějak jako vidět, jaký je kdo no.

U starosociologických studií učí pořád pan profesor Petrusek, což je asi jeden z nejznámějších sociologů a už je mu taky myslím 74, nebo tak nějak a už se ho škola taky snaží tak nějak odsunout. Říká, že mu dají vždycky smlouvu na rok a pak pořád neví, jestli bude pokračovat, nebo ne, ale je zvláštní, že on má vždycky, když má přednášku, tak sál je plný. Vždycky jak se dělá hodnocení toho předmětu, tak vždycky má nejlepší hodnocení. Takže si ho ještě nedovolí odsunout. Ale taky říkám, že je to pořád boj s tím vedením:

To je ten generační problém a bohužel nešťastný jsou ty peníze, protože když tam zůstanete, tak ti mladší mají pak jako pocit, že jim ukrájete, z toho jejich krajíce. Proto jsou ty peníze jakoby protivný, ale jako já si myslím, že už se to začíná, tak jakoby víc chápat, že jak se ten lidský věk prodlužuje, že i teď se mluví kolik let bude století, teď ještě přece jenom už je těch století dost ale ještě je to takový vzácnější. Za pár let, že těch století bude díky prostě tady té práci, ale že prostě i to vnímání těch seniorů, by se mělo změnit, protože dřív v 50ti, to už byly opravdu bábinky, no a teď normálně dělají na internetu takový ty 50tiletý kočky, jak tam cvičí a to, to je prostě už úplně vo něčem jiným, nebo i tady ty vaše montovny, protože ty sportovci to zdraví trošičku začíná zrazovat až teď, po tý osmdesátce, ale jinak dotedka ty holiče naše přecházeli než přenášeli, takže ten pohled prostě mě připadá na ty důchodce takový trochu zkreslený. Ono těch vrstev je moc, ona je to široká problematika, tak ale nějak jako obecně, tak vám říkám všimněte si toho, až bude řeč o nějaký reformě, nebo příplatku, tak uvidíte, že tam bude určitě nějaká bábinka, nebo dědoušek o holi s igelitkou.

A jaký pro vás má stáří smysl? Přemýšlela jste o tom někdy?

Tak jako, za prvé to беру jako normální běh života, jsem ráda, že jsem jako stará, že jsem si zažila jako mladá, i když se jako říká, Koho Boží milují, ten umírá mladý, tak mě to jako nevadí, že jsem se toho dožila. No jinak, tak jako stáří má pro mě smysl ten, že jak se říká, že máme dost času jakoby a že když ještě jsem schopná ten čas věnovat druhému, nebo někomu, kdo o ten můj čas, nebo tu moji pozornost, nebo tu moji pomoc nebo něco jako stojí. Sice bych nechtěla být jak někdo chodí a trousí moudra, to by ze mě jako nepadalo, ale ta kámoška tady v domě a my tady ty byty máme jako koupené, musíme mít samosprávu, no tak jsem tu místopředsedkyně, pan předseda je pořád pryč, takže já tady s tím domem. Jinak jsme jako dobrá parta, naštěstí můžeme spolu komunikovat, mě to těší, že se tu nehádáme, že tu jako žijeme ve shodě, že moji lidé mi důvěřují, že když se jim něco poláme, šetřím aspoň toho, co řeknou, abych jim jako nějak pomohla. No dokud naše děti byly malé, teda vnuci myslím, tak už taky jsou ženatí, a nebo jsme říkali už máme pravnučku a pravnoučka, tak už teda jsou dospělí, no tak když jejich rodiče, naše děti potřebovaly tyhle děti pohlídat, no tak jsme se pohlídali, to mě teď těší, když oni: á vy už jste v důchodu a já povídám: jó už 20 let, a oni: jó tak to můžete hlídat i vnoučky, a já povídám: jó 30tiletý já vám je pohlídám, tak prostě ještě když můžu být užitečná, tak jako tu rodinu nějak opečovávat, trochu, pokud o to stojí, tak my jsme si řekli, že jim nikdy do ničeho mluvit nebudeme, radit budeme, jenom když nás požádají o radu, i když třeba s manželem si to řekneme, no a prostě jsem typická učitelka, tak se občas nadechuji, než něco řeknu, ale manžel mě vždycky pod stolem šlápne na nohu, tak zase zacouvám, udělám škleb jenom a tím to skončí tak asi já nevím, tak ještě se taky trochu snažíme učit, ale je pravda, že trochu to učení jde do té hlavy, no jde tam dobře, ale rychleji se zapomíná. A tak já si čtu, i to co už jsem četla, protože jsem zjistila, že je dobré, když má na to člověk čas se ke knihám vracet, protože v každém věku většinou z té knihy vyčte něco jiného a já pak vždycky dávám příklad, možná jsem dávala i vám Annu Kareninu, když jsem četla jako mladá, ještě jsem byla v nemocnici, tak jsem jí hrozně odsuzovala, jak se mohla rozvést a jak se mohla tohle, a když jsem si ji pak četla ve zralém věku, tak né že bych s ní souhlasila, ale už jsem jí prostě rozuměla a už jsem se na ten její problém dívala trochu

jinak. No, takže kdybych to shrnula, no tak bejt ještě někomu užitečná, lidem, ostatním, rodině, pěstovat rodinu, pomoci kde můžeš, když na to člověk má čas a sílu.

Ivan

Tak kdybyste nám řekl něco o stáří?

No, stáří, pokud je člověk v pohodě, je pohoda. Obecně řečeno, já teda říkám, že ve většině případů je stáří blbec, protože většina tím, že se prodlužuje věk, se objevují, nebo projevují nemoci, které jsou velice nepříjemné a můj případ nebo náš případ, protože maminka trpěla, tehdy se tomu říkala skleróza, byl to typický Alzheimer, už jsem v tom špatným, nebo pozdním stádiu, takže naše maminka v podstatě žila ve stresu. Každé malé vybočení, například ten nejuznávanější prvorozený syn, který byl u nás v rodině vždycky jako, páč to byl ten náš nejstarší bratr, tak byl nejuznávanější, protože jako první vystudoval a já nevím co všechno, tak když měl přijet, tak maminka se úplně rozložila. To pro mě osobně zase musím říct, než jsem si zvykl na to, že já, musím organizovat svou matku, byl pro mě jako šok a než jsem na to přišel, tak jsem měl dost velké psychické problémy. Prostě organizovat maminku bylo něco nemožného, ale opravdu přijde doba, kdy ty děti se musí rozhodnout, že už ty rodiče je potřeba organizovat. Při tom my jsme s maminkou nebydleli, bydlel s ní bratr v našem rodinném domku, a my jsme si ji brali na víkend, aby si zase ta bratrova rodina zase odpočala. Takže pokud je člověk zdravý a v pohodě, tak je stáří krásný. Nebo, je to opravdu pohoda. Třeba moje žena, ta v podstatě nestonala. Ta má takové slabí, ta má 4x v porodnici a 2x v nemocnici, jednou se slepákem a tak dále, no já toho tam mám víc sice, ale v posledním teda v tom důchodu, já si to prostě užívám. Ale jsou mladší kamarádi, kteří mají problémy. Jsou po mrtvici a jsou teda mladší. Já a v podstatě tedy tělesně živoří, nevím jak jsou na tom psychicky, protože se nestýkáme. To je asi tak všechno, co k tomu řeknu.

A co je na stáří nejlepší?

No, co je na stáří nejlepší, pokud je člověk zdravý.

A co je nejhorší?

Nejhorší opět, co bych musel obrátit, jsou nemoci, a co třeba mě v současnosti vadí, že je v podstatě to stáří odsouváno, nebo v podstatě staří lidé jsou znevažováni a jsou odsouváni na kolej, která jim nepatří. V poslední době, ať když se podívám na televizi, když se podíváme na naše politiky, tak prostě mládí je nespravedlivě protěžováno. Myslím tím teda v celé společnosti.

A co třeba jak se mladí lidé staví k seniorům podle vás?

Já si můžu jenom stěžovat, protože já jsem tedy pracoval ve sportovní hale do konce minulého roku. Dělal jsem tam správce a střídali se v podstatě střední školy. Jo studenti středních škol kromě gymnázia Žďárského, takže já jsem s tím problémy neměl. Obecně si myslím, že těm mladým by slušelo více ohleduplnosti. Mám třeba tím na mysli uvolnění místa, prostě to když mohu, nebo kdyby mohli, tak aby pomohli třeba nastoupit do tramvaje, nastoupit do autobusu, nebo udělat místo, to si myslím, že v té současné výchově chybí a že si neuvědomují, že mladí někteří, nezobecňují to, že budou taky staří.

Hm, to je pravda. A zažil jste nějakou diskriminaci věkovou?

Ne, já se nedám.

Takže negativní ne a nějakou pozitivní, že jste měl nějakou?

Pozitivní ano, v Praze, na posledním sletě jsem nastoupil do autobusu a takový malý Sokolík mi říkal: posadte se bratře. No tak já jsem dělal, že neslyším. Já jsem nevěděl, že mluví na mě, tak jsem se nenápadně ohlídl, jestli za mnou nějaký bratr nenastupuje, no a pak jsem si sedl, poděkoval jsem, takže to bylo. Jinak musím říct, že se stane, že i žena v tramvaji nebo v metru, mě když teda nemám čepici, když ty šedé vlasy jsou přece jenom znamením, že mně pustí a to mě je strašně trapně. Já si prostě si myslím, že jako muž si nemohu dovolit sednout na místo, kde sedí. Nemyslím děvče jako mladá děvčata, protože to nás naučila dcera, ta řekla: Když tě někdo pustí, když ti někdo nabídne místo, tak dřepni a poděkuj. Vy si myslíte jo, někteří, my jsme mladí my musíme, ale když tě pustí, tak sedni. Tak já to dělám, ale takové ty střední, mě se to stalo několikrát, že taková ta střední dáma mě pustí, já se cítím dost nepříjemně, tak. Já to oceňuji jo.

To je zajímavé. A jaké má podle Vás stáří smysl?

Tak o tom jsem nepřemýšlel.

Tak něco jiného. Tak jestli se liší vaše dřívější představy, když jste byl mladý a představoval jste si jak budete žít ve stáří od toho, jaká je skutečnost?

Já bych řekl, že se neliší. Představoval jsem si v podstatě, že budu pokračovat v aktivitách a budu na ně mít víc času. A to je pravda.

A jak se seberealizujete, ty aktivity:

Tak do minulého roku jsem pracoval. Tedy já jsem to nebral jako práci, protože to, se jako práce nedalo dělat. Já jsem celý život, prostě měl jsem problémy od 68 roku. Nemohl jsem vůbec nic dělat, kromě v tělovýchově, protože to nikomu nevadilo. Z důvodu politických teda jako jo. Ale já sem v podstatě od 65tilet věnuju tělovýchově. Cvičil jsem žactvo, nacvičoval jsem na spartakiádu a to dělám doteďka. Takže realizuju se v tom. Snažím se tedy, prostě ten nějaký životní rytmus, nebo denní rytmus dodržovat celkem striktně, co tedy neplním je představa, že se budu zdokonalovat v řečech. Jo, ale na to se nemůžu, konkrétně teda němčinu jsem dělal kdysi, takže to jsem si myslel, že budu dělat, že jako se v tom zdokonalím, abych se mohl třeba plněji domluvit, nebo abych si mohl něco přecíst, to se mi nedaří. Jinak tedy se realizuju na poli, teda té tělovýchovy, tam jako cvičím stále. Tam jsem cvičitel, mám klasifikaci cvičitele 2. třídy, což je tedy v podstatě jako, nebo to se dává učitelům, kteří mají pedagogickou fakultu a tělocvikářům. Je to asi tak na stejné úrovni no.

A co vás jako motivuje, že takhle pořád pracujete, i když jste v důchodu?

Aby člověk nezlenivěl a nezakrněl. A pokud člověk pracuje, nebo se pohybuje mezi těmi mladými, tak si vůbec neuvědomuje, protože v podstatě že jo, je tam 1.-4. ročník, třeba biskupské gymnázium tam chodili i ti menší, protože ti nemají vlastní tělocvičnu, takže v podstatě byl jsem tam 12 let, tak jsem byl pořád mezi stejně starými studenty tedy.

Že člověk trochu omládne?

To nevím, ale jo. Byl sem mezi nimi dědek jo, teda to musím říct, protože jsem byl, vyžadoval jsem a udržovali jsme tu halu na velmi dobrém stupni, nebo na velmi dobré úrovni co týče čistoty a pořádku.

A je něco v nabídce pro seniory co vám třeba chybí, co by jste chtěl dělat ale nemáte možnosti?

Nevím o ničem takovém.

A jak je podle vás dobře prožité stáří, nebo jak byste chtěl prožít stáří ještě?

Pokud budeme dva, to znamená jako s ženou, bude fungovat rodina, tak asi tak, jak je to teď.

Takže jste spokojený?

Jsem spokojený.

Jaké jsou podle vás možnosti starých lidí, tedy seniorů, třeba tady ve Žďáře, nějaké aktivity?

No, je problém se zaměstnáním jo, čili problém uplatnit se ve své profesi. Já, když jsem odcházel do důchodu, tak já jsem pracoval jako vývojář ve Žďasu, a tak mi říkali, že zavolají, když něco a nezavolali ani jednou, protože situace se změnila. Takže to si myslím, že je, přitom jsme měli zkušenosti. To musím říct, že syn, který teď nastoupil po vyjítí školy, který

nastoupil do konstrukce, když potřeboval, vyráběli dokumentaci, nebo pracovalo se na zařízení do Ruska a potřebovali převádět výkresy do ruštiny. Ti současní pracovníci konstrukce, kteří dělali pomocí počítače, protože ruštinu neměli. My jsme měli ruštinu, takže třeba Ivoš donesl výkresy a já jsem mu to přeložil, protože my jsme taky dělali pro sovětský svaz, takže jsme dělali všechny ruské výkresy, takže ještě jsem si něco zapamatoval, protože to sem mu pomáhal. Jinak co se týče těch aktivit, myslím si, že prostě možnosti jsou, pokud člověk chce, tak si prostě tu příležitost musí najít. Já osobně se realizuju v tom sportu. Já jsem se třeba rozhodl, cvičil jsem v 48 v létě jako žáček tak jsem se rozhodl, že pojedu na slet. Protože ve Žďáře sokolové nenacvičují na slet, tak jsme se 4 dohodli nacvičovat ve Žďáře. Já jsem se to naučil podle video nahrávek a cvičíme a budeme cvičit s kolegy z Tišnova, protože tam dělá náčelníka Honzík Slámů, který chodil ke mně do cvičení, když jsem tady vedl muže. Takže my zítra jedeme. My máme, nebo oni mají tedy akademii ke 150. výročí založení Sokola, no a my jim tedy jedeme pomáhat a s nimi jedeme na slet. Takže říkám, problém je, pokud někdo by chtěl realizovat se v profesi, ve které pracoval, a není tak to je problém. Momentálně je to problém tady u nás, i když jsou kolegové, kteří ještě chodí pracovat do kanceláře konstrukční. Někteří ti mladší, ti pracují jako na těch dělnických profesích, tedy už v důchodu, tak ti mají jako větší šanci než my. No jinak si myslím, že pokud člověk chce, tak by si měl najít možnost nějakým způsobem se realizovat. Za 1. nesmí z pohodlně, nesmí něco rozkládat, protože problém je, já neuznávám, když člověk řekne, že nemá čas. Já mám času dost, ale neumím si ho zorganizovat. Víím, že toho mám moc, takže to prostě všechno nestačím. Tak proto, prostě se snažím dodržovat ten denní režim. Však jsem vám to tam tak psal, že opravdu, i kdybych nemusel, já rád spím, večer nemusím, to jako dlouho můžu být vzhůru, ale ráno bych klidně vydržel do těch 9 nebo 10 spát a to se člověk pak povaluje v té posteli, ale vstávám pravidelně v létě v těch 7, nebo o půl 8. No a ještě si myslím, že peníze nesmí být středobodem. Já říkám: mám, co chci si koupím, na co nemám, nepotřebuju. A jestli někdo se prostě soustředí na to, prostě mě vadí, když ti vrstevníci si stěžují, že nemají peníze, při tom prostě mám na to, co potřebuju no a co je na víc, nepotřebuju. Potkal jsem kolegu ze sportu. Výborný kluk a říkal: jak se máte, já říkám: výborně a on říkal: to rád slyším, to je tak vzácný jo, myslí že někdy je to neprávem. Že si lidi stěžují, ale je to někdy tím, že nosí se to, nebo jestli to patří k bontonu to já nevím.

Možná, že lidi jsou dneska tak naučení, aby měli všechno a hned:

Přesně, ano ano. My jsme třeba jedna z mála rodin ve Žďáře, že nemáme auto. Tak řidičák ještě mám, ale prostě já ho nepotřebuju. Buďto mě tam doveze syn, nebo říká, ať si půjčím jeho, ale žena to nechce. Na to abych jel do Prahy, na to nemám nervy. Po dálnici, nebo po těch cestách. Já sednu do vlaku, jsem za 2 hodiny úplně v klidu, přečtu si, pokoukám si po okolí a jsem spokojený.

Tak to je asi všechno:

Nebo si mám taky na něco stěžovat ?. Žena mě nebije, tak „já se nedám!

Elena

Na začátek mi řekněte něco o stáří:

O stáří? No není to pěkná věc, stáří no. Lepší je, když je člověk mladej no. Ale musíme žít, jak se to dá.

Jaký je největší problém, jaký musí staří lidé nebo senioři překonávat?

Když bolí nohy, že jo. Prostě už nejde všechno to, když byl člověk mladej.

A co je podle vás na stáří nejlepší?

Nejlepší? No už nejsou takový povinnosti, jako když byl člověk mladej a měl malý děti. Je jako takovej klid no, větší.

A když jste si kdysi představovala stáří, liší se to nějak, jak to teď vypadá?

No tak, když to porovnáám třeba s maminkou a s dřívějším stářím, myslím, co naši rodiče měli, tak si myslím, že my máme teda lepší stáří. Jsme jako víc zabezpečený a je víc všeho k dostání v obchodech. Můžeš si koupit, co chceš, když jsou peníze, když se ušetří.

A jak vnímáte postavení seniorů u nás?

Nevím.

Jak si myslíte, že ti mladí se na seniory dívají?

No, tak když my jsme byli mladí, tak jsme si musely starých lidí víc vážit. Dneska si mladí lidi moc starejch lidí neváží. Abych řekla, spíš i jako, prostě neuznávají no.

A máte třeba nějakou zkušenost, třeba špatnou, že by se k vám někdo mladý špatně choval?

Ani ne. To já nemám. Já ani moc nikam nechodím, ale ne. Já jsem ke každému slušná, tak si myslím, že ke mně musí být taky každej slušnej.

Jaké si myslíte, že jsou možnosti starých lidí?

No tak podle toho jak ten člověk cejtí zdravej no. Když se cejtí zdravější, no tak jsou možnosti podle toho.

A chybí vám něco v nabídce pro seniory, co byste třeba chtěla dělat a nemůžete, protože není příležitost?

Ne, já bych už nechtěla dělat nic. Mně stačí důchod, když s ním hospodařím.

Pracovala jste někdy při důchodu?

Ne.

Kdybyste jste se zamyslela, jaký má pro vás smysl to období stáří?

Pro mě smysl ten, že mám děti ještě, no starý už, ale ještě bych jim chtěla opravdu co bych mohla, pomoci. Jak finančně, tak duševně a jinak no.

Lenka

Řekněte mi něco o stáří:

O stáří?

Co vás napadne:

Ježišmarjá to já nevím . Stáří, teda pokud je člověk zdravěj, tak je pěkný. Nemá člověk tolik povinností.

Jaký je podle vás největší problém, co musí staří lidé překonávat?

Já nevím. Já žádné problémy nemám.

Co je na stáří nejlepší?

Že nemusí ráno vstávat, vstanu si kdy chci. Kór, když mám ještě manžela, kterej mi dojde nakoupit. Můžu si chodit k přítelkyním, já žádné problémy nemám.

A liší se nějak dřívější představy o stáří, než co teď prožíváte?

Ne.

Jak vnímáte postavení seniorů ve společnosti?

Já neumím mluvit.

Tak jak si myslíte, že na tom celkově jsou?

Já nevím.

Máte nějakou špatnou zkušenost, třeba že by se někdo z těch mladých choval k vám špatně?

Ne, zkušenost mám samou dobrou, nemůžu naříkat. Když jsem v autobuse, tak mě pustí sednout, zdraví všichni, promluví, nemůžu si naříkat.

Jaké jsou možnosti starých lidí?

Já nevím, vypni to.

Je třeba něco, co byste chtěla dělat, ale nemůžete, protože není příležitost k tomu?

No já můžu všechno. Když chci, tak si čtu, pletu, já nemám žádné problémy.

Jaké má pro vás stáří smysl, nebo tohle období?

Dobrý to je. Já nevím.

Jak je podle vás správně prožité stáří?

No správně prožité stáří, chodit na vycházky, chodit do společnosti někdy.

Takže být aktivní?

No aktivní, na zahrádku si zajít.

Kateřina

Vidím to kolem sebe, jak spousta sedm-desátníků pracuje v soukromém sektoru. Firmy si je drží, ale musím přiznat, že ve stáří to jde těžko skloubit. Já jsem prožívala aktivně svůj střední věk, v totalitě. Tam byl určitý řád, do kterého jsme se museli vejít. Prožívali jsme některé konkrétní nepříjemnosti, podle těch kádrových materiálů. Naše děti se nedostávaly na školy, protože to nebylo v pořádku všechno, takže to byly takové stresy. Ale jinak v podstatě, co se týká práce, tak jsem celou dobu učila. Měla jsem akorát problém s tím, že jsem kariérně nepostupovala, protože jsme s manželem zaujali určitý postoj. Celý život jsem se zajímala o divadlo, dramatizace. Tak to jsem vkládala do svých hodin, a bylo to moderní, zajímavý a bavilo to jak děti, tak mě. Takovej impulz k tomu, že budu končit, bylo to, že v Teplicích, kde jsme žili, se zhoršilo podnebí, tak jsme začali uvažovat o tom, že se vrátíme na vysočinu, odkud s manželem pocházíme. Když se nám to konečně podařilo, tak jsme se dostali sem, kde teda nebylo ve městě učitelské místo. Já jsem se teda dostala na venkov a prožila jsem mimořádně nádherné období, mimořádně nádherné období v práci, dostala jsem se na vedoucí post. Tady je nouze o ta místa učitelská, takže když nastal důchodový věk, tak jsem

jenom rok přesluhovala. Uvědomila jsem si, že ti mladí taky potřebují a že, je taky čas věnovat se vnoučatům. Nevím, jestli vám něco říká prázdninová škola Lipnice, to byla ještě za totality taková určitá organizace, která se věnovala psychologii lidí. Náš syn tam dlouho pracoval a nabídl nám program. To je pro lidi 50 plus, kteří prožívají 14 dní úžasný situace. Takový přežívání v přírodě, které byly naladěné do toho, aby si člověk uvědomil, co ještě vlastně v tom důchodovém věku může využít, co může dělat. To mě prostě tak nabilo, že jsem si uvědomila no ano, teď nastává ten čas, kdy vlastně nic nemusím, a ještě skoro všechno můžu, protože zdravotně jsem na tom ještě dobře. No tak jsme si s manželem uvědomili, co jsme za ten život mohli a co jsme nemohli a co teď můžem. A nastala éra cestování. 90. léta, bylo to ještě relativně levné, byl čas, takže jsme procestovali Evropu s různějma cestovníma kancelářema i soukromě. Byli jsme v Kanadě, byli jsme v Africe, a pokud jsem mohla na nějaké pobyty. Když tahleta éra skončila, když už jsme si říkali: no tak zaprvé peníze došly a zadruhé už člověk chtěl zase něco trošku jiného, tak jsem si uvědomila, že to studium, který jsem já v podstatě nemohla uskutečnit, jednak z těch důvodů kádrových, jednak proto, že když jsem měla tři děti, tak to časově ani to dálkové studium nevycházelo, že vlastně byla nabídka toho, té univerzity třetího věku, od té doby já vlastně, už čtrnáctý rok jsem v důchodu. Já nejsem jeden rok volná, pořád mám nějaké studium, které většinou končí nějakým slavnostním skončením a vrchol pro mě byl, když jsem předloni promovala na Karlově univerzitě na lékařské fakultě. To bylo tak krásný, prostě, když já jsem seděla v tý aule a teď když jsem slyšela ty svoje milovaný profesory a dostala jsem kytku od dětí, tak to bylo fakt nádherný. Teď se těším zase do Brna, tam jsem zatím dělala jen VÚT, tak teď Masaryčku. Prostě je to pro mě nádherný sedět tam, v té posluchárně, slyšet krásný zajímavý věci o světě, který jsem já neznala. Já jsem učila na prvním stupni, takže my jsme byli trošku infantilní, dá se říct, protože jak se pořád pohybujete okolo vědy jen tak, co ty děti pochopí, a ještě ani nebyly počítače, když já jsem odcházela, teprv se zaváděly. Dneska jsou ty děti zkušenější, než ty starý učitelky, no a takže já prostě žiju tak, a když přijedou vnoučata, tak se snažím jim rozumět a snažím se přes nějaký to divadýlko a dramatizaci, aby poznali taky trochu jinou kulturu, než jsou zvyklí, a manžel to je spíš technik. Ten spíš jde na turistiku. Na takový věci, kde já se už necítím nejlíp, no, ale rozumíme si. V létě jsme měli zlatou svatbu, to je padesát let. Pak jsme jeli na dovolenou, a tím jsme myslím zakončili takový to velký putování po světě. Ale vlastně ne, teď. Protože si velmi rozumím s jedním z vnoučat. Je mu 16 let, studuje v Německu gymnázium. Byli jsme spolu v Benátkách a letos tady byl a řekl:

babi, pojedeme do Paříže. Ale ono je to fakt docela daleko, a mně už teď unavuje chůze. Takže jsme si naplánovali cestu do Mnichova o Velikonocích. Prostě snažím se nemyslet na to, co přijde, protože určitě přijdou choroby. Taky jsem mezitím měla velkou starost o maminku, která zemřela v devadesáti-dvou letech, ale pořád byla fit, až v posledním půl roce spadla a bylo to dost bolestivý, protože ona bydlela v Ch., kde jsem s ní musela pobývat, tak to bylo trochu složitější, ale ona byla hrozně statečná, a já si myslím, že jsem spoustu věcí zdědila po ní, že mě taky holt čeká nějaká, takovej, přibližnej osud. To je tak o tom mém stáří.

Jak byste obecně pojmenovala smysl, jaký dáváte této životní etapě?

Já myslím, že je to úžasná etapa na to, aby si člověk stačil splnit to, co se mu nedařilo, protože, já mám přítelkyni Nelu. Ta má teď výstavu. Ona začala s touhle aktivitou v 64 letech. Já jsem u toho byla, my jsme byly opravdu spolu na zájezdě, pak jsme se rozhodly, že budeme pro seniory kantory dělat časopis, tak jsme ho vyráběly a přispívala nám tam jedna kantorka takovejma krásnejma kresbama, a ona povídá: no tohle bych já dokázala taky. Protože ony, ty mateřiny jsou všechny úžasně zručný, šikovný, nám kantorkám na tom prvním stupni už možná někdy chybí. Ony umějí zpívat, ony umějí malovat, prostě všechno tvořit, a ona byla jedna z nich, tak to teda zkusila. Hrozně jí to chytlo. Začala chodit k jednomu na nějaký kurz, aby vůbec něco věděla o malování, no a dneska my tam chodíme k ní. Ona má malou galerii a kupuju si od ní obrázky, to je taky další příklad. Nebo moje další kolegyně bedla dlouho a dlouho dětskej sbor, pěveckej, v T., prostě se rozhodla, že povede ten sbor tak, aby se jednou dostali zpívat papeži do Vatikánu. A povedlo se to.

A je něco, co byste chtěla dělat a nejde to, protože není příležitost?

No, tak u mě třeba, mám nemocné nohy, takže nestačím manželovi na turistiku, to mě mrzí, protože taky je hezká krajina, třeba teď na lyže, no to já už teď nejdu. Když máte zdravotní omezení, tak to je jasné, že nemůžete všechno stíhat. Samozřejmě, že bych třeba ráda ještě dokázala. Já jsem třeba začala spolupracovat. Na jedné přednášce jsem odchytila článek, kde psali o setkání seniorů, na který se bude mluvit o nějaký problematice. Tak jsem tam šla a seznámila jsem se tam s vedoucíma, a oni mě oslovili, že jsem ve Žďáře a že bych se tady mohla zúčastnit jednoho projektu. Tak jsem se zúčastnila a bylo to vlastně povídání o tom, jak se tady vyžívají lidé v regionu. On potom ten pan doktor mě vzal do Bruselu loni. Byla jsem tři dny v Bruselu a mluvila jsem tam v Evropském parlamentu, co tady děláme. Tohle to, mě baví. Když se to dostane až tam, kde se skutečně dá něco udělat, evropský poslanci mají možnost prostě určitý věci ovlivnit. Já se ještě celej život učím nějaký jazyky, ale neměla jsem to v době totality šanci použít, kromě ruštiny. Mrzí mě, že jsem to nedotáhla třeba na státnice z angličtiny, na to jsem asi byla moc líná. Teď už mi vypadává text, takže to jsou věci, který už si asi nesplním. Já jsem dělala. Život devadesát se to jmenuje, ta organizace, co jsme s nima byla v tom Bruselu. Teď momentálně s nima dělám v projektu, kde dělají něco pro Afriku.

A liší se nějak vaše představy o stáří, o tom, jak jednou budete žít, od toho, co skutečně prožíváte?

Já jsem měla rodiče, který zažili dvě světový války. Zažili dvě měny, takže přišli v podstatě o všechno, co si vždycky našetřili. Takže oni žili takovým tím stylem, aby bylo co jíst, aby se šetřilo, takže jsem měla, nechci říct ponurý, ale velice skromný dětství, a zdálo se mi, že moji rodiče mají v uvozovkách jen takový přízemní starosti, takže jsem chtěla žít trochu jinak. Žili jsme na malým městě, tak jsem se vždycky nořila do četby a měla jsem představy, co všechno a jak, protože můj otec byl lidovec a byl to důstojník, který už pak nemohl být v armádě, tak prostě jsem se nedostala na žádnou školu, kam jsem vždycky toužila se dostat, opravdu jsem se dostávala k tomu kantorství dálkovým studiem na různých školách. Bylo to pro mě docela těžký, prostě jsem si řekla, že takhle nebudu žít. Tak jsme s mužem žili trochu jiným způsobem života. Cestování, kulturu, a tak. A to se mi splnilo. Rozhodně nemám teď takový

ambice, mít všechno, mít hodně peněz a tak dál. Protože si myslím, že to není potřeba k životu.

A co si myslíte o postavení seniorů?

Upřímně vám řeknu, že na tom severu se žilo jinak. Tady to je takový statický. Tam prostě byl pořád pohyb, migrace lidí, měla jsem vždycky ve třídě spoustu cikánků a tak dál, ale ten způsob života byl velice rychlejší, pěknější, docela veselejší. Myslím, že jsme taková vyšší střední třída, a taky jsem podle toho žila. Prostě měli jsme auto, měli jsme chatu a tak dál, taková měšťánská rodina. Ale teď musíme žít mnohem skromněji. Mám 11 tisíc důchodu, což není moc, takže už si nemůžeme dovolit jezdit na dovolenou, to už ne teda teď. Já ráda dávám vnoučatům něco. Dárky, u nás se velmi drží tradice narozenin, svátků různých a tak dál, se scházíme, tak musím myslet na to, prostě už si nemůžu dovolit to, co jsem si dřív dovolila, ale pořád si myslím a vím to určitě, že se tady máme dobře. Já bydlím u Kauflandu, a když vidím ty náporů starých lidí, jak neustále, jo, ony jsou akce, ale ty akce jsou vlastně podvody. Neuvěřitelný, a opravdu si říkám, jak to tak můžou dělat, když většina z nich má nějaké choroby. Tak vím, že my se máme dobře. Jsme neskonale bohatá země. Já myslím, že jako rodina jsme teď trošku jiná kategorie, než když jsme oba dva vydělávali, ale jo, mimo to, my jsme vždycky žili z toho, co jsme si vydělali. Ani manžel, ani já jsme nikdy neměli nějaký půjčky. Já jsem spokojená, a říkám si, kdyby to takhle bylo i dál, tak bych byla ráda.

A co v té mimoekonomické sféře?

Trošku cítím, jak jezdím do Prahy, do Brna, tak mě všude pustí sednout, to je báječný, ale ve vlastní rodině jsme zvyklí, že jsou děti samostatný, ale nikdo za námi nepřijde se poradit. A kolegyně, která ještě učí na vyšším stupni říkala, že už teda dál učit nebude, že jí tam otravoval nějaký kluk, tak si ho jednou zavolala a zeptala se: prosím tě, proč ty sis jako řekl, že mě budeš programově ničit, otravovat, zlobit, neposlouchat a tak dále, a on povídá:

chcete to slyšet? my prostě nemáme rádi starý lidi, tak to pochopte. Takže já si někdy myslím, že takový ty pubertáci si myslí, že jim ujídáme z toho jejich krajíce, ale to je nezralost. Jinak se snažím nějak elegantně přejít ty trapný věci, co slyšíte v televizi, v reklamách. Ale všechno záleží na tom, jaký okruh přátel máte a jaký se tam ten duch drží. Já pořád jezdím do své bývalé školy, kde je teď mladý osazenstvo, který se ke mně chová moc krásně. Prostě mám ráda mladý lidi.

Chcete mi ještě něco říct?

Ještě k té prázdninové škole Lipnice. Dělají programy pro prarodiče a vnoučata do pěti let, a je to něco úžasného.

Monika

No nevím, ono záleží. Lidi mého věku říkali, ano o den dýl a už se nemůžu dočkat a jakmile to nastane, tak nikam už nechci a budu si toho užívat a tak, tak jako záleží na tom prostě, co si od toho důchodu člověk slibuje. Já si ještě furt připadám, že ještě je na to brzo. Jo, mě to baví a je prostě spousta nových věcí, který dřív nebyly a s kterými to je o něčím jiným a mně by bylo líto teďka, když třeba takový věci které jsem dělala celý život, tak přestat tohleto, když bych měla, a nešlo to jo, třeba pro ty jazyky, různé vizuální pomůcky, který v té hlavě pomůžou si to představit. Bylo by mi líto od toho teď odejít.

Liší se vaše dřívější představy o tom, co je teď před vámi od toho, jak to teď prožíváte?

Abych pravdu řekla, že ačkoliv jsem v mnoha knihách četla, že člověk má o tom stáří začít uvažovat od těch, nevím kolika, tak já jsem o tom ještě neuvažovala, co budu jednou dělat. Liší se možná v tom, že si člověk pravdu dřív neuměl představit, že to stáří s sebou přináší různý takový nepříjemný věci, že tuhle a tam něco bolí, navíc jsem loni sebou švihla a měla jsem zlomeninu obratle, takže občas mě ty záda ještě bolí, takže takový ty nepříjemnosti, ty má kde kdo. Tohle dokud nepřijde, tak si to tak člověk neumí představit. Ale zatím jsem si žádný představy o tom, co bude, nedělala, takže se nemá co lišit.

A cítíte odchod do důchodu jako významný mezník?

Pro mě to vlastně žádný důležitý mezník v životě nebyl, akorát letos možná poprvé, protože mám míň hodin, vždycky jsem měla plnej úvazek a letos mám míň hodin, takže je to pro mě takový příjemnější. Třeba nemusím kromě dvou týdnů ráno v těch osm hodin bejt, takže si udělám ráno takový klídek. Trochu ty záda protáhnu, poslouchám rádio, přečtu noviny a takový ty věci. Takový to línější ráno, který si člověk, co jde na osmou do práce, nemůže dovolit. Ale já, když tam můžu přijít až na devátou nebo desátou, tak si ty radosti dovolit můžu.

A až jednou přijde doba, kdy si řeknete, že už byste chtěla ve škole skončit?

No asi bych se snažila něco překládat, nebo občas dát nějakou hodinu, aby člověk nezakrňoval mentálně. Ještě jsem dostala před třema rokama k narozeninám piano. Já jsem hrála už, když jsem byla malá, ale byla jsem dost špatnej žák. Línej, necvičila jsem, nešlo mi to, protože nejsem tak nějak manuálně zručná. Dost mi dělala problémy koordinace pravá, levá ruka, to co jinej i na tom klavíru lehce zahrál, tak já jsem půl hodiny koukala, kam já mám v dalším taktu vlastně tu ruku dát. Ale líbilo se mi to, občas jsme o tom mluvila. Dostala jsem teda k šedesátým narozeninám elektrický piáno. A teďka fakt teda se snažím takovou půlhodinu až hodinu denně něco hrát, a fakt mě to baví. Tak jednoho dne teda třeba budu

hrát na piáno a číst a ne, že bych byla nějakéj velikej sportovec, ale v zimě si jdu zalyžovat, v létě na procházky, máme u baráku zahrádku. Tak bych na tohle měla víc času, do Prahy si zajet občas. No byla bych ráda, kdybych ještě dlouho neskončila, jako ten důchodce, co se ráno vystaví do okna a v poledne si něco sní, pak se zas vystaví do okna a večer kouká na nějaký přiblblý seriály. Tak to mně asi nehrozí. Ale záleží asi na tom rozpoložení. Já jsem na tom zatím naštěstí zdravotně celkem dobře. Je pravda, že pak trochu omezující jsou ty prachy, co si budeme namlouvat. Pokud by byl člověk odkázanej jenom na ten důchod, tak ono by na nějaký velký aktivity nebylo.

A jak podle vás mladí lidé vnímají stáří, starší lidi? Jak třeba k vám přistupují mladí lidé?

Tak já teda nemůžu říct, no jednou, byli jsme někde na výletě, v létě, tak stáli dva mladý kluci, nevím, co si mysleli z dálky, ale když jsme se přiblížila, tak utrousili takovou dost nelichotivou poznámku o tom, že tohle už není žádná mladá holka. No dost nelichotivou poznámku. A pak ještě u přijímaček o jedné kolegyni: no češtinu nám diktovala jedna taková stará bába, jí bylo asi padesát, já jsem si teda v té době představovala starou bábu úplně jinak. Ale pravda je, že ty pro ty mladý lidi, je to přesně jak v tom filmu: od třiceti vrať se do hrobu, prostě to tak je. A možná, že je to dneska markantnější, protože ten kult mládí je silnější, ale já jsem se teda nikdy nesetkala s tím, že by mi studenti dávali najevo: vrať se do hrobu. To je jasný, když je jim patnáct, tak si to neuvědomují, jak se říká, že jediný způsob, jak se dožít vysokého věku je zestárnout, to si nikdo neuvědomuje. Staří lidi už nevypadají už tak dobře, jako mladí lidé, ale nedá se nic dělat. No ale já nemůžu říct, že bych se s tím někdy setkala vůči své osobě, kromě té jedné věci, co se týká třeba nastupování do vlaku, tak v tomhle ohledu se na to moc nemyslí. Hlavně třeba v tomhle počasí, vystoupit a nastoupit do autobusu, to je skoro nemožný.

Napadá vás ještě nějaké jiné omezení?

No, nevím. Tak jednak finanční, pak třeba jednou přestane i ta hlava fungovat. To je taková tichá hrozba. Člověk doufá, aby to nikdy nenastalo. Ale když už to pak nastane, tak už to myšlení je tak nabouraný, že už to člověk asi ani nevnímá. Což je asi dobře. No a pak taky záleží na tom, kým je člověk obklopen. Pokud je obklopen svými vrstevníky, tak je blbý, když ubejvají. Ale pokud má člověk takovou různorodou strukturu vztahů, je obklopen dětma, bývalými žákama a neomezuje se jenom na svoje vrstevníky, tak tam to nemusí být vnímaný jako omezení. A je blbý, když už je člověk míň ohybný a zůstane sám. Já mám dvě děti (32 a 29). Někdy, se ve společnosti stávají některá slova skoro hanlivá, třeba důchodce, pod tím si nikdo nepředstaví nic moc hezkýho. Já osobně jsem alergická na slovo přestárlý, to je jak přezrálý, co už je na vyhození. To slovo důchodce má už vyloženě negativní konotaci. Trošičku to asi i záleží, nechci říct na inteligenci, ale na tom prostředí, kde se pohybovali během toho života. Ty vysokoškoláci mají asi širší paletu zájmů, kdežto ti, kteří pracovali manuálně si třeba ty vyšší zájmy nepřinesli. Ale taky jsou mezi nimi lidi, který tráví čas na zahrádce a snaží se být aktivní, ne jen sedět u doktora a nadávat, co je kde bolí a jak je všechno špatně a jak mají málo peněz. Taky bych řekla, že je to taková naše národní povaha, nadávat, a pak když člověk dospěje do toho důchodu, kdy je objektivně vzato spousta důvodů, proč nadávat, tak to pak bují v daleko větším měřítku, tak jsou ty lidi pak protivný. Někdy opravdu platí, že důchodce, rovná se protivnej morous, ale nedá se to generalizovat šmahem na všechny. Ne, že bych proti nim něco měla, to chraň bůh, ale nějak prostě s důchodci, například bývalými kolegy, nemám potřebu se s nimi scházet. Klidně se s nimi kdekoliv, kdykoliv ráda setkám, ale když jde o nějaké důchodcovské setkání, to ne. Tam se mně teda pravda nechce, vůbec ne, že bych ty lidi nerada viděla, ale ta představa samotná.

Marie

Neberu to tragicky, prostě jsem upadla, tak se z toho musím dostat. První dva dny jsem ležela, odpočívala. Tak si takhle šmajdám s hůlkou nebo s francouzskou holí, a jsem spokojenej člověk. To není to nejhorší, co mě mohlo potkat. Teďka tady mám vnučku na jarních prázdninách. Předtím tady byla druhá, je to fajn, dělají jako dva řasy. Já jsem zastala s výstavníčením, když mně bylo 64, takže já jsem „de fakto“ neměla čas na nějaký hledání

osobního stylu. Čtyři roky jsem jenom kreslila a když mi bylo 68, tak přišli moji známí. Já mám mladý známý, jim ještě není ani 40, a je to s nima bezva. A říkali: hergot nech toho tečkování a dělej něco pořádného a přivezli mě komplet vybavení: olej, barvy, štětce, tak jsem na to tři neděle koukala, a pak si říkám: Marie, tak se do toho dáš, a bez jakékoliv rady kohokoliv jsem si musela vykoumat, jak s tím zacházet, ale bylo to strašně fajn, protože nemusím být nikomu za nic vděčná, aby někdo neřek: tak dlouho jsem jí to učil a vidíte jak to tam prská no, takže vlastně vzhledem k tomu, že jsem začínala tak pozdě, nebyl čas na hledání cesty, dřív než v těch 64 letech mě nenapadlo, že bych mohla umět malovat. Stalo se to tak, že najednou jsem cejtla, jak mnou projela energie, ale žádnéj třes, to bylo vnitřní, a počítač jsem měla dole v obýváku. Paní doktorka mi říkala: no to jste dostala berličku na poslední roky života, to jste dostala od Boha. Je to pravda, není to pravda, to nevím, ale je fakt, že mě to baví a že se tím zabývám. K sedmdesátinám jsem si domluvila výstavu v S., trvala jenom 14 dní, protože tam o to byl velký zájem. Prodala jsem tam 27 obrazů. Ale já jsem je teda dávala za hubičku. Mně moji známí říkali: proboha přitlač, tady 1000 tady 800, tady 500, ale já jsem říkala: víte co, nechte mě bejt, já jsem nikdy v životě neměla tolik peněz, abych si mohla koupit něco jenom proto, že se mně to líbí jako teď. Představte si, že tam přijde nějaká bábina a řekne: no tenhle obraz bych si koupila do síně, kdyby byl levnější. Já jsem si říkala: proč já bych těm lidem neudělala radost. Žádněj jinej výtěžek z toho nebyl, protože když se odpočítají barvy, a všechno to je velká reže, ale já jsem byla spokojená z toho, že se to lidem líbilo a že jsem jim udělala radost.

Co je podle vás na stáří nejlepší?

Na stáří je nejlepší to, že člověku nezvoní budík, jediné když potřebuje nějaký léky jo, takže naprostá volnost, naprostá svoboda, a k té volnosti a svobodě není potřeba moc peněz. To teda podotýkám, protože my jsme nikdy peněz moc neměli, a dokážeme být šťastní s tím málem, co máme. Protože my když poplatíme na poště, co musíme, a vrátíme se domů s tím, co nám zbyde, není moc, takže žádný rozhazování, my jsme skromný i na jídlo, a jak říkám, ta volnost, svoboda. Je to nejen svoboda v akcích různějch, ať je to úklid, ať je to prádlo, když se mi chce, ale je to i svoboda myšlení. Já si můžu myslet, co chci, a nemusím se s nikým

dohadovat, jestli mám pravdu nebo nemám pravdu. To je úžasný, když se člověk s nikým nemusí přít a přesvědčovat někoho, že říká vyložený pitomosti, většinou na pracovišti. Já jsem takovej docela vůdcovskej typ, suverén, já neumím na všechno přikejvnout, jenom abych se zalíbila. Takže já jsem úplně v pohodě. Choroby, co mám, беру jako že to je, nejsem žádněj hazardér, já to respektuju, ale rozhodně si s tím nedělám hlavu, a nevykládám to kudy chodím. Doktor mně říká: no takovejch pacientů by bylo potřeba. Vráťím se k vaší otázce: volnost, svoboda, naprosto soukromý rozhodování o čase, to je na stáří úplně nejlepší. Ted'ka jde o to, ten čas využít. Já nejsem ten typ, kterej by visel na plotě u sousedů nebo někde na křižovatce, ne. To je pro mě ztráta času. Já neříkám, že tohleto (vlastní obrazy) je mistrovský, nebo ty moje práce, co píšu, že to je nějaký, ale mě to baví, já to dělám ráda a jsem moc spokojená. Ted'ka jsem napsala na podzim to vyšlo. Jelikož nemám sponzora a všechno to teda financujeme z toho mizernýho důchodu, tak jsem tomu dala vazbu takzvanou paperbook, papírová vazba, je to ta nejlevnější, co může být. Tohle běží hlavně v Americe. Na pevnou vazbu nemám peníze, ale to mně vůbec nevadí. Nedávno jsem měla autorský čtení, no ona to byla spíš beseda tady o tom. Přišlo mně tam přes 50 lidí. Takže byla jsem hrozně ráda. Taky jsem byla na nějakým povídání na škole v S., ted' jsem pozvaná na základní školu a do klubu pro mladé. Co já stará bába tam budu dělat? No ale říkali mi: jen přijďte. Takže mně to nevadí, já nejsem žádněj extrémní trémista, já tam popovídám, buďto se jim to bude líbit nebo nebude, jsou jen dvě možnosti.

Dokázala byste pojmenovat smysl, jaký dáváte té životní etapě stáří?

U mě to tak nějak vychází ze situace. Za prvé, s manželem už jsme 52 roků. Když já něco dělám, třeba kreslím nebo maluju, tak on nakoukne a říká: jo, ty kreslíš, tak já jdu mejt nádobí. Čili absolutní pochopení a respekt k tomu, co dělám. Prostě pro mě, že máme dlouholetý manželství, že máme tři děti, který opravdu jsou uspokojivě vychovaní. Tak jak si myslím, že smysl života pro lidi mé věkové kategorie je to, že zavzpomínají, v dobrým, dokážou naprosto vyloučit ty špatný věci, to, co už dávno uplynulo, k ničemu takovému se nevracet, důkazem toho, je tahle moje knížka. Když pomínu nějaký ty zdravotní problémy, tak ten důchod je období pohody, aspoň pro toho, kdo si tu pohodu udělá.

Pracovala jste někdy v důchodu?

Jo, já jsme byla první dva roky doma, a pak já jsem totiž dlouho toužila po tom, abych mohla průvodcovat ve výstavní síni nebo v muzeu, a to se mi splnilo po těch dvou letech. Dostala jsem nabídku, abych dělala průvodce v kulturním zařízení, za 24 Kč na hodinu. Tak tam jsem byla 4 roky, pak jsem byla dva roky doma, pak jsem byla v muzeu. Pak jsem dostala nabídku, jestli bych nechtěla průvodcovat do regionálního muzea, no tak jsem po tom samozřejmě skočila. Ne kvůli penězům, protože to bylo za 30 Kč za hodinu. Takže finanční výsledek nebyl takový, aby nám to vytrhlo trn z paty, ale na těch výstavách jsem se dozvěděla strašnou spoustu věcí, který jsem se musela naučit a těm návštěvníkům povídat. Takže jsem pracovala celkem 9 roků. Ale potom už jsem teda ze zdravotních důvodů zůstala doma. A jsem ráda, že jsem doma, protože, já si to úplně vnitřně to volno, tu svobodu užívám. Netoužím po tom jít někam na brigádu, já se radši uskromním. Ale na brigádu chodí náš tatínek, ono mu bylo 77 roků a on zastupuje recepční. Už zase má podepsanou s nima dohodu do prosince, on je absolutně spolehlivej. My jsme prostě taková dobrá dvojka.

Po školce se vám nestýská?

Ne, po školce se mně vůbec nestýská, protože já jsem se skutečně vyčerpala. Já jsem pomalu dvě třetiny svého života byla ředitelka a s tou mojí blbou povahou. Třeba učitelka si nevěděla rady a já jsem jí nadiktovala celou přípravu z patra, jo. Ne, vůbec, naopak prvních deset let důchodu jsem chodila pouze ulicemi, kde nebyla mateřská škola. Já jsem skutečně z té práce byla vyčerpaná, protože jsem takovej poctivec. Takže ne. Ale mám taky krásný vzpomínky.

Jak vnímáte postavení seniorů ve společnosti?

Je to takový trošičku na pováženou, protože ti mladí si myslí, že nikdy nebudou staří, a taky jsem slyšela názor, že všechny starý báby a dědky by bylo potřeba vystřílet, protože nás důchodců je moc a mladí na nás musejí dělat. A vůbec neuvažují o tom, že my, když jsme byli mladý, tak jsme na ty starý taky dělali. Takže nemáme to růžový, moc se mně to nelíbí. Vždyť přece když člověk celej život dělal i já s tou brigádou. Já jsem pracovala 45 roků, tak proč by kdo nade mnou ohrnoval nos? A jako průvodce jsem dělala téměř zadarmo. Teďka nikoho neotravuju, nestěžuju si, nepotřebuju od nikoho pomoc, a abych nepotřebovala ani od rodiny, tak jezdíme s mužem do lázní, abysme byli soběstační, protože si nedovedu představit s takovým přístupem k důchodcům, že bych se dostala někam do nějakýho útulku nebo do domova. Prostě není ten přístup pozitivní. Ti mladí nemyslí na to, že budou někdy staří. A vždycky když slyším takový řeči, tak říkám: víte co, podívejte, kolik těch mladých už mezi náma není, odcházejí jako kapky deště. Já bych všem skutečně přála, aby se dožili aspoň mýho věku, abyste neskapali mladí.

Možnosti starých lidí, uplatnění nebo vyžití. Co byste mi k tomu řekla?

Takhle, ještě bych ráda někam cestovala, ale nejde to za prvé z toho důvodu, že nejsme finančně tak silný, abysme si to mohli dovolit, a za druhý, moje fyzická jako postupně odchází. Ale nedělám z toho žádnou tragédii, protože s tím, že mně odchází fyzická. To zase záleží na tom, aby si to člověk rozebral. Když má někdo podmínky, ať si jede. Kdybych je měla já, pojedu taky. To záleží na každým člověku, jak si to dokáže srovnat v hlavě, možnosti a nemožnosti. Kdybych někam opravdu jela, tak už si to představuju, že to bude se vším komfortem, na kterej nemám. Jak jsem říkala, neseme domů 11 500, dělej s tím něco. Pro mě je taková dobrá možnost starat se o to, aby byl doma klid, pořádek, aby bylo uvařeno, prostě takový běžný starosti hospodyně, a vyžívám se v tom, že maluju a píšu. No potřebuju já něco víc? S dětma máme dobrej vztah, takže v pohodě. Rozhodně nemám přání, který by pro mě bylo nespílnitelný. Jo, chtěla bych to a to, ale nemůžu prostě. A tím to pro mě končí. Jak vidíte, pěstuju kytíčky.

Petra

Co je podle vás na tom věku, který máte nejlepší?

Já ti řeknu, co řekl můj otec kdysi dávno. Můj otec, tehdy mu bylo 73 a pravil: Až ti bude někdo vyprávět, že stárí je krásné, tak ho pošli někam. Na tomhle věku není krásné vůbec nic. Na tom je krásné jenom to, co si krásné uděláš. Jestliže se rozhodneš, že si spokojená, šťastná a že ti to vyhovuje, a že dokážeš žít šťastně v tom těle, který teďka máš a který tě postupně zrazuje, tak potom musí být člověk spokojený. Ať je ti 15 nebo 20 nebo 40 nebo 50 nebo 60 všechno to záleží na tom vevnitř.

A jaký největší problém je podle vás spojen s tím stárím?

Že se lidi začnou litovat, za další se začnou hrozně pozorovat a za další, myslím si, že největší problém je v tom, že staří lidi třeba ztratí rodinu nebo ztratí své partnery a ztratí přátele a strašně jim chybí kontakt okolí a hrozně těžko ten nový kontakt nahrazují. A tím pádem se uzavrou do sebe a mají pocit, že nikam nepatří a že prostě všechno je proti nim, a že svět je úplně jinačí a oni ho nechápou a začnou být zlí. To je ten problém. A když si najdeš něco, prostě co je hezkýho, tak jako to stojí za to.

A jak se liší vaše představy, co jste třeba měla dřív, jak si budete užívat, a teď?

No já jsem neměla nikdy žádný představy jak si to budu užívat, já o tom ani teď nepřemýšlím, jako moje jediná představa bylo, že si já si vždycky říkám, že se musím naučit žít v tom, co mám a v té době, v které jsem. Prostě já se nedám.

A tak nějak obecně, myslíte si, že to má nějaký smysl toto období? Co pro vás to třeba znamená?

Nedá se jmenovat. To je prostě součástí lidského života a člověk s tím musí počítat, že jednou nastane. A kdo prostě má dojem, že teďka jako, teď jsem skončila, teď nastane vír zázraků, to není vír zázraků, to je prostě pořád o tom lidském přístupu k životu. A jestliže ho máš kladný, tak ho budeš mít kladný i v době seniorské a jestliže jsi měla vždycky dojem, že jsi takový ten kladeč problémů na další lidi, tak se to bude jen zvyšovat. Já nevím, mě to připadá stále stejný. Já si připadám pořád stejně. Člověk je starej tehdy, kdy chce a když se rozhodne. Já třeba šíleně nesnáším, když můj muž přijde a řekne když něco: nezlob se, ale já už jsem starý muž. Já mu říkám: až ti bude 80, tak můžeš tvrdit, že jsi starý muž. Ale teď ještě nemáš nárok.

A setkala jste se někdy s nějakou diskriminací?

Ne. Jedině že mně někdy pouští sednout v tramvaji v Brně. Si říkám: kurník, to už vypadám tak staře, že mě pustili sednout, jinak ne.

Máte nějakou představu o tom, co byste chtěla dělat, až teda řeknete, že s tím teda skončíte?

To, co dělám pořád. Já si maluju šátky a tak budu malovat čím dál tím víc. Začínám si psát svoje zážitky, mám známou knihařku, takže my spolu občas jako jak dělám ty návrhy na knížky, protože ona dělá jako knižní vazbu. Takže já si budu psát básničky, povídky a dělat knížečky. Jo a taky pracovat v létě na zahradě.

Tak k tomu psaní a tvoření nějaký?

No to víš co, to je potřeba si hýčkat a abych řekla, že je takový jako, to jsem si říkala, že až budu mít vnoučata, tak se tomu budu věnovat, ale přiznám se, já se tomu věnuju vždycky na úkor toho, že nerada uklízím, takže já si sundám brejle, tím mám uklizeno a sednu si k tomu svému malování a je to. A kromě toho máme doma ještě jedno rčení, to používá můj syn: jsme vysoce inteligentní rodina, protože pořádek je pro blbce. Inteligent, zvládá i chaos. A kromě toho, tvůrčí nepořádek, to je něco jiného.

Tak, jak podle vás vnímá mladá generace seniory?

Já nevím, já jsem totiž strašnej optimista a myslím si, že mladá generace je vnímá tak, jako oni se senioři chovají k nim. Jestliže, já bych řekla, že když je člověk opravdu starší, je nemocný, tím pádem je nevrlý, tak v podstatě na ty ostatní, na mladý jako žárlí. Co bysme si povídali, já bych taky brala, abych byla o 30 let mladší, no to ne. 20 míň už ne. A já bych řekla, že někteří jsou, mám takový dojem, že a teď nám musíte ustoupit, vy nám mladí musíte dávat přednost a podobně a tím pádem vznikají konflikty. To já bych řekla, že s takovýma trošku s neporozuměním. Já nevím jaký jsou mladí třeba v Praze, tam jsou asi odlišní, ale já mám pořád dobrý zkušenosti, že v té škole, prostě já nevím, co jsem tam na ně občas přišla, že v každém je vždycky něco dobrého. Pořád myslí, že tím, že stárneme, tak jako máme dojem, že ti ostatní jsou horší a horší, ale oni nejsou. Jsou pořád stejní, akorát my máme už takový ty čidla, abychom v nich to dobrý poznali. A když chceme, aby se k nám někdo choval hezky, tak my se k němu musíme chovat taky hezky. Pořád mám heslo, že po dobrém nejdál dojdeš. Ještě se mi v životě nestalo, že když jsem někoho mladého o něco požádala hezky, požádala, aby mi řekl prostě blbost co chci no, jednou jsem udělala věc takovou legrační, že jsem jezdila autobusem do Žďáru a tam jezdí taky mladí mužové z lesnického učiliště a já jsem chtěla, tam těhotná paní a oni se jako cpali a já mám ten velmi silný hlas tak jsem ho pozvedla a říkám: to vám není hanba, že tady tu maminku nepustíte? Začali koukat a to si říkali: co ta baba chce a maminka ještě s kočárkem pravila : a pánové, když jsem tam byla já, tak nikdy nepředbíhali. Ale zase mi to připadá, když jsem zvyklá mluvit

mezi lidmi, tak mi to nevadí, když něco. Já řvu, jenom když jsem klidná. To se musí člověk naučit. Jestliže člověk stárne, v afektu, tak nikdy neřve. Proto, když jsem v afektu, nekřičím. Ale když vidím, že je to potřeba, klidně přidám a potom to jede. To nám totiž říkal jeden asistent ještě na vysoké škole: uvědomte si dámy, chlap když zaře, tak zaře a to má grády. Ženská když zaře, tak vříská a to je jediné k legraci, to si z vás budou dělat akorát srandu. Když chcete řvát, nejdřív se zklidněte a potom můžete řvát. A nejlepší je jít na děti po dobrém.

Jak vnímáte postavení seniorů ve společnosti?

Já se o to moc nezajímám. Já si myslím, že tady je problém v tom, že v současné době ekonomika je v celé společnosti taková vachrlatá, tím pádem spousta lidí vnímá seniory jako příživníky. Což oni zase strašně těžce nesou, protože celý život pro tu společnost něco odevzdávali a teď mají dojem, myslím si, že právem, že ta společnost má udělat zase něco pro ně. Že by to byla nějaká procházka růžovým sadem to určitě ne.